

Τ.Ε.Ι. ΗΠΕΙΡΟΥ

ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ & ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ: ΛΟΓΙΣΤΙΚΗΣ

“ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ”

**ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ;
ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ, ΑΝΤΙΘΕΣΕΙΣ, ΟΡΙΣΜΟΙ**

**ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ
ΜΑΝΤΟΥΣΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ**

**ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
ΤΑΓΚΑ ΦΩΤΕΙΝΗ**

ΠΡΕΒΕΖΑ 2007

Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τον κύριο
Μαντούση Νίκο για την εμπιστοσύνη που μου έδειξε καθώς επίσης και
για την πολύτιμη βοήθεια που μου πρόσφερε στην εύρεση βιβλιογραφίας.

Στον Γιάννη και στους γονείς μου
που με στηρίζουν.

Τίποτα στη ζωή δεν χρειάζεται να το φοβόμαστε.
Αρκεί να το καταλαβαίνουμε.
MARIA KIOYPI

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ.....	1
------------------	---

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

Τι Είναι Παγκοσμιοποίηση

1.1 Ορισμοί.....	3
1.2 Εμφάνιση της Παγκοσμιοποίησης - Χρονικός Ορίζοντας.....	5
1.3 Οι Όψεις της Παγκοσμιοποίησης.....	7
1.4 Θεωρίες για την Παγκοσμιοποίηση.....	9
1.4.1 Η Παγκοσμιοποίηση ως Αντικειμενικό Φαινόμενο ή Υποκειμενική Επιλογή.....	9
1.4.2 Παγκοσμιοποίηση: Οικονομικό ή Κοινωνικό φαινόμενο;.....	10
1.5 Τα Χαρακτηριστικά της Παγκοσμιοποίησης.....	13
1.5.1 Εισαγωγή ενός Νέου Τεχνολογικά Τρόπου Παραγωγής.....	13
1.5.2 Οι Νέες Τεχνολογίες.....	13
1.5.3 Αλλαγές στις Σχέσεις Χρόνου και Χώρου.....	14
1.5.4 Αλλαγές στις Μεταφορές και Επικοινωνίες.....	15
1.5.5 Τροποποίηση του Ρόλου του Εθνικού Κράτους.....	16
1.5.6 Πολιτισμός.....	18
1.5.7 Παγκοσμιοποίηση των Αγορών – Τα Οικονομικά Υποκείμενα.....	19

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

Παγκόσμια Κοινωνία Των Πολιτών

2.1 Η Παγκοσμιοποίηση στη Ζωή του Ατόμου.....	21
2.2 Η Μεταφυσική της Παγκόσμιας Αγοράς.....	23
2.3 Το Ελεύθερο Παγκόσμιο Εμπόριο.....	23

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

Η Παγκοσμιοποίηση Της Οικονομίας

3.1 Το Επιχειρηματικό Περιβάλλον της Νέας Οικονομίας.....	25
3.1.1 Παγκόσμιες Ευκαιρίες αλλά και Παγκόσμιος Ανταγωνισμός.....	25
3.1.2 Η Αποϋλοποίηση της Οικονομίας.....	26
3.1.3 Φευγαλέα Πλεονεκτήματα.....	26
3.1.4 Οι Πελάτες στην Νέα Οικονομία.....	27
3.1.5 Πολυεθνικοί Εργαζόμενοι.....	27
3.2 Το Σύγχρονο Μάνατζμεντ.....	28
3.2.1 Η Διαχείριση Της Γνώσης.....	28
3.2.2 Πληροφόρηση και Γνώση.....	28
3.2.3 Τρόποι Διαχείρισης της Γνώσης.....	29
3.2.4 Διαχείριση της Γνώσης με την Τεχνολογία.....	30
3.2.5 Η Ανθρώπινη Διάσταση της Διαχείρισης της Γνώσης.....	30
3.2.6 Η Παγκοσμιοποίηση των Επιχειρήσεων.....	30
3.3 Διαπολιτισμική Επικοινωνία.....	32
3.3.1 Πολιτισμικά Στερεότυπα.....	33
3.3.2 Πολιτισμικός Σχετικισμός.....	33
3.3.3 Μονοχρονικότητα και Πολυχρονικότητα.....	34
3.3.4 Ο Πλούτος των Γλωσσών.....	35

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο

Παγκοσμιοποίηση και Οικολογική κρίση

4.1 Το Φυσικό Περιβάλλον.....	36
4.2 Κίνδυνοι για το Παγκόσμιο Περιβάλλον.....	37
4.3 Πηγές Απειλής.....	38

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο

Συνέπειες της Παγκοσμιοποίησης

5.1 Είδη Παγκόσμιων Κινδύνων.....	42
5.2 Επιπτώσεις στην Κοινωνία.....	44

5.2.1 Παγκόσμιος Πλούτος και Τοπική Φτώχεια.....	44
5.2.2 Καπιταλισμός χωρίς Εργασία.....	48
5.3 Επιπτώσεις στο Άτομο.....	50

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6^ο

Εναλλακτικές Προτάσεις που Αφορούν την Παγκοσμιοποίηση

6.1 Διεθνής Συνεργασία.....	51
6.2 Συμμετοχή στο Κεφάλαιο.....	53
6.3 Επαναπροσανατολισμός της Εκπαιδευτικής Πολιτικής.....	54
6.4 Συμμαχία για την Εργασία των Πολιτών.....	55

ΕΠΙΛΕΓΟΜΕΝΑ

Η Ευρώπη ως Απάντηση στην Παγκοσμιοποίηση.....	57
Μελλοντικές Προοπτικές.....	60

Βιβλιογραφία.....	63
-------------------	----

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ

Μετά το ειρηνικό γκρέμισμα του τείχους του Βερολίνου και την πτώση της Σοβιετικής αυτοκρατορίας πολλοί ήταν αυτοί που είδαν να έρχεται το τέλος της πολιτικής. Θεώρησαν ότι είχαμε μπει σε μια εποχή πέρα από σοσιαλισμό και καπιταλισμό, από την ουτοπία και τη χειραφέτηση. Στο μεταξύ, αυτού του είδους οι γιορτές για τον αποχαιρετισμό του πολιτικού έχουν γίνει λιγότερο θορυβώδεις. Γιατί η «παγκοσμιοποίηση», μια λέξη που σήμερα προκαλεί τρόμο και είναι αναπόφευκτη σε κάθε δημόσια εκδήλωση, δεν σηματοδοτεί το τέλος της πολιτικής, αλλά την απόσπαση του πολιτικού από τα συγκεκριμένα όρια του εθνικού κράτους, καθώς επίσης και από την τυποποίηση που αυτό έχει επιβάλλει ως προς το τι θεωρείται «πολιτική» συμπεριφορά. Γιατί η νέα ρητορική της παγκοσμιοποίησης αρέσκεται επί της ουσίας να παραπέμπει εκεί από όπου σε κάθε περίπτωση ξεπηδούν ως αιχμές οι πολιτικές επιπτώσεις, οι οποίες, με τη σειρά τους, θέτουν σε εφαρμογή το σενάριο του ρίσκου που προέρχεται από την οικονομική παγκοσμιοποίηση.

Η παγκόσμια οικονομία υποσκάπτει τα θεμέλια της εθνικής οικονομίας και του εθνικού κράτους. Έτσι βγαίνει στην επιφάνεια μια υπο-πολιτικοποίηση εντελώς καινούριας εμβέλειας και με απροσδιόριστα αποτελέσματα.

Η παγκοσμιοποίηση μετατρέπεται σε ένα είδος απειλής, δηλαδή η πολιτική της παγκοσμιοποίησης δεν οδηγεί μόνο στη διάλυση των συνδικαλιστικών δεσμών, αλλά και αυτών που έχουν να κάνουν με το κοινωνικό κράτος και επιφέρει μια αποδυνάμωση της πολιτικής του εθνικού κράτους.

Και ενώ τα πλαίσια των εθνικών κρατών χάνουν την δεσμευτικότητά τους, οι νικητές και ηττημένοι της παγκοσμιοποίησης δεν κάθονται πλέον γύρω από το ίδιο τραπέζι. Οι σύγχρονοι πλούσιοι δεν έχουν πια ανάγκη τους σύγχρονους φτωχούς. Είναι δύσκολο να υπάρξει μια εξίσωση ανάμεσά τους επειδή δεν υφίστανται τα πλαίσια εκείνα μέσα στα οποία θα μπορούσαν να αναζητηθούν τα όποια κοινά στοιχεία, μέσα στα οποία θα μπορούσαν να ισχύσουν συγκεκριμένα κριτήρια και κανόνες γι' αυτή τη σύγκρουση η οποία πλέον ξεπερνά τα εθνικά σύνορα.

Παγκοσμιοποίηση σημαίνει τις διεργασίες εκείνες ως αποτέλεσμα των οποίων τα εθνικά κράτη και η ανεξαρτησία τους συνδέονται και αλληλοδιαχέονται μέσω των διεθνικών δραστηριοτήτων που αναπτύσσονται, καθώς και των δυνατοτήτων για εξουσία, κατευθύνσεων, ταυτοτήτων και δικτύων επικοινωνίας που αυτές γεννούν.

Η ιδιαιτερότητα της διαδικασίας παγκοσμιοποίησης σήμερα συνίσταται στην εμπειρικά ανακαλυπτόμενη επέκταση, πυκνότητα και

σταθερότητα των τοπικών – παγκόσμιων δικτύων σχέσεων σε αμοιβαία βάση και τον αυτοπροσδιορισμό τους μέσω των μέσων μαζικής ενημέρωσης, καθώς και τους κοινωνικούς χώρους και τον καταγιγισμό εικόνων σε πολιτιστικό, πολιτικό, οικονομικό και στρατιωτικό επίπεδο. Η παγκοσμιοποίηση τονίζει το χαρακτήρα της διαδικασίας προώθησης του διεθνικού, δηλαδή την ισχυροποίηση των διεθνικών χώρων, επιτευγμάτων, προβλημάτων, συγκρούσεων, βιογραφιών.

Η διαδικασία - παρά τις εντυπώσεις που δημιουργεί η λέξη «παγκόσμιο» - δεν είναι ούτε ευθύγραμμη ούτε «ολοκληρωτική», που τα συμπεριλαμβάνει όλα. Πολύ περισσότερο αυτή η διαδικασία πρέπει να αντιμετωπιστεί αναλογικά και διαλεκτικά-παγκοσμιοτοπικά. Αυτό γίνεται σαφέστερο όταν θεωρήσουμε ως βάση της βιογραφίας, της ταυτότητας και της οργάνωσης το θεωρητικό σχήμα της «συμπεριληπτικής διαφοροποίησης» - της εμπεριεχόμενης αντίθεσης.

Η παγκοσμιοποίηση δεν είναι ένα αμιγώς οικονομικό φαινόμενο και κατά συνέπεια δεν περιορίζεται στην παγκοσμιοποίηση των αγορών. Φαινόμενα παγκοσμιοποίησης μπορούν να καταγραφούν σε όλες τις πλευρές της κοινωνικής ζωής, όπως στη σφαίρα δράσης του πολιτισμού, της κοινωνικής ζωής καθώς και στην πολιτική. Επιπλέον ως παγκοσμιοποίηση δεν πρέπει να νοείται στενά μια διαδικασία η οποία συμπεριλαμβάνει μόνο φαινόμενα που αποκτούν ορατές διεθνείς διαστάσεις.

Οι προϋποθέσεις που οδηγούν στην παγκοσμιοποίηση είναι τα στοιχεία που εγγενώς τείνουν να λάβουν παγκόσμιες όψεις και προσδίδουν στη διαδικασία εξάπλωσής τους ένα διεθνοποιημένο χαρακτήρα. Όμως, τα στοιχεία αυτά, παρόντα σ' αυτή τη διαδικασία, συνθέτουν ως ολότητα την παγκοσμιοποίηση και δεν αποτελούν μονοδιάστατα το καθένα απ' αυτά, ή έστω ένα απ' αυτά (όπως η οικονομία ή τα υποκείμενά της, η κίνηση του κεφαλαίου και οι διεθνείς επιχειρήσεις που δημιουργούνται απ' αυτή) το σύνολο της διαδικασίας της παγκοσμιοποίησης. Και αντίστροφα, η έννοια, η ουσία, καθώς και το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης δεν εξαντλούνται σε ένα-δύο συστατικά.

Οι σχέσεις που δημιουργεί η παγκοσμιοποίηση και οι δομές που την επιβάλλουν δεν είναι μονόδρομος. Όσο πιο σύνθετο και γενικευμένο γίνεται ένα σύστημα, και αυτή είναι η καπιταλιστική παγκοσμιοποίηση, τόσο περισσότερες είναι οι εναλλακτικές που δημιουργούνται, ακόμα και όταν το σύστημα εμφανίζεται να κινείται προς μία κατεύθυνση πάνω σε σιδηροδρομικές τροχιές.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ

1.1 Ορισμοί

Ευρύτατα ακούγεται αυτή η λέξη τα τελευταία χρόνια. Την προσαρμόζουμε σιγά-σιγά αναμασώντας την στα ελληνικά δεδομένα. Την ακούμε συνέχεια και έχουμε παρακολουθήσει επανειλημμένως τη συγκέντρωση των ευρωπαίων ηγετών να συνέρχονται σε διάφορα μέρη κατά καιρούς για να συζητήσουν για την πραγματοποίηση της ιδέας της παγκοσμιοποίησης, ενώ αποδοκιμάζονται από ένθερμους οπαδούς της αντιπαγκοσμιοποίησης, δημιουργώντας πεδία πολεμικών συγκρούσεων, όπου η έννοια της δημοκρατίας δολοφονήθηκε κατακρεουργημένη. Έτσι περιμένουμε να γίνει, να εφαρμοσθεί, σαν να είναι κάτι πολύ σπουδαίο για τη ζωή μας, για την επίλυση των προβλημάτων μας, για την εθνική μας υπόσταση.

Καιρός είναι να την αναλύσουμε και να την εξετάσουμε σε βάθος για να δούμε αν μας συμφέρει, αν θα προσφέρει κάτι καλύτερο σε όσα μας ενδιαφέρουν και επιδιώκουμε.

Παγκοσμιοποίηση, λοιπόν! Το πρώτο συνθετικό της λέξης είναι το “παγκόσμιο” και το δεύτερο “ποίηση” από το ρήμα ποιώ και μας λένε πως αυτό που γίνεται, θα γίνει ή έγινε είναι παγκόσμιο. Η ενέργεια αυτή της δημιουργίας αγκαλιάζει όλο τον κόσμο. Ποιόν κόσμο όμως και πως θα γίνει το καθετί παγκόσμιο και μέχρι ποίου σημείου; Μα φυσικά αναφερόμαστε στον ευρωπαϊκό και αμερικάνικο κόσμο, που μέσα σ’ αυτόν τον κόσμο είμαστε και εμείς οι Έλληνες. Για να γίνει όμως αποδεκτή η παγκοσμιοποίηση από όλους τους λαούς, πρέπει να δούμε τι θα δώσει σε αντάλλαγμα. Θα απολαύσουν αγαθά που τους λείπουν; Θ’ αναπτύξουν κοινές αγορές; Θα πουλήσουν ο μεν στους δε τα δικά τους προϊόντα ή θα βελτιώσουν εκείνα που υστερούν;

Πολλά θεωρητικά και εμπειρικά παραδείγματα έχουν αποδείξει ότι όσο λιγότερα εμπόδια υπάρχουν στο εμπόριο τόσο αυξάνει ο ανταγωνισμός και τόσο καλύτερα και φθηνότερα προϊόντα απολαμβάνει ο καταναλωτής. Παγκοσμιοποίηση λοιπόν σημαίνει ευημερία, παρόλο που στην πορεία εμφανίζονται δικαιολογημένες αντιδράσεις απ’ όσους ήταν ωφελημένοι από το παλαιό καθεστώς. Για παράδειγμα, οι δασμοί που υπήρχαν παλαιότερα στις μπανάνες ωφέλησαν πάρα πολύ τους παραγωγούς της Κρήτης που φυσικά διαμαρτυρήθηκαν όταν επετράπη η πώληση φθηνής μπανάνας από το εξωτερικό. Η πλειοψηφία των Ελλήνων πολιτών όμως μπόρεσε να απολαύσει καλύτερα και φθηνότερα προϊόντα, ενισχύοντας παράλληλα και το εισόδημα των χωρών του

τρίτου κόσμου που μέχρι τότε έβρισκαν κλειστή την πόρτα της ελληνικής αγοράς.

Μακροπρόθεσμα λοιπόν η παγκοσμιοποίηση κάνει τον κόσμο πλουσιότερο, παραγωγικότερο και δικαιότερο αφού “κερδίζουν” όσοι παράγουν περισσότερο ή καλύτερα και όχι εκείνοι που ενισχύονται από το Κράτος με χαριστικές συμβάσεις, ειδικούς προστατευτικούς δασμούς, επιδοτήσεις κ.λ.π.

Αν και συχνά η παγκοσμιοποίηση παρουσιάζεται ως μια συνομωσία των πλουσίων και ισχυρών στην πραγματικότητα αποτελεί μια φυσική συνέπεια της τεχνολογικής προόδου. Χάρη στην εξέλιξη των μεταφορών και των τηλεπικοινωνιών οι άνθρωποι σήμερα επικοινωνούν και ταξιδεύουν πολύ περισσότερο από πριν. Εμπορεύονται λοιπόν περισσότερο και η ιστορία μας έχει διδάξει ότι το εμπόριο υπήρξε πάντοτε μια επαναστατική και προοδευτική δύναμη, καθώς όσοι ταξιδεύουν γνωρίζουν διαφορετικούς ανθρώπους, διδάσκονται καινούριες τεχνικές και μαθαίνουν να σέβονται τους άλλους πολιτισμούς.

Παγκοσμιοποίηση λοιπόν σημαίνει λιγότερο μίσος, εξαφάνιση του πολέμου και κατάργηση των διακρίσεων. Είναι αλήθεια ότι αυτή η προσέγγιση γεννά τον κίνδυνο μιας πλανητικής ομοιομορφίας. Για πρώτη φορά στην ιστορία όμως μπορούμε να ελπίζουμε σε μια παγκόσμια γνώση, αλληλεγγύη και κατανόηση. Σε πράγματα δηλαδή που αξίζουν οποιοδήποτε τίμημα και πρέπει να γίνουν κτήμα όλης της ανθρωπότητας.

Τα πλεονεκτήματα του διεθνούς εμπορίου πρωτοδιατυπώθηκαν από τον Βρετανό οικονομολόγο David Ricardo και αποτελούν μια από τις παλαιότερες και γνωστότερες οικονομικές αρχές. Ο Ricardo απέδειξε με αδιάσειστο τρόπο ότι κάθε χώρα πρέπει να εξειδικεύεται σε ότι παράγει καλύτερα διότι με αυτόν τον τρόπο βελτιώνεται η παγκόσμια ευημερία.

Δυστυχώς όμως, το μοντέλο που χρησιμοποίησε ο Ricardo ήταν στατικό και δεν λάμβανε υπ’ όψιν του τις τεχνολογικές, κοινωνικές και πολιτικές μεταβολές. Όπως λοιπόν σχολίαζαν οι Γερμανοί οικονομολόγοι: “Αν εγώ (η Γερμανία) είμαι αγροτική χώρα και εσύ (η Βρετανία) βιομηχανική, είναι φυσικό να εξειδικευτώ στα αγροτικά προϊόντα και εσύ στα βιομηχανικά. Έτσι όμως εσύ θα αναπτύσσεις συνεχώς την υποδομή και την τεχνολογία σου, ενώ εγώ θα είμαι καταδικασμένος να καλλιεργώ για πάντα σιτάρι και ραπανάκια. Το συμφέρον μου απαιτεί να θεσπίσω εμπόδια στις εισαγωγές (δηλαδή δασμούς) μέχρι να αναπτυχθεί η εγχώρια βιομηχανική παραγωγή μου και να αποκτήσει αρκετή ισχύ ώστε να αντεπεξέλθει στις απαιτήσεις του διεθνούς ανταγωνισμού. Διαφορετικά, ακόμη και οι ελάχιστες μονάδες παραγωγής που διαθέτω θα κλείσουν και θα καταδικαστώ να μείνω για πάντα φτωχός και καταδικασμένος.”

Παγκοσμιοποίηση λοιπόν σημαίνει διαρκές μονοπώλιο του πλούτου από τους ήδη ισχυρούς και πλήρες άνοιγμα των φτωχών αγορών για να

στραγγαλίσουν τον εκεί ανταγωνισμό πριν αυτός ισχυροποιηθεί και γίνει “επικίνδυνος.”

1.2 Εμφάνιση της Παγκοσμιοποίησης – Χρονικός Ορίζοντας

Υπάρχει η παγκοσμιοποίηση αντικειμενικά; Αποτελεί ένα καινούριο φαινόμενο ή υπήρχε εδώ και καιρό, δεκαετίες αν όχι και αιώνες, πριν ξεκινήσουν οι σύγχρονες συζητήσεις;

Υπάρχει σήμερα ένα ρεύμα σκέψης, το οποίο υποστηρίζει ότι η παγκοσμιοποίηση δεν είναι κάτι το καινούριο, ότι ως φαινόμενο υπήρχε πάντα. Η θέση αυτή επικαλείται παλαιότερες αναλύσεις των πατέρων της πολιτικής οικονομίας, ιδιαίτερα του Κ. Μαρξ. Σύμφωνα με τις ερμηνείες που εκ των υστέρων δίνεται σ’ αυτές, η παγκοσμιοποίηση είναι μια εσωτερική τάση του καπιταλιστικού συστήματος που ενυπάρχει σ’ αυτό άμα τη εμφανίσει του.

Μεθοδολογικά, η άποψη αυτή θεωρεί ότι η καταγραφή μιας εν δυνάμει τάσης μπορεί να ταυτιστεί με την ίδια την υλοποίηση της τάσης. Με το σύνολο, δηλαδή, των φαινομένων που προκαλεί στην πορεία και τα οποία διαμορφώνουν ένα νέο σύστημα σχέσεων, με δικές τους δομές και αλληλεξαρτήσεις. Πρόκειται για μια θέση εξίσου λανθασμένη με μια άλλη, η οποία στο όνομα του γεγονότος ότι κάθε τάση δημιουργεί και τις αντίρροπες τάσεις, αφού αυτή είναι η διαλεκτική της αντιφατικής πορείας των πραγμάτων, θα μπορούσε να θεωρήσει και τις αντίρροπες τάσεις ως κυρίαρχες¹. Όπως αξιολογούν ορισμένοι την παγκοσμιοποίηση ως διαρκώς παρούσα και κυριαρχούσα τάση στον καπιταλισμό, ανάλογα κάποιοι άλλοι θα μπορούσαν να θεωρούν την αντίρροπη προς την παγκοσμιοποίηση τάση, αυτή του κατακερματισμού, ως ήδη κυρίαρχη και διαρκώς παρούσα εν τη κυριαρχία της².

Η καταγραφή μιας (εν δυνάμει) τάσης ή των αντίρροπων δυνάμεων σ’ αυτή, δεν την καθιστά αυτόματα και κυρίαρχη.

Καταρχάς, ο τρέχων τρόπος χρήσης του όρου «τάση» προέρχεται από τη θεωρία του ηλεκτρισμού. Σημαίνει τη μετακίνηση φορτίων ηλεκτρισμού από ένα σημείο σε ένα άλλο. Εκφράζει τη διαφορά δυναμικού ανάμεσα στα δύο αυτά σημεία. Ακριβώς αυτή η διαφορά είναι που προκαλεί τη μετακίνηση των φορτίων. Εάν, δηλαδή, τα δύο σημεία ήταν ίδιας δυναμικότητας δεν θα υπήρχε κίνηση, ή, διαφορετικά, εάν έπρεπε να προκληθεί μια κίνηση ανάμεσα σε δύο σημεία ίδιας δυναμικότητας, αυτό δεν θα γινόταν κατορθωτό.

¹ Κ. Μαρξ, *Άπαντα*, Κεφάλαιο III, σελ. 237-337

² Γ. Μηλιός, (1997), *Θεωρίες για τον παγκόσμιο καπιταλισμό*

Η τάση, ακόμα, μπορεί να εκφράζει τη στόχευση ή κίνηση προς ένα πράγμα. Ανάλογα, σε ένα βαθμό, μπορούμε να χαρακτηρίσουμε στις κοινωνικές επιστήμες ως τάση τη δυναμική που αναπτύσσεται από τα υπάρχοντα δεδομένα προς μια νέα κατάσταση. Όταν αυτή η τάση αναπτύσσεται, τότε αλλάζουν και τα αρχικά δεδομένα.

Στη βάση των πιο πάνω παρατηρήσεων και διαχωρισμών, μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι ασφαλώς και υπήρξαν ενδιαφέροντα δεδομένα που προϋπήρχαν της επικράτησης της τάσης της παγκοσμιοποίησης και ασφαλώς η τάση της παγκοσμιοποίησης προκάλεσε τα σημερινά φαινόμενα, γεγονότα και αντιφάσεις που χαρακτηρίζουμε ως παγκοσμιοποίηση. Αλλά με κανέναν τρόπο δεν μπορεί να ταυτιστεί η αρχική κατάσταση που προκαλεί μια κίνηση με την ίδια την προκληθείσα κίνηση. Διότι σ' αυτή τη περίπτωση θα ταυτίζαμε την αιτία με το αποτέλεσμα της. Ακόμα, λιγότερο θα μπορούσε να ταυτιστεί η αρχική κατάσταση-αιτία με την ουσία και τις αντιφάσεις του αποτελέσματός της. Πολύ δε λιγότερο, με τις δομές και τις σχέσεις που προκαλούν / γεννούν στην κίνησή τους αυτές οι αντιφάσεις, με την κίνηση, δηλαδή, που προκαλείται από το νέο αποτέλεσμα.

Άλλες από τις νέες τάσεις έχουν ισχυρό έρεισμα προοπτικής και άλλες όχι. Η αξιοποίηση και ενίσχυσή τους εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τις δομές και σχέσεις εντός των οποίων κινούνται, καθώς και από τα υποκείμενα που τις «υιοθετούν» και την ποιότητα που «κατέχουν» τα τελευταία. Είναι, λοιπόν, φυσικό να μην κατορθώνουν όλες οι εν δυνάμει τάσεις να γίνουν παρούσες και υπαρκτές δομές. Επιπλέον, να μην κατορθώσουν να τεθούν από το παρασκήνιο στο προσκήνιο της ιστορίας και πολύ λιγότερο στο κέντρο της.

Με μια έννοια, η επίκληση επιμέρους φαινομένων της σημερινής παγκοσμιοποίησης από το παρελθόν του καπιταλισμού, ακόμα και του προηγούμενου αιώνα, έχει την αξία της, αφού καταγράφει συγκεκριμένες ενδεικτικές στιγμές διαμόρφωσης και προώθησης-ενίσχυσης μιας τάσης. Από την άλλη, όμως, η καταγραφή αυτών των χαρακτηριστικών του παρελθόντος που επιβιώνουν σε νέα πλαίσια σήμερα, δεν αποτελούν απόδειξη ότι η παγκοσμιοποίηση, και μάλιστα με την μορφή με την οποία επιβλήθηκε, ήταν μονόδρομος και νομοτελειακή. Δεν αποτελεί απόδειξη της απουσίας αντίρροπων τάσεων σ' αυτή την κυριαρχία ή έλλειψης άλλων εναλλακτικών δυνατοτήτων μορφοποίησης και δόμησης της παγκοσμιοποίησης από εκείνη που έχει σήμερα. Αλλά ακόμα και αν θεωρήσει κανείς ότι δεν υπήρχαν εναλλακτικές μορφές και δομές προς τη σημερινή παγκοσμιοποίηση, ότι η τελευταία εμφανίστηκε όπως η Αθηνά από το κεφάλι του Δία, εξαρχής με τη σημερινή της εν δυνάμει διαμόρφωση, πάλι θα μπορούσε να υποθέσει ότι η επιβολή της ήταν

αντιφατική και η πορεία της αντινομιακή, ότι ωρίμασε βαθμιαία, έστω και μέσα από ένα μονόδρομο.

Το γεγονός ότι η διαδικασία της παγκοσμιοποίησης εμπεριέχει τάσεις, στοιχεία και χαρακτηριστικά που μπορούν να διακριθούν εκ των υστέρων στον πρώιμο καπιταλισμό, ότι το κεφαλαιοκρατικό σύστημα αναπτύσσεται σήμερα ως καπιταλιστική παγκοσμιοποίηση, δεν σημαίνει ότι δεν είναι κάτι το ιδιαίτερο, κάτι το σχετικά καινούριο στην ιστορία του καπιταλισμού, ένα ειδικό φαινόμενο για την περίοδο που διανύουμε, στη συγκεκριμένη φάση ανάπτυξής του. Ο Χέγκελ και ο Μάρξ μας δίδαξαν ότι η αλήθεια δεν είναι αφηρημένη, διαθέτει πάντα συγκεκριμένες μορφές ανάπτυξης και ότι το γενικό εκφράζεται πάντα μέσα από το ειδικό, μερικό. Κατά συνέπεια, ασφαλώς και ο καπιταλισμός προϋπάρχει και καθορίζει τα της φάσης παγκοσμιοποίησής του, αλλά με κανέναν τρόπο δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι όλες οι συγκεκριμένες ιστορικές εκφάνσεις του εμπεριέχουν και την σε αναπτυγμένη μορφή παγκοσμιοποίηση.

Αντίθετα, λοιπόν, με τις προαναφερόμενες απόψεις, που είναι και οι πλέον διαδεδομένες γύρω από την παγκοσμιοποίηση, ο Ούλριχ Μπεκ υποστηρίζει ότι η παγκοσμιοποίηση είναι μια ιδιαίτερη φάση ανάπτυξης του σημερινού κοινωνικού συστήματος, η οποία διακρίνεται από σειρά σημαντικών χαρακτηριστικών, τέτοιων που δίνουν στο όλο σύστημα μια σχετικά νέα ποιότητα. Όχι με την έννοια της καλύτερης ή χειρότερης ποιότητας, αλλά ενός συστήματος σχετικά διαφορετικού και διαφοροποιημένου σε αναφορά προς την ίδια τη δική του διαδρομή και ιστορία. Αναπτυγμένου όχι ως καταγραφή μιας θετικής αξιολόγησης, αλλά ως ένα προϊόν μιας διαδικασίας εξέλιξης.

Η παγκοσμιοποίηση, δεν διαμορφώνει ένα νέο σύστημα κοινωνικών σχέσεων. Αντίθετα, προσαρμόζει τις υπάρχουσες καπιταλιστικές σχέσεις, τις μορφοποιεί εκ νέου, τις επεκτείνει στο χρόνο και στο χώρο, με τάση κατάληψης όλων των πλευρών ανθρώπινης δράσης. Σ' αυτά τα πλαίσια και με αυτή την έννοια, δίνει σ' αυτές τις σχέσεις (παραγωγής, ιδιοκτησίας, εξουσίας) νέα ποιότητα στο εσωτερικό του υπάρχοντος συστήματος³.

1.3 Οι Όψεις της Παγκοσμιοποίησης

Οι περισσότεροι άνθρωποι όταν μιλούν για παγκοσμιοποίηση έχουν κατά νου την **οικονομική παγκοσμιοποίηση** που είναι μόνο μία όψη,

³ Ο. Μπεκ, (1998), *Τι είναι παγκοσμιοποίηση*, σελ. 26-27

μολονότι βέβαια η κύρια, της παγκοσμιοποίησης. Τα δύο χαρακτηριστικά που χαρακτηρίζουν την σημερινή οικονομική παγκοσμιοποίηση είναι: πρώτον, οι ανοικτές αγορές κεφαλαίου και εμπορευμάτων που καθιερώνονται καθολικά, από διεθνείς οργανισμούς. Δεύτερον οι ελαστικές αγορές εργασίας που επιβάλλονται από τους ίδιους τους οργανισμούς.

Θα μπορούσε κανείς να μιλήσει ακόμα για τεχνολογική, πολιτική, πολιτιστική και κοινωνική παγκοσμιοποίηση.

Έτσι, η **τεχνολογική παγκοσμιοποίηση** αναφέρεται στις νέες τηλεπικοινωνιακές τεχνολογίες και στην επανάσταση της πληροφορικής (το Ίντερνετ, για παράδειγμα αποτελεί μια από τις κύριες εκφράσεις αυτής της παγκοσμιοποίησης).

Η **πολιτική παγκοσμιοποίηση** αναφέρεται στην παρακμή του έθνους-κράτους (τουλάχιστον σε ότι αφορά την οικονομική κυριαρχία). Αναφέρεται όμως και στην άτυπη πολιτική διακυβέρνηση σε παγκόσμιο επίπεδο που έχει ήδη δημιουργηθεί με την ανάδυση μιας υπερεθνικής ελίτ, η οποία αποτελεί την συμπληρωματική πολιτική έκφραση της οικονομικής παγκοσμιοποίησης.

Η **πολιτιστική παγκοσμιοποίηση** αναφέρεται στην παρούσα ομογενοποίηση της κουλτούρας, όπως εκφράζεται για παράδειγμα από το γεγονός ότι σχεδόν οι πάντες στο σημερινό «παγκόσμιο χωριό» βλέπουν πάνω-κάτω τις ίδιες τηλεοπτικές σειρές και τις ίδιες βίντεο-ταινίες, καταναλώνουν ή ποθούν να καταναλώνουν τα ίδια προϊόντα κ.ο.κ.

Τέλος, η **κοινωνική παγκοσμιοποίηση** αναφέρεται στην ομογενοποίηση του σημερινού τρόπου ζωής ο οποίος βασίζεται σε μια ατομικιστική και καταναλωτική κουλτούρα.

Μολονότι αυτές οι όψεις (ή συνιστώσες) της παγκοσμιοποίησης είναι σε μεγάλο βαθμό αλληλένδετες, ωστόσο, θα μπορούσε κανείς να υποστηρίξει ότι είναι η οικονομική παγκοσμιοποίηση που καθορίζει τις άλλες συνιστώσες της. Πράγμα βέβαια αναμενόμενο εφόσον σε μια οικονομία της αγοράς το οικονομικό στοιχείο είναι το κυρίαρχο στοιχείο στην κοινωνία-ένα γεγονός που δεν αποκλείει όμως την αυτονομία των άλλων στοιχείων. Με άλλα λόγια, η σχέση ανάμεσα στα διάφορα στοιχεία είναι μια σχέση αυτονομίας και αλληλεξάρτησης. Έτσι, σε αυτήν την προβληματική, υπάρχει μια διαδικασία αλληλεπίδρασης, στην οποία η οικονομική παγκοσμιοποίηση προωθείται από την τεχνολογική παγκοσμιοποίηση αλλά επίσης την ενισχύει, η πολιτική παγκοσμιοποίηση είναι το αναγκαίο συμπλήρωμα της οικονομικής παγκοσμιοποίησης, ενώ η κοινωνική και η πολιτιστική παγκοσμιοποίηση είναι οι αναπόφευκτες συνέπειες της οικονομικής παγκοσμιοποίησης.

Είναι λοιπόν φανερό ότι όταν μιλούν πολλοί για τα καλά της παγκοσμιοποίησης και αναφέρονται σε τεχνολογικές εξελίξεις όπως π.χ. το Ίντερνετ, που μπορούν να το χρησιμοποιούν σήμερα οι ομάδες που

μετέχουν στο κίνημα της αντιπαγκοσμιοποίησης για τον συντονισμό της δράσης τους, απλώς συγχέουν την οικονομική παγκοσμιοποίηση, η οποία έχει βασικά μόνο αρνητικά αποτελέσματα, με τις άλλες μορφές της.

1.4 Θεωρίες για την Παγκοσμιοποίηση

1.4.1 Η Παγκοσμιοποίηση ως Αντικειμενικό Φαινόμενο ή Υποκειμενική Επιλογή

Οι θεωρίες για την παγκοσμιοποίηση μπορούν να καταταχθούν σύμφωνα με το κριτήριο του κατά πόσο η διαδικασία της παγκοσμιοποίησης αναγνωρίζεται ως ένα αντικειμενικό φαινόμενο. Ένα φαινόμενο, δηλαδή, το οποίο προκύπτει από την εσωτερική δυναμική του συστήματος, ανεξάρτητα από τις προθέσεις των υποκειμένων – παικτών της εθνικής και διεθνούς πολιτικής σκηνής.

Μια αντίστροφη άποψη, υποστηρίζει ότι η παγκοσμιοποίηση δεν προέκυψε από την εσωτερική λογική του συστήματος, αλλά από τις υποκειμενικές επιλογές εκείνων οι οποίοι δύνανται να καθορίζουν την πορεία των πραγμάτων.

Ανάλογα απλουστευτική είναι η θέση ότι η παγκοσμιοποίηση αποτελεί ένα σενάριο στο όνομα του οποίου καλούνται να υποταχθούν οι εργαζόμενοι πολίτες στις επιλογές των πολυεθνικών και αντίστοιχα η πολιτική στην εσωτερική λογική της αγοράς, ιδιαίτερα της υπό διαμόρφωση παγκόσμιας αγοράς.

Ανάμεσα σ' αυτές τις δύο απόψεις μπορεί να συναντήσει κανείς πολλαπλούς συνδυασμούς του ρόλου των αντικειμενικών τάσεων της πραγματικότητας και των πρωτοβουλιών που αναλαμβάνουν οι παίκτες – υποκείμενα.

Στην πραγματικότητα, πάντα υπάρχουν οι αντικειμενικές τάσεις ανάπτυξης του καπιταλισμού. Αντικειμενικές, όμως, με την έννοια ότι είναι κάτι που, με μία έννοια και μόνο, υπάρχει ανεξάρτητα από τη θέληση εκείνων οι οποίοι καλούνται και δύνανται να αποφασίζουν.

Οι παίκτες ανανεώνουν με τη δράση τους τις κάθε φορά αντικειμενικές συνθήκες και μέσω των επιλογών τους συγκροτούν ένα σχέδιο ανανέωσής τους, ένα πολιτικό project. Στα πλαίσιά του, η παγκοσμιοποίηση, ως μια αντικειμενική τάση, μορφοποιείται από τη δράση των παικτών-υποκειμένων του γίνεσθαι. Οι τελευταίες

επιδιώκουν να αναπτύξουν και αξιοποιήσουν αυτή την τάση με ένα συγκεκριμένο τρόπο. Μέσα από την σύγκρουση ανάμεσα στην κινούμενη και υπό διαμόρφωση αντικειμενική πραγματικότητα που καλείται να επηρεάσει αυτό το πολιτικό σχέδιο και τους σχεδιαστές, διαμορφώνεται το πραγματικό «σχέδιο» εκτύλιξης της παγκοσμιοποίησης. Η παγκοσμιοποίηση, δηλαδή, στηρίζεται στη εσωτερική λογική των καπιταλιστικών σχέσεων παραγωγής και της διεθνοποίησής τους, στις νέες τεχνολογίες και εργατικές σχέσεις που τις συνοδεύουν κατά την εφαρμογή τους. Μορφοποιείται, όμως, και λαμβάνει το πραγματικό της σχήμα μέσα από τις επιλογές, τις συγκρούσεις, τη δράση και αντίδραση των υποκειμένων.

1.4.2 Παγκοσμιοποίηση: Οικονομικό ή Κοινωνικό φαινόμενο;

Ένα δεύτερο ζεύγος με το οποίο μπορεί μεθοδολογικά να γίνει η προσέγγιση της παγκοσμιοποίησης και των θεωριών που ασχολούνται με αυτή, είναι κατά πόσο η παγκοσμιοποίηση αποτελεί προϊόν της ανάπτυξης και της διεθνοποίησης των αγορών ή υπάρχουν και άλλοι ισχυροί παράγοντες που επιδρούν, ακόμα και σφραγίζουν, την εξέλιξη και ωρίμανσή της.

Σύμφωνα με ορισμένους η παγκοσμιοποίηση αναφέρεται αποκλειστικά στο πεδίο της διεθνούς αγοράς και κατά προέκταση, στις οικονομικές σχέσεις. Η άποψη αυτή θυμίζει σε πολλά εκείνες τις θεωρίες για τον ιμπεριαλισμό σύμφωνα με τις οποίες ήταν ένα αμιγώς οικονομικό φαινόμενο, εκείνο της κατάκτησης τρίτων, εξωτερικών αγορών.

Αντίθετα με την προαναφερόμενη θεώρηση, η παγκοσμιοποίηση είναι ένα σύνθετο φαινόμενο το οποίο προκλήθηκε από τις νέες τεχνολογικές δυνατότητες που δημιουργήθηκαν στην οικονομία και οι οποίες αξιοποιήθηκαν από συγκεκριμένες κοινωνικές δυνάμεις στα πλαίσια ενός νεοφιλελεύθερου σχεδιασμού αποδιάθρωσης των εθνικών πολιτικών και του υπάρχοντος θεσμικού συστήματος. Η παγκοσμιοποίηση, όμως, προκλήθηκε και από τις αλλαγές στον τρόπο ζωής, στη σχέση χρόνου και χώρου για τον άνθρωπο. Δεν είναι, δηλαδή, προϊόν μόνο οικονομικών αλλαγών και πολύ λιγότερο μόνο της αγοράς. Ως παγκοσμιοποίηση διατρέχεται από την επέκταση των οικονομιών (αγορών). Επέκταση η οποία την καθορίζει και είναι συστατικό της. Δεν προκλήθηκε, όμως, αποκλειστικά απ' αυτή και δεν εμπεριέχει μόνο αυτή⁴.

Ορισμένοι, από εκείνους οι οποίοι αντιλαμβάνονται την παγκοσμιοποίηση περιοριστικά ως ένα οικονομικό φαινόμενο (μερικοί

⁴ Ο. Μπεκ, (1998), *Τι είναι παγκοσμιοποίηση*, σελ. 18-19

ως μια παγκοσμιοποίηση των αγορών και μόνο, άλλοι σχετικά ορθότερα ως μια επέκταση των κεφαλαιοκρατικών σχέσεων σε παγκόσμιο επίπεδο), εγκλωβίζονται στην αμεσότητα ορισμένων οικονομικών φαινομένων και στην έλλειψη αναστοχασμού επί των συνθηκών διαβίωσης και πολιτισμικής ύπαρξης των ατόμων / της κοινωνίας.

Αυτή η άποψη προκαλεί και έναν εξίσου περιοριστικό αντίλογο. Η θέση ότι η παγκοσμιοποίηση είναι μόνο οικονομικό φαινόμενο διευκολύνει και όσους θέλουν να πιστεύουν ότι δεν υπάρχει παγκοσμιοποίηση, διότι αντιπαραθέτουν στα οικονομικά στοιχεία της πρώτης τα δικά τους στοιχεία, μια διαφορετική θεώρηση επί εμπειρικών στοιχείων, σ' ένα βαθμό αυθαίρετα επιλεγμένων. Κι' αυτό, διότι όταν ξεκόβεται η οικονομία από τα γενικότερα κοινωνικά πλαίσια εντός των οποίων αναπτύσσεται, τότε είναι εύκολο να υποστηρίξει κανείς ότι αναπτύσσεται σε διαφορετική από την πραγματική κατεύθυνση.

Η περιοριστική οικονομίστικη θεώρηση της διαδικασίας της παγκοσμιοποίησης οφείλεται και σε ένα δεύτερο λόγο. Οφείλεται, δηλαδή, επίσης, στο αντικειμενικό γεγονός ότι τα οικονομικά φαινόμενα σε μια εποχή κυριαρχίας του νεοφιλελευθερισμού ήταν από μια σκοπιά κυρίαρχα. Το αποτέλεσμα ήταν να αναπτυχθεί σχετικά εντονότερα και πιο άμεσα η οικονομική σκέψη γύρω από την παγκοσμιοποίηση απ' ότι εκείνη της κοινωνιολογίας και σαφώς εντονότερα απ' ότι της πολιτικής επιστήμης, καθότι το αντικείμενο της τελευταίας αναπτύσσεται πραγματικά ετεροχρονισμένα.

Λόγω της ασύμμετρης ανάπτυξης της παγκοσμιοποίησης είναι απαραίτητο να αναλύεται «ο αυθόρμητα» πολιτικός χαρακτήρας της παγκοσμιοποίησης της οικονομίας και να αξιολογούνται οι κοινωνικές επιπτώσεις της. Είναι αναγκαίο, δηλαδή να γίνεται αντιληπτή η παγκοσμιοποίηση σε όλο το εύρος της, όχι μόνο αναλυτικά, αλλά και από τη σκοπιά της προοπτικής και των «καθηκόντων» της πολιτικής.

Η περιοριστική αυτή θεώρηση έχει άμεσες πολιτικές επιπτώσεις, υπόκειται δε συχνά σε σκοπιμότητες. Δεν είναι μόνο, μια στενή επιστημονική προσέγγιση του φαινομένου, αλλά και ένα σχήμα που επιτρέπει την ιδεολογικοποίηση συγκεκριμένων συμφερόντων, με στόχο την άμεση χρήση της στην κοινωνική διαπάλη.

Όταν η παγκοσμιοποίηση εννοείται περιοριστικά ως η παγκοσμιοποίηση της οικονομίας και των κυρίαρχων σ' αυτή σχέσεων στον δυτικό κόσμο, τότε η αντιμετώπισή της μπορεί να γίνει βασικά, αν όχι αποκλειστικά, με οικονομικά μέσα και παραμένοντας εντός της λογικής της αγοράς. Οι «μεγάλες θεωρίες» έχουν και πρακτικές πολιτικές επιπτώσεις και οδηγούν σε πολιτικές επιλογές, από τη μία, καθώς και σε απόδοση και ιεράρχηση του ρόλου κάθε σφαίρας ανθρώπινης δράσης.

Εάν, δηλαδή, η παγκοσμιοποίηση ήταν μόνο ένα οικονομικό φαινόμενο, τότε θα έπρεπε να αντιμετωπιστεί κύρια με οικονομικά μέσα και το πολύ πολύ με την οικονομική πολιτική. Αντίθετα, εάν η παγκοσμιοποίηση είναι ένα πολυειδές και πολύμορφο φαινόμενο της συνολικής κίνησης της κοινωνίας και των αντιφάσεών της, τότε απαιτεί «ολικές» αντιμετωπίσεις, συνολικά κοινωνικά-πολιτικά μέσα. Απαιτεί μια στρατηγική υπέρβασης των συνθηκών που προκαλούν τη συγκεκριμένη παγκοσμιοποίηση και να τεθούν σε μια δημοκρατική κατεύθυνση οι αντιφάσεις που διαπερνούν τη σύγχρονη κοινωνία συνολικά.

Στο όνομα μιας οικονομίστικα εννοούμενης παγκοσμιοποίησης καλούνται οι κοινωνίες να υποταχτούν στη λογική του κέρδους και του γεωπολιτικού ανταγωνισμού. Ενός ανταγωνισμού ανάμεσα στις περιοχές εκείνες που επιδιώκουν αύξηση επενδύσεων, ενίσχυση της υποδομής τους, διεθνοποίηση των διασυνδέσεών τους και υπέρμετρα κέρδη. Η αντίδραση σ' αυτή την αντίληψη της παγκοσμιοποίησης, στον οικονομισμό, στηρίζεται, σε έναν ιδιότυπο υποκειμενισμό.

Ο σύγχρονος οικονομισμός ανάγει την παγκοσμιοποίηση σε οικονομικό και μόνο φαινόμενο το οποίο πρέπει να επιβληθεί πάση θυσία ή, πιο σωστά, του οποίου η εσωτερική λογική επιβάλλεται τυφλά με τρόπο που το «απλό άτομο» δεν δύναται να αντεπεξέλθει ή να τροποποιήσει ή να θέσει όρια. Ουσιαστικά παρουσιάζει την εσωτερική λογική της διεθνοποιημένης καπιταλιστικής οικονομίας σαν ένα σιδερένιο νόμο και ως μια αναγκαιότητα. Παρουσιάζει την κυρίαρχη σήμερα πολιτική ως μη πολιτική και την εφαρμογή αυτής της μη πολιτικής ως μονόδρομο, ως αποτέλεσμα των απαιτήσεων της παγκόσμιας οικονομίας. Μιας οικονομίας χωρίς κοινωνικούς προσδιορισμούς, δομές και διαρθρώσεις.

Η θέση αυτή του οικονομισμού είναι, από την άποψη του μακρού χρονικού ορίζοντα, περιορισμένης εμβέλειας. Διότι, μπορεί μεν η παγκοσμιοποίηση να επέτρεψε την αποκόμιση γρήγορων και εύκολων κερδών, αλλά η οικονομία γνωρίζει καμπές και η τάση πτώσης του ποσοστού κέρδους είναι πάντα παρούσα. Μπορεί, δηλαδή, η παγκοσμιοποίηση να λειτουργεί ως ισχυρή αντίρροπη τάση σε εκείνη της πτώσης του ποσοστού του κέρδους, αλλά δεν μπορεί να είναι συνεχής, σταθερή και αδιάκοπη. Η ιστορική πείρα δείχνει ότι δεν θα υπάρχουν στην περίοδο της παγκοσμιοποίησης μόνο μεγάλα κέρδη και για όλους, αλλά θα υπάρξουν και απώλειες συνολικές, καθώς και για συγκεκριμένες μερίδες κεφαλαίου. Σ' αυτή την περίπτωση, όσοι δεν θα διασφαλίζουν τα κέρδη τους θα ζητούν πολιτικά μέτρα, διαμόρφωση πλαισίων δράσης και κανόνων, καθώς και μηχανισμούς παρέμβασης.

Η σε ένα βαθμό απλουστευτική παρουσίαση της παγκοσμιοποίησης ως μονόδρομου προκαλεί δικαιολογημένες αντιδράσεις. Αντιδράσεις, όμως, όχι πάντα ορθές, συχνά δε, εξίσου μονόπλευρες. Έτσι, ενώ ο οικονομισμός αντιλαμβάνεται την παγκοσμιοποίηση ως μια διαδικασία μονοδιάστατα προσδιορισμένη από τις αγορές, έστω από την οικονομία και τις κινήσεις των μεγάλων επιχειρήσεων, πολυεθνικών και υπερεθνικών, αντίστροφα, ένας ιδιόμορφος υποκειμενισμός θεωρεί ότι δεν υπάρχει στην πραγματικότητα κανενός είδους παγκοσμιοποίηση και ότι το όλο σχήμα αποτελεί μια φενάκη, προκειμένου να εγκλωβιστούν πατριωτικές ή / και προοδευτικές κοινωνικές και πολιτικές δυνάμεις στις επιλογές των φορέων αυτού του σλόγκαν.

Και τα δύο αυτά ρεύματα (οικονομισμός και υποκειμενισμός) παραδέχονται στον ένα ή άλλο βαθμό ότι η παγκοσμιοποίηση είναι ένα νέο φαινόμενο. Ότι είτε εκφράζει την καινούρια λογική της καπιταλιστικής οικονομίας, είτε, έστω, τα νέα ιδεολογήματα εκείνων που αποκομίζουν μεγάλα κέρδη από αυτή την οικονομία.

1.5 Τα Χαρακτηριστικά της Παγκοσμιοποίησης

1.5.1 Εισαγωγή ενός Νέου Τεχνολογικά Τρόπου Παραγωγής

Όπως κάθε νέος τρόπος παραγωγής έτσι και το μεταφορντικό μοντέλο απαιτεί προσαρμογή των εργασιακών σχέσεων σ' αυτό. Κατά συνέπεια ένα πρώτο στοιχείο της παγκοσμιοποίησης ο νέος τρόπος καπιταλιστικής παραγωγής. Το μεταφορντικό μοντέλο στηρίζεται σε ευέλικτες μορφές εργασιακών σχέσεων, σε υπόσκαψη του συλλογικού εργάτη, στην τάση μετακίνησης του τόπου εργασίας από το εργοστάσιο στο σπίτι ή σε άλλους χώρους ατομικής μόνωσης από τους άλλους μισθωτούς.

1.5.2 Οι Νέες Τεχνολογίες

Το πλέον χαρακτηριστικό στο νέο μεταφορντικό μοντέλο είναι η εισαγωγή στην καπιταλιστική διαδικασία ανάπτυξης ενός νέου συστήματος ρύθμισης, ενός νέου τεχνολογικού τρόπου παραγωγής, αλλά και συσώρευσης.

Αυτός ο νέος τεχνολογικός τρόπος παραγωγής και το μεταφορντικό μοντέλο εργασίας γίνεται δυνατός και στηρίζεται στις νέες τεχνολογίες και στο ιδιοκτησιακό καθεστώς που τις χαρακτηρίζει. Οι νέες τεχνολογίες αποτελούν το δεύτερο συστατικό της παγκοσμιοποίησης. Το χαρακτηριστικό αυτό, και ταυτόχρονα συστατικό στοιχείο της παγκοσμιοποίησης, καθορίζει σε μεγάλο βαθμό το ποιες μερίδες του κεφαλαίου ισχυροποιούνται (παραγωγοί και άμεσοι εφαρμοστές αυτών των τεχνολογιών). Ταυτόχρονα, δυναμώνει, βέβαια σχετικά και μόνο, τη θέση των υψηλά ειδικευμένων εργατών, ενώ γενικότερα αναβαθμίζει το ρόλο της πνευματικής εργασίας έναντι της χειρωνακτικής.

1.5.3 Αλλαγές στις Σχέσεις Χρόνου και Χώρου

Η αναβάθμιση της πνευματικής εργασίας συνοδεύεται από τη διαδικτύωση όλου του πλανήτη (ή πιο σωστά των αναπτυγμένων περιοχών του) με τρόπο που να συγκροτείται μέσω του Ίντερνετ μια «ασώματη κοινωνία», μια κοινωνία η οποία δημιουργείται χωρίς άμεση χειροπιαστή προσωπική επαφή. Με το παράδειγμα αυτό, επισημαίνεται το γεγονός ότι οι νέες τεχνολογίες όχι μόνο στηρίζουν και επιβάλλουν νέες εργασιακές σχέσεις και αναβαθμίζουν τύπους εργασίας καθώς και κλάδους της οικονομίας, όπως, επίσης της καθημερινής ζωής, αλλά και διαμορφώνουν μια νέα σχέση ανάμεσα στο χρόνο και το χώρο. Η διαμόρφωση αυτής της νέας σχέσης αποτελεί κεντρικό / κομβικό στοιχείο της παγκοσμιοποίησης.

Η σχέση αυτή συγκροτείται και διαρθρώνεται χάρη και στα νέα μέσα μαζικής επικοινωνίας, συγκοινωνίας και μεταφορών, της διάχυτης εικόνας και της διαδικτύωσης με τα νέα μέσα πληροφορικής, όπως είναι το Ίντερνετ, το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο κ.ο.κ.

Στο παρελθόν, η βιομηχανική επανάσταση, η συγκέντρωση και η συγκεντροποίηση κεφαλαίου έγινε δυνατή χάρη στα νέα μέσα μεταφοράς (τρένο και ατμόπλοιο) καθώς και επικοινωνίας (ιδιαίτερα οργανωμένο ταχυδρομείο, τηλεγράφος και τηλέφωνο), μέσω των οποίων δόθηκε η δυνατότητα πύκνωσης του χρόνου μεταφοράς των πρώτων υλών, των αγαθών, του κεφαλαίου, των υπηρεσιών καθώς και των εντολών μιας διεύθυνσης.

Ο χώρος τείνει σήμερα να εκμηδενιστεί ως παράγοντας δημιουργίας αναστολών στην επέκταση δραστηριοτήτων πάνω στον πλανήτη, με αποτέλεσμα να μειώνεται συνεχώς και ο απαιτούμενος χρόνος ανάπτυξης και περιστροφής των δραστηριοτήτων του ατόμου και της κοινωνίας. Με άλλα λόγια, καθοριστικός παράγοντας, συστατικό και αποτέλεσμα της

παγκοσμιοποίησης είναι η σχετικοποίηση των χρονικών χωρικών αποστάσεων. Μια αλλαγή η παρουσία της οποίας αποτελεί την πιο άμεση απόδειξη του πόσο περιορισμένη είναι εκείνη η αντίληψη που ερμηνεύει και προσδιορίζει μονοδιάστατα την παγκοσμιοποίηση, ως ένα οικονομικό φαινόμενο και μόνο.

Οι μεταλλαγές της σχέσης ανθρώπινης δραστηριότητας-χωροχρόνου έχουν άμεσες επιπτώσεις στην οικονομία. Προκαλεί αλλαγές στην οργάνωση και τη διοίκηση των επιχειρήσεων. Επιτρέπει τη χωρική διάσπαση των διαδικασιών έρευνας και της παραγωγής αγαθών και υπηρεσιών, καθώς και ιδιαίτερα των χρηματοπιστωτικών δραστηριοτήτων, χωρίς να απαιτείται μεγαλύτερος χρόνος, απ' ότι την περίοδο κατά την οποία αυτές οι δραστηριότητες ήταν συγκροτημένες σε άμεση εδαφική βάση. Κάθε άλλο. Η μεταλλαγή αυτή προκαλεί και έναν ισχυρότατο ανταγωνισμό ανάμεσα στους διαφορετικούς εδαφοχωρικούς προσδιορισμούς, ιδιαίτερα σε εκείνους που είναι οργανωμένοι σε εθνική βάση και κατά προέκταση διαθέτουν διαφορετικούς νομικούς και δημοσιονομικούς κανόνες λειτουργίας. Οι οποίοι συμπεριλαμβάνουν στο εσωτερικό τους μία υποδομή, ιδιαίτερη κάθε φορά, καθώς και ένα ξεχωριστό σύστημα μισθοδοσίας, ασφάλισης, παροχών και γενικότερα παράδοσης και ανάπτυξης των κοινωνικών αγώνων.

Ο νέος χωροχρόνος, που παράγεται από τις νέες τεχνολογίες και τη χρήση τους, ο οποίος παράγει από την πλευρά του νέες απαιτήσεις στις τεχνολογίες, επιδρά και στο εσωτερικό της οργάνωσης της εργασίας. Δημιουργεί όλες τις προϋποθέσεις μετάβασης από το φορντικό μοντέλο σε εκείνο που ονομάστηκε από τη σχολή της ρύθμισης ως μεταφορντικό.

1.5.4 Αλλαγές στις Μεταφορές και Επικοινωνίες

Οι νέες τεχνολογίες δημιουργούν καινούριες σχέσεις στο χωροχρόνο για τον απλούστατο λόγο ότι δημιουργούν δυνατότητες και προϋποθέσεις συγκρότησης νέων τύπων μέσων μεταφοράς και επικοινωνίας. Όχι μόνο το Ίντερνετ και οι υπερλεωφόροι της πληροφορικής, αλλά και τα παραδοσιακά μέσα μεταφοράς έχουν εκσυγχρονιστεί σε μεγάλο βαθμό. Η αξιοποίησή τους γίνεται όλο και πιο μαζική, οι αποστάσεις για τους ανθρώπους, είτε αφορά επιχειρηματικές μετακινήσεις είτε για λόγους αναψυχής ή, τέλος, μετανάστευσης, έχουν μικρύνει και κινούνται πλέον σε ρυθμούς ωρών και όχι ημερών. Το καινούριο στοιχείο είναι ότι αυτή η σύντμηση του χρόνου μετακίνησης ανάμεσα σε διαφορετικούς

γεωγραφικούς εθνικούς χώρους ισχύει και για κοινωνικά στρώματα περιορισμένων εισοδηματικών δυνατοτήτων.

Από την άλλη, τα μπλοκαρίσματα εντός των μεγάλων πόλεων, που ορισμένοι τις χαρακτηρίζουν ως πόλεις της παγκοσμιοποίησης, δυσκολεύουν τις μετακινήσεις σε περιορισμένους εδαφικούς χώρους, εκεί όπου άλλοτε οι μετακινήσεις με παραδοσιακά μέσα ήταν πολύ πιο σύντομες. Πρόκειται, λοιπόν, για μια αντίφαση στις διαστάσεις του χωροχρόνου, όπου, βέβαια, οι τάσεις εκμηδένισης της σημασίας του είναι ισχυρότερες από εκείνες της επέκτασής του.

Η σύγχρονη τεχνολογία των τηλεπικοινωνιών που δίνουν τη δυνατότητα συσκέψεων μέσω οθόνης ή η τηλεόραση που μεταφέρει την εικόνα για τα γεγονότα και τον τρόπο ζωής άλλων κοινωνιών, για πολιτιστικές ή αθλητικές εκδηλώσεις που γίνονται σε διαφορετικά μέρη του κόσμου σε όλο τον πλανήτη, φέρνει ουσιαστικά κοντά την παγκόσμια κοινωνία, έστω και αν δεν έχει διαμορφωθεί σαν τέτοια, σε χρόνο στιγμιαίο.

Η μεταφορά των ατόμων και των αγαθών, καθώς και των απόψεων ή των εικόνων των γεγονότων αποτελεί ένα στοιχείο άμεσης παγκοσμιοποίησης του γίνεσθαι. Παγκοσμιοποίησης ως τάσης. Διότι «απόλυτη παγκοσμιοποίηση» δεν υπάρχει, αφού εκατοντάδες εκατομμύρια νοικοκυριών δεν διαθέτουν αυτά τα μέσα ή εισοδήματα προκειμένου είτε να μετακινηθούν τα ίδια τα μέλη της είτε να προσλαμβάνουν εικόνα και φωνή (τηλέφωνο, τηλεόραση, ραδιόφωνο υπερβραχέων δυνατοτήτων).

1.5.5 Τροποποίηση του Ρόλου του Εθνικού Κράτους

Οι αλλαγές στο χωροχρόνο, η ενδυνάμωση των υποδομών μεταφοράς ατόμων, προϊόντων και εικόνων, οι νέες τεχνολογίες και η απορύθμιση της διαδικασίας ρύθμισης, όλα αυτά δημιουργούν νέα πλαίσια δράσης του εθνικού κράτους. Σύμφωνα με τη γνώμη πολλών, η παγκοσμιοποίηση υποσκάπτει οριστικά το ρόλο του εθνικού κράτους, άποψη η οποία δεν διακρίνεται από την αίσθηση του μέτρου. Η υπερβολή της προκύπτει διότι ταυτίζει την υπόσκαψη σημαντικού τμήματος του παραδοσιακού ρόλου του κράτους με την αμφισβήτηση της ίδιας της ύπαρξής του, ενώ θεωρεί τη δυσλειτουργία του κοινωνικού του ρόλου ως αδυναμία ανάληψης νέων τροποποιημένων ρόλων και λειτουργιών.

Μια δεύτερη άποψη επιμένει να υποστηρίζει ότι οι νέες συνθήκες (είτε δηλαδή αναγνωρίζουν την ύπαρξη μιας διαδικασίας παγκοσμιοποίησης είτε όχι) δεν δημιουργούν καμιά ουσιαστική αλλαγή στην παρουσία του εθνικού κράτους. Η άποψη αυτή δεν καταγράφει με επάρκεια τις τροποποιήσεις που προκαλούν οι πολυεθνικές στις ίδιες τις δυνατότητες παρουσίας του εθνικού κράτους και κατά προέκταση στην ίδια του την παρουσία. Δογματικά θεωρεί ότι το εθνικό κράτος είναι ένας αιώνιος θεσμός, ξεχνώντας ότι έχει αρχή, έχει και τέλος, ιδιαίτερα όσον αφορά στις κάθε φορά συγκεκριμένες μορφοποιήσεις του.

Όπως και να το εξετάσει κανείς το θέμα του εθνικού κράτους σήμερα, δεν μπορεί να αγνοήσει το γεγονός ότι υπάρχει μια σχετική «αποεθνικοποίηση». Με την έννοια ότι τα εθνικά σύνορα δεν ορίζουν, πλέον, έναν κλειστό και «συνεχώς» ελεγχόμενο χώρο εντός του οποίου υπάρχουν πολλαπλές και ιδιαίτερα έντονες κοινωνικές σχέσεις και εκτός του οποίου η πυκνότητα των δραστηριοτήτων μειώνεται κατακόρυφα, ενώ όλο και πιο πυκνές γίνονται οι σχέσεις εκτός και πέραν των εθνικών συνόρων. Τα πολυειδή σύνορα μετακινούνται όλο και περισσότερο σε περιφερειακό επίπεδο. Ταξίδια, γάμοι, αλληλογραφία, διαδίκτυα, παραγωγή και διανομή αγαθών και υπηρεσιών υπερβαίνουν τον εθνικό ορίζοντα. Η κίνηση αυτή σφραγίζεται πριν απ' όλα από τις δραστηριότητες των ισχυρών και μεγάλων επιχειρήσεων.

Οι πολυεθνικές δεν μειώνουν μόνο το εύρος και την εμβέλεια των αποφάσεων του εθνικού κράτους, αλλά ταυτόχρονα, μέσω των διεθνών μετακινήσεών τους, αφαιρούν από το εθνικό κράτος πόρους (πριν απ' όλα φόρους) τους οποίους θα μπορούσε να χρησιμοποιήσει για την ικανοποίηση σειράς λειτουργιών του, για παράδειγμα στον άμεσο κοινωνικό τομέα και στην εκπαίδευση.

Η υπόσκαψη των κοινωνικών, πολιτικών και οικονομικών δυνατοτήτων του εθνικού κράτους δεν απορρέουν μόνο από την καθαυτό διαδικασία της παγκοσμιοποίησης, αλλά και από τον τρόπο που αυτή αναπτύσσεται. Ιδιαίτερα η νεοφιλελεύθερη παραλλαγή της παγκοσμιοποίησης στοχεύει και προωθεί την απορύθμιση των εθνικών ρυθμίσεων και κατά συνέπεια σημαντικών λειτουργιών του εθνικού κράτους. Απ' αυτή την σκοπιά ο ρόλος του εθνικού κράτους τείνει να μειώνεται ως αποτέλεσμα συγκεκριμένων κοινωνικοπολιτικών επιλογών στα πλαίσια της παγκοσμιοποίησης.

Πολλές πλευρές της δράσης του εθνικού κράτους μειώνονται και περιορίζονται. Ιδιαίτερα οι λειτουργίες που επιβλήθηκαν στο αστικό κράτος και του έδωσαν τη μορφή του «κοινωνικού κράτους» ή του «κράτους πρόνοιας» βρίσκονται υπό ισχυρή αμφισβήτηση.

Στην περίοδο που διανύουμε, το κράτος αναλαμβάνει τη διττή δραστηριότητα ενσωμάτωσης του «εθνικού του χώρου» στις διαδικασίες αποεθνικοποίησης και παγκοσμιοποίησης. Από τη μια, ενσωματώνει στον εσωτερικό χώρο διαδικασίες, κανονισμούς και ρυθμίσεις οι οποίες αποφασίστηκαν σε χώρο ευρύτερο του εθνικού, ενώ, από την άλλη, προσπαθεί να μεγιστοποιήσει την επιρροή του εθνικού χώρου και των δικών του μηχανισμών σ' αυτό το διεθνές γίγνεσθαι. Με άλλα, λόγια, το άνοιγμα του εθνικού χώρου δεν συνεπάγεται κατάργηση του εθνικού κράτους, αλλά τη σε ένα βαθμό τροποποίηση των λειτουργιών και της θέσης του.

Στη εποχή της παγκοσμιοποίησης το εθνικό κράτος δεν περιφράσσει το χώρο εντός του οποίου δημιουργήθηκε και αναπτύχθηκε, αλλά, αντίθετα, προσπαθεί να ελέγξει τις εισροές σ' αυτό τον χώρο και να στηρίξει τις εκροές του, καθώς και τις αλληλοδιασυνδέσεις και αλληλοδιαπλοκές με τον ευρύτερο χώρο (περιφερειακό και εν δυνάμει παγκοσμιοποιούμενο).

1.5.6 Πολιτισμός

Ένας ιδιαίτερα ισχυρός παράγοντας ενίσχυσης της παγκοσμιοποίησης είναι και ο πολιτισμός. Βέβαια ο πολιτισμός παγκοσμίως δεν αναπτύσσεται μόνο από τις διεθνοποιημένες μορφές του, αλλά και με τις τοπικές εκφάνσεις του, οι οποίες άλλοτε εκφράζουν την τάση ενσωμάτωσης του διεθνικού στο εθνικό-τοπικό, με τρόπο που το διεθνές τείνει να μετατραπεί σε παγκόσμιο, άλλοτε εκφράζουν την τάση άγονης αντιπαράθεσης με το διεθνοποιημένο, ή τάση του κατακερματισμού και άλλοτε αποτελούν μια δημιουργική ανάπτυξη του ιδιαίτερου και τοπικού με την αξιοποίηση και μη τοπικών – μη εθνικών στοιχείων (από τεχνολογικούς συντελεστές, μέχρι και τεχνοτροπίες).

Η διεθνοποιημένη διάδοση συγκεκριμένων μορφών πολιτισμού δίνει τη δυνατότητα μεγαλύτερης επίδρασης των φορέων αυτής της διάδοσης πάνω στις κοινωνίες υποδοχής τους. Φέρνει, επιπλέον, τα υποκείμενα πλησιέστερα μεταξύ τους. Μεγεθύνει τα περιθώρια διείσδυσης των υποκειμένων της παγκοσμιοποίησης και στις πιο απόμακρες περιοχές του κόσμου. Είναι γνωστό, ότι ο πολιτισμός αποτελεί κεντρικό σημείο αναφοράς στη θεωρητική συζήτηση για την παγκοσμιοποίηση, για τον προσδιορισμό της ταύτισης και της διαφορετικότητας. Στο βαθμό που ο κόσμος ενοποιείται πολιτισμικά, ή ορισμένες δυνάμεις επιδιώκουν να επιβάλλουν αυτή την ενοποίηση, δημιουργούνται και αντίρροπες

δυνάμεις, επιβεβαιώνοντας και σ' αυτό τον τομέα τη διαλεκτική παγκοσμιοποίησης και κατακερματισμού.

Η διάδοση συγκεκριμένου τύπου μουσικής, χορευτικών κινήσεων, είδους ντυσίματος και φαγητού και οι αντιστάσεις που υπάρχουν σ' αυτή τη διάδοση αποτελούν την καθημερινή επιβεβαίωση της διαλεκτικής ανάμεσα στην τάση παγκοσμιοποίησης και κατακερματισμού.

1.5.7 Παγκοσμιοποίηση των Αγορών – Τα Οικονομικά Υποκείμενα

Η πλέον διαδεδομένη αντίληψη για την παγκοσμιοποίηση είναι αυτή η οποία ταυτίζει την παγκοσμιοποίηση με την ύπαρξη μιας παγκόσμιας αγοράς, καθώς και εκείνης των υποκειμένων της οικονομίας, κύρια του κεφαλαίου, όπως διαρθρώνεται στις πολυεθνικές – υπερεθνικές επιχειρήσεις. Η αντίληψη αυτή τροφοδοτεί οικονομίστικες ερμηνείες απόρριψης της παγκοσμιοποίησης.

Οι κριτικοί της θεωρίας για την παγκοσμιοποίηση ως ενός οικονομικού φαινομένου διατείνουν ότι οι οικονομικές δραστηριότητες εξακολουθούν να είναι περισσότερο προσανατολισμένες στο εσωτερικό ενός εθνικού κράτους. Η όποια αύξηση των οικονομικών διεθνών δραστηριοτήτων είναι προϊόν της πρακτικής των εθνικών οικονομιών στο διεθνές περιβάλλον και όχι της ανάπτυξης σχετικά αυτόνομων δράσεων σε παγκόσμιο επίπεδο. Επιπλέον το επίπεδο του παγκόσμιου εμπορίου δεν υπερβαίνει εκείνο που καταγραφόταν στα τέλη του 19^{ου} και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Τέλος, υποστηρίζεται ότι η όποια αποεθνικοποιημένη οικονομική παρουσία δεν οδηγεί στην παγκοσμιοποίηση, αλλά στη διαμόρφωση περιφερειακών οικονομικών, ιδιαίτερα εμπορικών, μπλόκ.

Κατ'αρχάς, πράγματι οι αγορές τείνουν να παγκοσμιοποιηθούν. Δεύτερο, η οικονομία δεν είναι μόνο το εμπόριο των αγαθών. Εάν χαρακτηρίζει κάτι την τάση παγκοσμιοποίησης δεν είναι κύρια η ενίσχυση του υπερεθνικού εμπορίου, αλλά ότι ενισχύεται άμεσα το εμπόριο υπηρεσιών, ότι πολλαπλασιάζονται οι υπερεθνικές κινήσεις στα χρηματιστήρια και από το χρηματιστικό κεφάλαιο.

Τρίτο το εμπόριο στα τέλη του προηγούμενου αιώνα ήταν κύρια εμπόριο πρώτων υλών από τις φτωχές χώρες προς τις πλούσιες και εμπόριο έτοιμων αγαθών μεταξύ των πλουσίων χωρών. Τώρα διακρίνουμε μια διάσπαση του λεγόμενου τρίτου κόσμου, σε ένα τμήμα που παραμένει κύρια στον παλιό του ρόλο (χώρες της Αφρικής) και σε

ένα άλλο τμήμα το οποίο έχει προσελκύσει στην παγκόσμια αγορά ανταλλαγής αγαθών (Λατινική Αμερική και Ασία). Οι δυνάμεις που προσελκύονται στην παγκόσμια αγορά είναι πολλαπλά περισσότερες από τα τμήματα της μαύρης Ηπείρου που παραμένουν εκτός των παγκοσμίων διαδικασιών. Η τάση αυτή ενισχύθηκε και από την κατάρρευση των καθεστώτων του υπαρκτού σοσιαλισμού και την ένταξη των χωρών αυτών στην υπό παγκοσμιοποίηση καπιταλιστική αγορά. Η αγορά αυτή μπόρεσε να ανοίξει και άλλο, χάρη στο γεγονός της μεγάλης πτώσης των απαιτούμενων εξόδων μεταφοράς και επικοινωνίας αγαθών, υπηρεσιών και προσώπων.

Τέταρτο, οι διεθνείς εμπορικές σχέσεις αναπτύσσονταν τον προηγούμενο αιώνα κύρια μέσω διμερών ή πολυμερών διακρατικών συμφωνιών και τον αμοιβαίο περιορισμό των μέτρων προστασίας. Σήμερα, αναπτύσσονται περισσότερο μέσω της απευθείας δράσης πολυεθνικών επιχειρήσεων που δημιουργούν τις δικές τους αλυσίδες καταστημάτων.

Πέμπτο, παλαιότερα, οι επενδύσεις αφορούσαν την αγορά έτοιμων παραγωγικών μονάδων ή επιχειρήσεων. Έτσι αμερικάνικες εταιρείες αγόραζαν ολόκληρες τις εγκαταστάσεις μιας ανταγωνίστριας επιχείρησης στη Γερμανία. Σήμερα η τάση είναι εντελώς διαφορετική. Η παραγωγική διαδικασία ενός τελικού προϊόντος κατανέμεται ανάμεσα σε διαφορετικά κράτη. Μια εταιρεία μπορεί να έχει επιχειρήσεις σε δεκάδες χώρες και να παράγει σε κάθε μία απ' αυτές ένα διαφορετικό τμήμα της συνολικής παραγωγικής διαδικασίας. Μια δυνατότητα που τη δημιουργεί σε μεγάλη έκταση η εισαγωγή των νέων τεχνολογιών.

Η οικονομία εξακολουθεί να είναι κυρίαρχα καπιταλιστική. Η σημερινή διεθνοποιημένη οικονομία αποτελεί συνέχεια φαινομένων που χαρακτήριζαν τον καπιταλισμό και σε προηγούμενες περιόδους. Όμως μέσα σ' αυτή τη συνέχεια υπάρχουν ουσιαστικοί παράγοντες ασυνέχειας που αλληλοδιαπλέκονται και συγκροτούν την οικονομική πλευρά της παγκοσμιοποίησης. Από την άλλη, το γεγονός ότι τείνει να κυριαρχήσει στην οικονομία η παγκοσμιοποίηση δεν σημαίνει με κανένα τρόπο ότι υπάρχει ένας ήδη τελειωμένος ενιαίος μονολιθικός παγκόσμιος καπιταλισμός, μια αντίστοιχη παγκόσμια αγορά και παγκόσμια οικονομία. Και στην οικονομία υπάρχουν αντίρροπες τάσεις και στο πεδίο των αγορών εμφανίζονται επιμέρους αγορές, είτε για ειδικούς πελάτες είτε σε μικρότερες περιοχές.

Με άλλα λόγια, η εμφάνιση και προώθηση των διαδικασιών της παγκοσμιοποίησης δεν σημαίνει ότι δεν υπάρχει μια συγκεκριμένη μορφοποίησή τους, η οποία ούτε αντικειμενικά αναγκαία ήταν, ούτε αποτελεί μονόδρομο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΩΝ

2.1 Η Παγκοσμιοποίηση στη Ζωή του Ατόμου

Η διεθνική πολυγαμία με διαφορετικούς τόπους, το να είναι κανείς παντρεμένος με περισσότερους από έναν τόπους που ανήκουν σε διαφορετικούς κόσμους, αυτή είναι η πύλη μέσα από την οποία εισβάλλει η παγκοσμιοποίηση στη ζωή μας. Οι αντιθέσεις της ζωής δεν συναντιούνται μόνο εκεί έξω, αλλά στον πυρήνα της ίδιας μας της ζωής, στους πολυπολιτισμικούς γάμους και οικογένειες, στους επαγγελματικούς χώρους, στον φιλικό κύκλο, στο σχολείο, στον κινηματογράφο, στα ψώνια, στη μουσική, στο δείπνο, στον έρωτα κ.λ.π. Χωρίς αυτό να είναι ενσυνείδητο ή εκούσιο, ισχύει ολοένα και περισσότερο. Όλοι μας ζούμε παγκόσμια. Για να κατανοηθεί η αξία αυτών των αλλαγών, είναι χρήσιμο να θυμηθούμε ότι επί έναν αιώνα η κριτική των πολιτισμών παραγνώρισε και το γεγονός ότι στα πλαίσια του προωθούμενου εκσυγχρονισμού οι άνθρωποι δένονται όλο και περισσότερο με το κλουβί των δικών τους ιδιαίτερων μικρόκοσμων.

Η ιδιωτική ζωή του καθενός δεν είναι πλέον μια ζωή συνδεδεμένη με συγκεκριμένους τόπους, δεν διέπεται από σταθερότητα και συγκεκριμένους κανόνες. Είναι μια ζωή «ταξιδιάρικη», μια ζωή νομαδική, στο αυτοκίνητο, το αεροπλάνο, το τρένο ή το τηλέφωνο, το Ίντερνετ, μια ζωή ορισμένη και κατασκευασμένη από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, μια διεθνής ζωή. Όλες αυτές οι τεχνολογίες συνιστούν καθημερινά μέσα κατάργησης του χώρου και του χρόνου. Εξαλείφουν τις αποστάσεις, μεταφέρουν το κοντινό πολύ μακριά και το μακρινό πολύ κοντά. Το να ζει κανείς σε έναν τόπο δεν σημαίνει πλέον να συμβιώνει σε αυτόν και το να συμβιώνει δεν σημαίνει να ζει στον ίδιο τόπο. Το κυρίαρχο πρότυπο ιδιωτικής ζωής δεν είναι πλέον αυτή του μοναχικού περιπατητή, αλλά η ζωή των απαντήσεων μέσα από τα τηλέφωνα και το ταχυδρομείο. Είμαστε και την ίδια στιγμή δεν είμαστε εκεί, δεν απαντάμε αλλά ταυτόχρονα απαντάμε με αυτοματισμούς, στέλνουμε και λαμβάνουμε μεταφερόμενες ως προς το χώρο και το χρόνο- ειδήσεις τις οποίες έχουμε δεχτεί και επεξεργαστεί από άλλα μέρη του κόσμου.

Όποιος θέλει να κατανοήσει την κοινωνική διάσταση της παγκοσμιοποίησης της ατομικής ζωής, είναι υποχρεωμένος να λάβει υπόψη του τις αντιθέσεις ανάμεσα στους διάφορους τόπους που αυτή η ζωή είναι διασπαρμένη. Αυτό ανάμεσα στα άλλα απαιτεί μια νέα αντίληψη περί κινητικότητας.

Στο επίκεντρο βρίσκεται πλέον η εσωτερική κινητικότητα της ατομικής ζωής, για την οποία το πήγαινε έλα, το να είναι κανείς εδώ και εκεί ταυτόχρονα και πέρα από τα οποιαδήποτε σύνορα είναι κάτι το φυσιολογικό. Η εσωτερική κινητικότητα δεν είναι πλέον η εξαίρεση αλλά ο κανόνας, δεν είναι κάτι ξένο προς εμάς αλλά κάτι συνηθισμένο, το οποίο κάνει την εμφάνισή του συνεχώς και με διάφορους τρόπους, ενώ η διαρκής διαπλοκή με διαφορετικούς τόπους και τις ιδιαίτερες κοινωνικές απαιτήσεις του καθενός έχει γίνει η δεύτερη φύση της ατομικής ζωής. Η εσωτερική κινητικότητα και η ταυτόχρονη σχέση με διάφορους τόπους- με διεθνικό, διηπειρωτικό, διαθρησκευτικό, διεθνοτικό τρόπο, στη βιογραφική εγκάρσια και διαμήκη τομή της ζωής- είναι οι δύο πλευρές του ίδιου νομίσματος. Η εσωτερική, σε αντιπαράθεση με την εξωτερική, κινητικότητα σημαίνει λοιπόν το βαθμό πνευματικής και φυσικής κίνησης που απαιτείται για να οργανωθεί και να ελεγχθεί η καθημερινή ζωή σε διαφορετικούς κόσμους.

Η διεθνοποίηση παράγει νέες σχέσεις ανάμεσα σε θρησκείες, ανθρώπους και τόπους και με τον τρόπο αυτό αλλάζει το καθημερινό μας περιβάλλον. Δεν είναι μόνο ότι φέρνει στα καταστήματά μας άγνωστα μέχρι σήμερα προϊόντα ή εξίσου άγνωστα σήματα και σύμβολα στις πόλεις μας (όπως για παράδειγμα οι κινεζικές και ιαπωνικές επιγραφές ή η ισλαμική μουσική), αλλά το γεγονός ότι δίπλα σε όλα αυτά αναδύονται με έντονο τρόπο νέες ομάδες και άνθρωποι στις πόλεις μας, διαμορφώνοντας πλέον την εικόνα μια μεγαλούπολης για πολλούς διαφορετικούς πολίτες.

Μέχρι ποιο σημείο ένας τόπος είναι «ο τόπος μου» και μέχρι ποιο σημείο ο τόπος μου είναι εκεί όπου εκτυλίσσεται «η ζωή μου»; Πώς αλληλοσχετίζονται οι διάφοροι τόποι- σύμφωνα με τον φανταστικό χάρτη «της ζωής μας»- και κατά ποια έννοια είναι «σημαντικοί τόποι» σε όλα τα επίπεδα της ζωής μας;

Η σχέση με διάφορους τόπους δεν σημαίνει - σύμφωνα με τις σημαντικές κοινωνιολογικές θεωρίες - ούτε χειραφέτηση ούτε μη χειραφέτηση, ούτε ανομία ούτε νομιμότητα, ούτε αυτομάτως μια «κοσμοπολίτικη θεώρηση των πραγμάτων» ούτε κάποιο νέο φονταμενταλισμό, ούτε επανάσταση ούτε εγρήγορση, αλλά ούτε και συκοφαντία. Αντιθέτως σημαίνει κάτι καινούριο, γύρω από το οποίο μπορούμε να είμαστε ή να γίνουμε περίεργοι, ώστε να διαπιστώσουμε ποια είναι η αντίληψή του για τον κόσμο. Ξαφνικά συναντάμε ανθρώπους με εξωτικά ονόματα, περίεργο παρουσιαστικό, με διαφορετικό χρώμα μαλλιών και δέρματος από το δικό μας, που μας φέρνουν στο νου κάθε δυνατή διασταύρωση ανάμεσα σε πράγματα ξένα και προερχόμενα από την Ανατολή και τη Δύση.

2.2 Η Μεταφυσική της Παγκόσμιας Αγοράς

Ο οικουμενισμός περιορίζει την καινοφανή πολυπλοκότητα της παγκοσμιοποίησης σε μια και μόνη διάσταση, την οικονομική, η οποία εξακολουθεί να αντιμετωπίζεται ως μία ευθύγραμμη εξέλιξη, δηλαδή ως διαρκής επέκταση του συστήματος εξάρτησης από την παγκόσμια αγορά. Όλες οι άλλες διαστάσεις - οικολογική παγκοσμιοποίηση, πολιτισμική παγκοσμιοενοτιότητα, πολυκεντρική πολιτική, η δημιουργία διεθνικών χώρων και χαρακτηριστικών - εξετάζονται, όταν και αν γίνεται αυτό, υπό το πρίσμα της παρουσιαζόμενης ως αδιαμφισβήτητης κυριαρχίας της παγκόσμιας αγοράς. Κατ' αυτό τον τρόπο, η παγκόσμια κοινωνία συμπυκνώνεται και παρεξηγείται ταυτόχρονα, στην έννοια της παγκόσμιας κοινωνίας της αγοράς. Υπό αυτή την έννοια, ο νεοφιλελεύθερος οικουμενισμός είναι μια από τις μορφές με τις οποίες κάνουν την εμφάνισή τους η μονοδιάστατη σκέψη και δράση, ένα είδος μονόπλευρης αντίληψης για τον κόσμο, που περιορίζεται στον οικονομισμό. Τα θέλητρα και οι κίνδυνοι αυτής της μεταφυσικής της ιστορίας έχουν τις ίδιες ρίζες: Τη μανιώδη αναζήτηση της απλότητας, ώστε να μπορέσει να δικαιολογηθεί η ύπαρξή μας μέσα σε ένα κόσμο που έχει καταστεί αδιαφανής.

Η σύνδεση με την παγκόσμια αγορά και ο κατατεμαχισμός, η παγκοσμιοποίηση και η αποκέντρωση είναι αλληλοσυμπληρούμενες διεργασίες. Είναι δύο πλευρές της ίδιας διεργασίας, δηλαδή της ανακατανομής του πλούτου, της κυριαρχίας, της εξουσίας και της ελευθερίας δράσης σε παγκόσμιο επίπεδο.

2.3 Το Ελεύθερο Παγκόσμιο Εμπόριο

Ο ύμνος του οικουμενισμού είναι το ελεύθερο παγκόσμιο εμπόριο. Δίνεται η διαβεβαίωση ότι η παγκοσμιοποιημένη οικονομία είναι ο καλύτερος τρόπος να επιτευχθεί ευημερία για ολόκληρο τον κόσμο και έτσι να καταργηθούν οι κοινωνικές ανισότητες. Ακόμα και στην υπόθεση της προστασίας του περιβάλλοντος, έτσι λένε οι υπέρμαχοί του, το ελεύθερο εμπόριο εγγυάται βήματα προόδου, αφού η πίεση του παγκόσμιου ανταγωνισμού επιβάλλει την προστασία του περιβάλλοντος και οδηγεί σε πιο αρμονική συνύπαρξη με τη φύση.

Στο σημείο αυτό παραγνωρίζεται σε κάθε περίπτωση το γεγονός ότι ζούμε σε έναν κόσμο που απέχει πολύ από ένα πρότυπο ελεύθερου εμπορίου που στηρίζεται στα συγκριτικά πλεονεκτήματα του κόστους. Οι υψηλοί δείκτες ανεργίας στον περίφημο Τρίτο κόσμο αναγκάζουν τις κυβερνήσεις αυτών των χωρών να ακολουθούν μια οικονομική πολιτική προσανατολισμένη στις εξαγωγές εις βάρος της κοινωνίας και του περιβάλλοντος. Με χαμηλούς μισθούς, συχνά άθλιες συνθήκες εργασίας και με «ελεύθερες από συνδικάτα ζώνες», τα κράτη αυτά ανταγωνίζονται μεταξύ τους και με τις πλούσιες δυτικές χώρες για την προσέλκυση ξένου κεφαλαίου.

Το παγκόσμιο εμπόριο οξύνει τον παγκόσμιο ανταγωνισμό και οδηγεί σε μείωση του κόστους. Αποσιωπάται το γεγονός ότι υπάρχουν δύο τρόποι να μειωθεί το κόστος: αυξημένη οικονομικότητα (καλύτερη τεχνολογία, οργάνωση κ.λ.π.) ή παραβίαση των ανθρωπίνων όρων εργασίας και παραγωγής. Ακόμα και εδώ προκύπτουν περισσότερα μέσα από τη λειτουργία της οικονομίας, αλλά μόνο μέσω της επιστροφής σε μια από τις τελευταίες εκδοχές της διεθνικής πειρατείας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

Η ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

Η μετάβαση στη Νέα Οικονομία συνοδεύεται από ραγδαίες. Ανατρεπτικές, συνεχείς αλλαγές σε κάθε τομέα της ανθρώπινης δραστηριότητας. Τίποτα δεν μένει σταθερό για πολύ, η μόνη βεβαιότητα που παραμένει είναι η βεβαιότητα της αλλαγής.

Οι αλλαγές είναι ιδιαίτερα αισθητές στο χώρο των επιχειρήσεων. Οι νέες προκλήσεις υποχρεώνουν τις επιχειρήσεις σε ένα συνεχές κυνήγι μιας φευγαλέας ανταγωνιστικότητας. Οι επιχειρήσεις μεταμορφώνονται εξωτερικά και εσωτερικά. Παγκοσμιοποιούνται, συγχωνεύονται, συμμαχούν, δικτυώνονται, εξωπορίζουν, καταργούν, αποκεντρώνονται, συγκεντρώνονται, αυτοματοποιούν, ενοποιούν. Η τεχνολογία είναι πανταχού παρούσα και διευκολύνει κάθε βήμα αυτής της μεταμόρφωσης.

Η αλλαγή στον κόσμο των επιχειρήσεων είναι σε πλήρη εξέλιξη. Η αρχή έγινε από τις μεγάλες πολυεθνικές επιχειρήσεις και οι μικρότερες αρχίζουν να υιοθετούν τις ήδη δοκιμασμένες πρακτικές των πολυεθνικών ενώ οι τελευταίες συμπληρώνουν ακόμη περισσότερο τη μεταμόρφωσή τους.

Τελικός αποδέκτης όλων αυτών των αλλαγών είναι φυσικά ο κάθε εργαζόμενος. Τώρα θα εργάζεται μέσα σε διαφορετικές οργανωτικές

δομές, με διαφορετικούς ρόλους από ότι πριν. Οι ανώτεροί του θα τον διοικούν διαφορετικά από πριν, θα έχουν διαφορετικές απαιτήσεις, θα τον αξιολογούν με διαφορετικά κριτήρια.

Η Νέα Οικονομία απαιτεί από τον εργαζόμενο νέα προσόντα, νέες αντιλήψεις, νέες προσεγγίσεις. Τον υποχρεώνει να εξοπλιστεί με νέα όπλα και εφόδια για το δικό του κυνήγι της ανταγωνιστικότητας. Οι ευκαιρίες και οι προκλήσεις της Νέας Οικονομίας μετακυλίνουν έτσι στο χώρο εργασίας και τον μεταμορφώνουν.

3.1 Το Επιχειρηματικό Περιβάλλον της Νέας Οικονομίας

3.1.1 Παγκόσμιες Ευκαιρίες αλλά και Παγκόσμιος Ανταγωνισμός

Η νέα παγκόσμια αγορά είναι πλέον ανοιχτή σε όλα τα προϊόντα και σε όλες τις επιχειρήσεις, άσχετα από την προέλευσή τους. Νέες, συναρπαστικές ευκαιρίες δημιουργούνται για κάθε επιχείρηση καθώς μακρινές, ξένες αγορές, που πριν ήταν κλειστές ή δυσπρόσιτες για τα προϊόντα της, τώρα ανοίγουν τις πύλες τους. Ο ανταγωνισμός με τις εγχώριες επιχειρήσεις γίνεται τώρα σε πιο ισότιμη βάση.

Ταυτόχρονα η τεχνολογία με τη μαζική και στιγμιαία πληροφόρηση επιτρέπει το συντονισμό παγκόσμιων δραστηριοτήτων και διευκολύνει τη σύναψη παγκόσμιων συνεργασιών και συμμαχιών.

Παγκοσμιοποίηση σημαίνει ότι ο χώρος δραστηριοποίησης για την κάθε επιχείρηση γίνεται δυνάμει ο κόσμος ολόκληρος. Αλλά αυτό δεν εμπεριέχει μόνο τεράστιες ευκαιρίες, αλλά εξίσου σημαντικά προβλήματα και προκλήσεις.

Οι ευκαιρίες έχουν και εντελώς αντίστροφη όψη. Η παγκοσμιοποίηση απελευθερώνει τις θύελλες του ανταγωνισμού, που διαπερνούν πια κάθε γωνιά του πλανήτη. Τώρα ο μακρινός σου ανταγωνιστής μπορεί να έχει ελεύθερη πρόσβαση στους δικούς σου πελάτες. Στη δική σου αγορά, όπου ως τώρα μπορούσες να λειτουργείς ανενόχλητος καθώς σε προστάτευαν οι δασμοί και άλλα τείχη προστασίας ή σε προφύλασσε η μεγάλη απόσταση απ' αυτόν.

Τώρα οι πελάτες σου έχουν πολύ ευρύτερη πληροφόρηση και πολύ περισσότερες επιλογές. Για να «κρατηθείς» στην αγορά, είσαι πλέον υποχρεωμένος να τους προσφέρεις μεγαλύτερη αξία, να βελτιώσεις την ποιότητα, να αναβαθμίσεις τις υπηρεσίες σου. Ο ανταγωνισμός όχι μόνο

σου έχει αποσπάσει μερίδιο αγοράς, αλλά σε έχει αναγκάσει ταυτόχρονα να χαμηλώσεις τις τιμές.

Καμιά επιχείρηση στον κόσμο, όσο επιτυχημένη και αν είναι, δεν μπορεί να ξεφύγει πλέον από την απλή αυτή λογική της παγκοσμιοποίησης. Σε όποιον τομέα και αν δραστηριοποιείται, σε οποιαδήποτε χώρα και αν λειτουργεί, σε όποια αγορά και αν συμμετέχει. Ο οξύτατος, λυσσαλέος, καθολικός και πανταχού παρών ανταγωνισμός είναι ένα από τα πιο έντονα αποτελέσματα της παγκοσμιοποίησης.

3.1.2 Η Αποϋλοποίηση της Οικονομίας

Οι έντονες τάσεις για αποϋλοποίηση είναι ένα από τα πιο χαρακτηριστικά γνωρίσματα της Νέας Οικονομίας. Αρχή έγινε με το πέραςμα από τη βαριά βιομηχανία προς τις υπηρεσίες. Η έκρηξη στο χρηματοπιστωτικό τομέα, στον τουρισμό, στην βιομηχανία της διασκέδασης και του ελεύθερου χρόνου είναι χαρακτηριστικά παραδείγματα αυτής της μεταστροφής.

Η σύγχρονη διοίκηση των επιχειρήσεων, αντανakλώντας την πραγματικότητα αυτή, δίνει νέα, μεγάλη έμφαση σε έννοιες και όρους που παραπέμπουν στην εγκεφαλική, ανθρώπινη, «μαλακή» πλευρά της διοίκησης: ενδυνάμωση, ομαδικότητα, όραμα, επιχειρηματική κουλτούρα, συμμαχίες, διαχείριση γνώσης. Η πρώτη ύλη της Νέας Οικονομίας είναι τα ηλεκτρόνια και τα φωτόνια και οι ακόμα πιο φευγαλέες αισθήσεις και αισθήματα.

3.1.3 Φευγαλέα Πλεονεκτήματα

Η παγκοσμιοποίηση και η σύγχρονη τεχνολογία επιτρέπουν σε μια ιδέα, ένα προϊόν, μια καινοτομία, μια νέα καταναλωτική συνήθεια να διαδοθούν αστραπιαία σε όλο τον κόσμο. Αυτή όμως η ευκαιρία – μία από τις πιο σημαντικές που προσφέρει η παγκοσμιοποίηση στις επιχειρήσεις – έχει και την αντίστροφη όψη της.

Η ταχύτητα ισχύει και για την αντίθετη κατεύθυνση. Αντί για σταθερές προτιμήσεις επικρατούν ολοένα και πιο βραχύβιες, παροδικές μόδες. Όσο γρήγορα διαδίδεται μια καινοτομία, τόσο γρήγορα παλιώνει και ξεπερνιέται.

Κάθε καινοτομία ξεπερνιέται και παλιώνει τάχιστα καθώς ο ανταγωνισμός караδοkeί να αντιγράψει αμέσως καθετί καινούριο που

εμφανίζεται στην αγορά. Η αντιγραφή οδηγεί σε μεγαλύτερη προσφορά στην αγορά, ευνοϊκότερες τιμές για τους καταναλωτές, γρηγορότερη μαζική κατανάλωση και τελικά ταχύτερη ωρίμανση και κορεσμό.

Η συρρίκνωση του κύκλου ζωής των προϊόντων αποτελεί ένα από τα πιο εντυπωσιακά χαρακτηριστικά του σύγχρονου επιχειρηματικού περιβάλλοντος. Και το φαινόμενο είναι γενικότερο: κάθε ανταγωνιστικό πλεονέκτημα που καταφέρνει να δημιουργήσει μια επιχείρηση έχει πρόσκαιρο και παροδικό χαρακτήρα.

Νέες τεχνολογίες θα εμφανίζονται, θα εξελίσσονται και θα αχρηστεύονται με ολοένα ταχύτερους ρυθμούς. Κάθε επιχείρηση αναγκάζεται πια να τρέχει διαρκώς για να προλάβει τις εξελίξεις, για να είναι ένα βήμα μπροστά από τον ανταγωνισμό.

3.1.4 Οι Πελάτες στην Νέα Οικονομία

Από τον ανταγωνισμό οι επιχειρήσεις βγαίνουν άλλοτε κερδισμένες και άλλοτε χαμένες. Όμως αυτοί που πάντα κερδίζουν είναι οι πελάτες τους, οι τελικοί καταναλωτές.

Οι καταναλωτές της προπαγκοσμιοποιημένης οικονομίας ήταν δέσμιοι των τιμών, της ποιότητας και του είδους της εξυπηρέτησης λίγων επιχειρήσεων της χώρας τους. Οι πελάτες τώρα απελευθερώνονται καθώς αποκτούν πολύ μεγαλύτερες δυνατότητες επιλογής. Ενδυναμώνονται καθώς πλέον μπορούν εύκολα να συγκρίνουν τιμές, να συγκρίνουν ποιότητες και χαρακτηριστικά των προϊόντων. Πληροφορούνται όλο και περισσότερο, ενημερώνονται, γνωρίζουν τα προϊόντα που τους ενδιαφέρουν. Και καθώς ο ανταγωνισμός προσπαθεί με χίλιους τρόπους να τους προσελκύσει, καλομαθαίνουν και γίνονται όλο και πιο απαιτητικοί.

3.1.5 Πολυεθνικοί Εργαζόμενοι

Η παγκοσμιοποίηση των αγορών φέρνει και την παγκοσμιοποίηση της εργασίας. Μια νέα μεγάλη κινητικότητα των εργαζομένων έξω από τα εθνικά τους σύνορα εμφανίζεται στην εποχή μας. Και δεν πρόκειται μόνο για τα ολοένα διογκούμενα κύματα οικονομικών μεταναστών, που αναζητούν μία θέση στον ήλιο σε πιο τυχερούς τόπους.

Η νέα κινητικότητα από χώρα σε χώρα αλλάζει τη σύνθεση του προσωπικού των επιχειρήσεων – και όχι μόνο των διεθνών. Τόσο το

εργατικό όσο και το στελεχιακό τους δυναμικό χάνουν την παλιά τους μονολιθικότητα. Το γυναικείο φύλο κατορθώνει να εισχωρήσει μαζικά στην αγορά εργασίας σε κάθε επίπεδο. Ο χώρος εργασίας καθίσταται έτσι ολοένα και περισσότερο πολυποίκιλος, πολυεθνικός, πολυπολιτισμικός, πολύγλωσσος, πολυφυλετικός.

Αλλά η πολυπολιτισμικότητα στο χώρο εργασίας φέρνει μαζί της και νέες, μεγάλες προκλήσεις, τόσο για τη διοίκηση όσο και για τους ίδιους τους εργαζόμενους. Η διοίκηση του ανθρώπινου δυναμικού, η επικοινωνία, οι διαπροσωπικές σχέσεις, η κουλτούρα μέσα σε μια επιχείρηση χρειάζεται να προσαρμοστούν στη νέα αυτή πραγματικότητα. Και έτσι ένας νέος κλάδος διοίκησης γεννιέται, το διαπολιτισμικό μάνατζμεντ.

3.2 Το Σύγχρονο Μάνατζμεντ

3.2.1 Η Διαχείριση της Γνώσης

Γνωρίζουμε σήμερα ότι ο άνθρωπος χρησιμοποιεί ένα μικρό μονάχα ποσοστό της δυναμικότητας του εγκεφάλου του. Κάτι αντίστοιχο συμβαίνει και με τις επιχειρήσεις. Οι διοικήσεις διαπιστώνουν ότι ένα ελάχιστο μόνο κλάσμα από τις γνώσεις και τις εμπειρίες που είναι συσσωρευμένες στην επιχείρηση καταφέρνουν να αξιοποιήσουν δημιουργικά.

Στην εποχή της γνώσης η αποτελεσματική διαχείριση της γνώσης καταλαμβάνει μία από τις κορυφαίες θέσεις ανάμεσα στις πολλές άλλες πιεστικές προτεραιότητες των επιχειρήσεων.

Κάθε επιχείρηση είναι υποχρεωμένη να ανανεώνει διαρκώς τόσο τα προϊόντα της όσο και τα ανταγωνιστικά της πλεονεκτήματα. Να δημιουργεί συνεχείς καινοτομίες στα προϊόντα, στις υπηρεσίες προς τον πελάτη, στις παραγωγικές διαδικασίες, στην εφαρμογή της τεχνολογίας, στους τρόπους διανομής, στις διοικητικές διαδικασίες. Κάθε πτυχή της επιχειρηματικής δραστηριότητας επιδέχεται και απαιτεί συνεχείς καινοτομίες, ανανέωση, δημιουργική αλλαγή.

3.2.2 Πληροφόρηση και Γνώση

Λίγα από τα φαινόμενα της ψηφιακής εποχής είναι τόσο έντονα και καθολικά αισθητά όσο η πλημμυρίδα της πληροφόρησης. Οι επιχειρήσεις και οι εργαζόμενοι κατακλύζονται διαρκώς από έναν όγκο δεδομένων και πληροφοριών. Στο παρελθόν η πληροφόρηση μπορούσε να αξιοποιηθεί αμέσως, ήταν πολύτιμη πρώτη ύλη για λήψη αποφάσεων. Σήμερα το μέγεθός της δεν αφήνει χρόνο για αφομοίωση, πόσο μάλλον για δράση. Το άγχος και η παράλυση από υπέρ-πληροφόρηση είναι ένα ακόμα σημείο των καιρών μας.

Επιπλέον η πληροφόρηση είναι σήμερα εύκολα προσιτή σε όλους και έτσι χάνει πλέον την άμεση αξία που είχε ως πηγή ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων. Σήμερα το ουσιαστικό ανταγωνιστικό πλεονέκτημα είναι η γνώση που συσσωρεύεται μέσα στην επιχείρηση.

Γνώση και πληροφόρηση είναι δύο εντελώς διαφορετικές έννοιες. Γνώση είναι η ικανότητα να αξιολογείς και να διακρίνεις το σημαντικό μέσα στον τεράστιο όγκο των πληροφοριών. Να συσχετίζεις τις πληροφορίες μεταξύ τους, να ανακαλύπτεις αλληλεξαρτήσεις, να διακρίνεις μοτίβα μέσα σε ένα σωρό από ασύνδετες φαινομενικά πληροφορίες. Να συνθέτεις τις πληροφορίες και να δημιουργείς ολοκληρωμένη εικόνα. Να ανακαλύπτεις τις κρυμμένες ευκαιρίες, να μπορείς να τις εκμεταλλεύεσαι και να δημιουργείς αξία από αυτές. Να χρησιμοποιείς τις πληροφορίες για να δίνεις δημιουργικές λύσεις στα προβλήματα.

3.2.3 Τρόποι Διαχείρισης της Γνώσης

Η σημερινή επιχείρηση έχει μεγαλύτερη ανάγκη από ποτέ να βρει αποδοτικούς τρόπους να μετουσιώνει διαρκώς την πληροφόρηση σε γνώση. Να κάνει τη γνώση αυτήν εύκολα προσιτή σε ολόκληρο το προσωπικό. Να βρει τρόπους να τη μετατρέψει το ταχύτερο δυνατόν σε καινοτομίες και ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα, σε κέρδη. Να τη χρησιμοποιήσει σαν εφαλτήριο για περαιτέρω δημιουργία γνώσης. Και να συσσωρεύει τις γνώσεις και τις εμπειρίες της σε μόνιμη γνώση και μνήμη.

Δημιουργία, διάδοση, συσσώρευση και αξιοποίηση της γνώσης. Όλα αυτά ακριβώς πραγματεύεται η διαχείριση της γνώσης, ένας από τους νεότερους τομείς της διοίκησης των επιχειρήσεων. Η διαχείριση γνώσης είναι περισσότερο ένα σύνολο αντιλήψεων παρά μια συγκεκριμένη μεθοδολογία. Δεν προσφέρει χειροπιαστές οδηγίες, αλλά παρέχει κυρίως ένα πλαίσιο διοίκησης. Η καθεμία επιχείρηση θα πρέπει να βρει το δικό

της τρόπο διαχείρισης της γνώσης, ανάλογα με τις ανάγκες και τις ιδιομορφίες της.

Η διαχείριση της γνώσης έχει δύο ισχυρές πλευρές: την τεχνολογική και την ανθρώπινη.

3.2.4 Διαχείριση της Γνώσης με την Τεχνολογία

Τα σύγχρονα πληροφοριακά συστήματα διοικητικής πληροφόρησης μεταμορφώνουν τα δεδομένα και τις πληροφορίες σε χρυσό, την πληροφόρηση σε εύληπτη και αξιοποιήσιμη γνώση. Οι σχεσιακές βάσεις δεδομένων ενοποιούν την πληροφόρηση που είναι κρυμμένη σε πολλές πηγές και συνθέτουν ξεκάθαρες εικόνες για την πορεία της επιχείρησης, για την αγορά, για τους πελάτες, για τις ευκαιρίες. Η αποθήκευση και η εξόρυξη ψηφιακών δεδομένων γίνονται πανίσχυρα εργαλεία για τη λήψη αποφάσεων και για το χτίσιμο ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων.

Και με τα λογισμικά ομάδας και τα δίκτυα η γνώση διαχέεται παντού. Όλοι έχουν πρόσβαση στη γνώση, όλοι ενδυναμώνονται, όλοι μπορούν να συμμετάσχουν στη διαδικασία της δημιουργίας νέας γνώσης.

Αλλά από μόνη της η τεχνολογία δεν παρέχει ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα. Η αξιοποίηση της γνώσης μπορεί να γίνει μόνο από τους πραγματικούς της φορείς, τους ανθρώπους. Και αυτό μας οδηγεί στην άλλη διάσταση της διαχείρισης της γνώσης.

3.2.5 Η Ανθρώπινη Διάσταση της Διαχείρισης της Γνώσης

Η σύγχρονη διοίκηση των επιχειρήσεων ευαγγελίζεται μια εταιρική κουλτούρα διαποτισμένη με την αντίληψη ότι τα πιο πολύτιμα κεφάλαια δεν είναι οι υποδομές και τα χρηματικά κεφάλαια, αλλά η γνώση και οι φορείς της γνώσης, οι εργαζόμενοι. Η διαχείριση της γνώσης αποσκοπεί στη μεγιστοποίηση της αξιοποίησης του ανθρώπινου κεφαλαίου.

Η διαχείριση της γνώσης είναι ένα συνονθύλευμα από ιδέες, ιδανικά, αντιλήψεις και φιλοσοφίες.

3.2.6 Η Παγκοσμιοποίηση των Επιχειρήσεων

Οι δραματικές αλλαγές που προκαλούν οι νέες στρατηγικές παγκοσμιοποίησης μπορούν να γίνουν καλύτερα κατανοητές μέσα από την παρουσίαση των εξελικτικών σταδίων στη γεωγραφική εξάπλωση των επιχειρήσεων⁵.

Στάδιο 1: Εγχώρια επιχείρηση

Όλες οι δραστηριότητες της επιχείρησης και οι πελάτες της βρίσκονται στο εσωτερικό της χώρας – με πιθανή εξαίρεση την προμήθεια εξοπλισμού και πρώτων υλών. Ο εγχώριος χαρακτήρας με κανέναν τρόπο δεν σημαίνει ότι η σημερινή επιχείρηση είναι προστατευμένη από τις δυνάμεις του παγκόσμιου ανταγωνισμού.

Στάδιο 2: Εξαγωγική επιχείρηση

Μέσω διανομέων ή αντιπροσώπων ή και απευθείας η επιχείρηση πραγματοποιεί πωλήσεις σε ξένους πελάτες. Η παραγωγή και όλες οι διοικητικές λειτουργίες παραμένουν στη χώρα προέλευσης.

Οι εξαγωγές έχουν συχνά ευκαιριακό χαρακτήρα. Γίνονται μόνο για να συμπληρώσουν την παραγωγική δυναμικότητα της επιχείρησης ή όταν η εγχώρια αγορά περνάει κάποια ύφεση. Αλλά και οι ξένοι πελάτες τις θεωρούν ευκαιριακές καθώς η επιχείρηση δεν έχει αναλάβει καμιά επενδυτική δέσμευση και δεν έχει δημιουργήσει μόνιμη παρουσία στη χώρα τους.

Στάδιο 3: Διεθνής επιχείρηση

Η επιχείρηση πραγματοποιεί παραγωγικές επενδύσεις και ιδρύει θυγατρικές εταιρίες σε διάφορες χώρες. Οι θυγατρικές μπορούν να αποφασίζουν μόνο για καθημερινά διοικητικά θέματα και να πραγματοποιούν κινήσεις τακτικής. Όμως όλες οι στρατηγικές αποφάσεις καθορίζονται από τη μητρική εταιρία. Η επιχείρηση λειτουργεί συγκεντρωτικά. Και η επιχειρηματική κουλτούρα είναι η κουλτούρα της μητρικής εταιρίας.

Πολλές από τις εταιρίες που αποκαλούνται σήμερα πολυεθνικές βρίσκονται στην πραγματικότητα σε αυτό το στάδιο εξέλιξης.

⁵ Κ. Μασμανίδης (2000), *Παγκοσμιοποίηση, αποϋλοποίηση και νέα οικονομία*, σελ. 192

Στάδιο 4: Πολυεθνική επιχείρηση

Μια διεθνής επιχείρηση περνά σε αυτό το στάδιο εξέλιξης όταν αποκεντρώσει τη διοίκησή της. Παρέχει σημαντική αυτονομία στις ανά τον κόσμο θυγατρικές της. Τους δίνει δικαιοδοσία να λαμβάνουν στρατηγικές αποφάσεις στο πλαίσιο ενός ευρύτερου στρατηγικού σχεδιασμού και συντονισμού από τα κεντρικά γραφεία.

Η πολυεθνική επιχείρηση ταυτόχρονα διεθνοποιεί τα κεντρικά της γραφεία. Εμπλέκει δηλαδή στην κεντρική διοίκηση στελέχη που προέρχονται από όλες τις θυγατρικές της. Δημιουργείται έτσι μια διεθνής επιχειρηματική κουλτούρα από την αλληλογονιμοποίηση και τη σύνθεση των πολιτισμικών χαρακτηριστικών και της κουλτούρας της κάθε θυγατρικής.

Στάδιο 5: Παγκοσμιοποιημένη επιχείρηση

Η πολυεθνική επιχείρηση που περνάει στη φάση της παγκοσμιοποίησης ταυτόχρονα αποκεντρώνεται και επανασυγκεντρώνεται. Από τη μία μεριά ενδυναμώνει τους εργαζομένους σε κάθε χώρα για τη λήψη των καθημερινών αποφάσεων και για τη λύση προβλημάτων χωρίς έγκριση από ανωτέρους. Τους ενδυναμώνει με την άφθονη επικοινωνία και πληροφόρηση μέσω των δικτύων και του Διαδικτύου. Όμως ταυτόχρονα καταργεί και παίρνει πίσω τις εξουσίες που κάποτε είχε μοιράσει στις χώρες και τα τμήματα.

3.3 Διαπολιτισμική Επικοινωνία

Οι διαπολιτισμικές δεξιότητες αποτελούν ένα από τα πρωταρχικά εφόδια για την εποχή της παγκοσμιοποίησης. Τόσο στην επαγγελματική όσο και στην κοινωνική μας ζωή καθώς ολοένα και περισσότερο συγχρωτιζόμαστε και συνεργαζόμαστε με ανθρώπους από διαφορετικές χώρες, πολιτισμούς, γλώσσες, θρησκείες, νοοτροπίες. Ακόμα και η μικρή συμπαγής κοινωνία της Ελλάδας έχει γίνει τα τελευταία χρόνια πολυπολιτισμική.

Όσο περισσότερο η τεχνολογία ενώνει τους λαούς, τόσο ο τρόπος επικοινωνίας αποκτά πιο ζωτική σημασία. Και για να βελτιώσουμε την επικοινωνία, πρέπει πρώτα απ' όλα να μάθουμε να βλέπουμε τους άλλους διαφορετικά απ' ότι μέχρι τώρα.

3.3.1 Πολιτισμικά Στερεότυπα

Πολύ συχνά η επικοινωνία με ανθρώπους από διαφορετικές κουλτούρες γίνεται μέσα από στερεότυπα. «Είναι Χ άρα πρέπει να είναι Ψ» ή «είναι Ψ επειδή είναι Χ». Χ ίσον Γερμανός. Λατινοαμερικάνος, Ολλανδός κ.λ.π. Ψ ίσον τεμπέλης, τσιγκούνης, σχολαστικός

Μέσα από τα στερεότυπα δεν βλέπουμε τον άλλον ως ξεχωριστή προσωπικότητα, αλλά του αποδίδουμε μια προκαθορισμένη, έτοιμη εικόνα που ήδη έχουμε σχηματίσει στη συνείδησή μας για ολόκληρη την ομάδα στην οποία ανήκει.

Τα στερεότυπα μας παρέχουν μεγάλη ευκολία. Μας απαλλάσσουν από την προσπάθεια να καταλάβουμε καλύτερα τον άλλον, να δούμε ποιος ακριβώς είναι ο χαρακτήρας του, οι επιθυμίες του, τα κίνητρά του. Τον γνωρίζουμε ήδη προτού τον συναντήσουμε. Τι πιο εύκολος τρόπος για να κινηθούμε μέσα στο πολύπλοκο περιβάλλον.

Και τι πιο λανθασμένος! Τα στερεότυπα είναι παραμορφωτικά γυαλιά που στρεβλώνουν την αντίληψή μας για τους άλλους και μας οδηγούν σε εντελώς λανθασμένες εκτιμήσεις και συμπεράσματα. Στην πολυπολιτισμική παγκοσμιοποιημένη κοινωνία αυτό δεν είναι ανεκτό. Η νέα εποχή απαιτεί να γίνουμε πολιτισμικά «εγγράμματοι» και να αποκτήσουμε διαπολιτισμικές δεξιότητες.

Οι διαπολιτισμικές δεξιότητες είναι πολύ πιο σύνθετες από τις απλές διαπροσωπικές δεξιότητες που απαιτούνταν από τις προηγούμενες γενιές. Μας βοηθούν να αντιλαμβανόμαστε και να κρίνουμε τους ανθρώπους στο πλαίσιο της δικής τους και όχι της δικής μας κουλτούρας. Μας βοηθούν να καταλάβουμε το γιατί, να αναγνωρίσουμε το πολιτισμικό υπόβαθρο της συμπεριφοράς των άλλων. Και επικοινωνώντας μαζί τους, να χτίσουμε στέρεες σχέσεις και βάσεις συνεργασίας.

3.3.2 Πολιτισμικός Σχετικισμός

Οι διαπολιτισμικές δεξιότητες προϋποθέτουν την παραδοχή του πολιτισμικού σχετικισμού. Ότι δηλαδή καμιά κουλτούρα δεν είναι εγγενώς καλύτερη από μια άλλη. Αυτό σημαίνει ότι κανείς έξω από μια πολιτισμική ομάδα δεν μπορεί να την κρίνει με τα δικά του, εξωτερικά πρότυπα. Μόνο τα μέλη της ομάδας μπορούν να κρίνουν την ομάδα τους με τα δικά τους πρότυπα. Έτσι, όταν συγκρίνουμε διάφορες κουλτούρες και πολιτισμούς μεταξύ τους, μπορούμε μόνο να περιγράψουμε τις διαφορές των χαρακτηριστικών τους, αλλά όχι να αξιολογήσουμε τα χαρακτηριστικά αυτά ως καλά ή κακά, ως καλύτερα ή χειρότερα.

Με τα γυαλιά του πολιτισμικού σχετικισμού μπορούμε να βλέπουμε καθαρότερα τους άλλους: αυτό που είναι. Και να μη θαμπωνόμαστε από στερεότυπα, προκαταλήψεις και εθνικιστικές δοξασίες για ανώτερους και κατώτερους πολιτισμούς.

3.3.3 Μονοχρονικότητα και Πολυχρονικότητα

Υπάρχουν λαοί με μονοχρονικές κουλτούρες. Σε αυτές ο χρόνος είναι δομημένος και τρέχει γραμμικά και μονοσήμαντα προς μία κατεύθυνση. Οι άνθρωποι ιεραρχούν τις δραστηριότητές τους και διεξάγουν την καθεμία με τη σειρά της. Η μία δραστηριότητα αρχίζει μόνο όταν τελειώσει η άλλη. Τέτοιες κουλτούρες είναι η αγγλοσαξονική και γενικά οι βόρειες. Η γλώσσα επικοινωνίας στις κουλτούρες αυτές είναι λιτή, χωρίς πολλές συνεκδοχές. Η κάθε λέξη έχει το ακριβές της νόημα.

Υπάρχουν από την άλλη μεριά οι πολυχρονικές κουλτούρες. Σε αυτές ο χρόνος δεν είναι δομημένος, αλλά ρέει ταυτόχρονα σε διάφορες κατευθύνσεις, ακόμα και προς τα πίσω. Οι λαοί με πολυχρονική κουλτούρα διεξάγουν τις δραστηριότητες παράλληλα, χωρίς σειρά, πολλές μαζί ταυτόχρονα. Τέτοιες κουλτούρες είναι οι μεσογειακές, γενικά οι νότιες. Σε αυτές η γλώσσα επικοινωνίας είναι πλούσια σε συνεκδοχές, σε αποχρώσεις, σε «γλώσσα του σώματος». Μία μόνο λέξη μπορεί να μεταφέρει το ίδιο νόημα που οι βόρειες γλώσσες χρειάζονται πολλές λέξεις για να μεταφέρουν.

Η διάκριση ανάμεσα σε μονοχρονικές και πολυχρονικές κουλτούρες μπορεί να χρησιμεύσει ως ένα ακόμα πλαίσιο για καλύτερη επικοινωνία και για καλύτερη κατανόηση της συμπεριφοράς και της νοοτροπίας των άλλων. Είναι ένα πολύτιμο διανοητικό εργαλείο που μας επιτρέπει να συνεργαζόμαστε πιο αρμονικά μέσα σε διαπολιτισμικές ομάδες. Και που μας βοηθάει να μην παρασυρόμαστε απερίσκεπτα σε χαρακτηρισμούς, αφορισμούς, στερεότυπα και παρεξηγήσεις.

Για παράδειγμα, ο Γερμανός, που θέλει να τελειώσει αυτό που κάνει προτού προχωρήσει στην επόμενη δραστηριότητα, που θέλει να είναι όλα ιεραρχημένα και τακτοποιημένα και λυμένα προτού πάρει μια απόφαση, που δεν δέχεται διακοπές στην εργασία ή αλλαγές στο πρόγραμμα, δεν είναι αργόστροφος, ούτε σχολαστικός, ούτε στενοκέφαλος.

Και ο Έλληνας, που σκέφτεται και κάνει πολλά πράγματα ταυτόχρονα, που δεν ιεραρχεί, που πηδάει από το ένα θέμα στο άλλο, που παίρνει γρήγορες αποφάσεις, που διακόπτει μια συζήτηση για να κάνει κάτι άλλο (π.χ. τηλεφωνεί), δεν είναι ανοργάνωτος, ούτε επιφανειακός, ούτε αγενής, ούτε προχειρολόγος.

Ο καθένας σκέφτεται και δρα σωστά σύμφωνα με τα δικά του κοινωνικά πρότυπα, μέσα στο δικό του αρχέγονο πολιτισμικό πλαίσιο. Αλλά χωρίς φυσικά να το συνειδητοποιεί. Όμως, αν και οι δύο συνειδητοποιήσουν ότι υπάρχουν αυτά τα πολιτισμικά πλαίσια, το δικό τους και του άλλου, ίσως μπορέσουν να γεφυρώσουν τη διαφορά τους και να προχωρήσουν σε πιο αποδοτική και πολύ πιο απολαυστική συνεργασία.

3.3.4 Ο Πλούτος των Γλωσσών

Η σημασία που αποκτά η γνώση ξένων γλωσσών την εποχή της παγκοσμιοποίησης δεν χρειάζεται να τονιστεί ιδιαίτερα. Ακόμα και όταν η πρόοδος της πληροφορικής κάνει προσιτές τις αυτόματες μεταφράσεις ή τις αυτόματες διερμηνείες, οι γλώσσες εξακολουθούν να αποτελούν ένα από τα πρωταρχικά γνωστικά εφόδια κάθε ανθρώπου.

Λεπτές αποχρώσεις λόγου, συνεκδοχές, ύφος, γλώσσα του σώματος – κανένα από αυτά δεν μπορεί να μεταφραστεί σε ψηφιολέξεις! Η ζεστασιά, η ενθάρρυνση, η εμπιστοσύνη, η φιλία, οι σχέσεις δεν μπορούν να διακινηθούν μέσα από ψυχρές μηχανές. Μπορούν όμως να διακινηθούν ακόμα και μέσα από μια στοιχειώδη ανθρώπινη επικοινωνία.

Σημαντική για την πολιτισμική μόρφωση δεν είναι μόνο η γνώση της γλώσσας, αλλά και οι γνώσεις για τη γλώσσα. Ακόμα και αν δεν υπάρχει χρόνος να μάθουμε μια γλώσσα, αξίζει να οπωσδήποτε να πάρουμε μια γενική ιδέα γι' αυτή. Να μελετήσουμε λίγο τη δομή της, τις ιδιομορφίες της, τον τρόπο σύνταξης. Να μάθουμε μερικές βασικές λέξεις και εκφράσεις. Με τον τρόπο αυτόν ανοίγουμε περισσότερο τον επικοινωνιακό μας ορίζοντα. Και βεβαίως ξέρουμε καλύτερα τι έχουμε να αντιμετωπίσουμε όταν και αν αποφασίσουμε να ασχοληθούμε πιο συστηματικά με τη γλώσσα αυτή.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο

ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΟΙΚΟΛΟΓΙΚΗ ΚΡΙΣΗ

4.1 Το Φυσικό Περιβάλλον

Οι τρόποι ζωής και οι θεσμοί που χαρακτηρίζουν την σύγχρονη εποχή διαφέρουν ριζικά από εκείνους ακόμα και των πρόσφατων χρόνων. Στην διάρκεια μιας περιόδου μόλις δύο ή τριών αιώνων - μια μικρή σκλήθρα χρόνου στα πλαίσια της ιστορίας της ανθρωπότητας - η ανθρώπινη κοινωνική ζωή απομακρύνθηκε απότομα από τους τύπους της κοινωνικής οργάνωσης με τους οποίους ζούσαν οι άνθρωποι για χιλιάδες χρόνια.

Περισσότερο από οποιαδήποτε άλλη γενιά πριν από μας, αντιμετωπίζουμε ένα αβέβαιο μέλλον. Οι συνθήκες ζωής των προηγούμενων γενιών είχαν σίγουρα πάντα ένα στοιχείο αβεβαιότητας: οι άνθρωποι βρίσκονταν στο έλεος των φυσικών καταστροφών, των επιδημιών και των λιμών. Παρ' όλο όμως ότι σήμερα στις βιομηχανικές κοινωνίες είμαστε σε μεγάλο βαθμό απρόσβλητοι από τους λοιμούς και τους λιμούς, πρέπει να αντιμετωπίσουμε τώρα τις κοινωνικές δυνάμεις που μόνοι μας εξαπολύσαμε. Οι δυνάμεις αυτές φέρνουν συνεχώς στην ζωή μας κοινωνικές μεταβολές.

Το φυσικό περιβάλλον επιφέρει συχνά κάποια αποτελέσματα στην ανάπτυξη της ανθρώπινης κοινωνικής οργάνωσης. Αυτό φαίνεται σαφέστερα στις πιο ακραίες περιβαλλοντικές συνθήκες, όπου οι άνθρωποι πρέπει να οργανώσουν τους τρόπους ζωής τους σε συνάρτηση με τις κλιματολογικές συνθήκες. Οι κάτοικοι των περιοχών των πόλων αναπτύσσουν αναγκαστικά συνήθειες και πρακτικές διαφορετικές από εκείνες των ανθρώπων που ζουν σε υποτροπικές. Οι άνθρωποι που ζουν στην Αλάσκα, όπου οι χειμώνες είναι μακροί και κρύοι, τείνουν να ακολουθούν διαφορετικά σχήματα κοινωνικής ζωής από εκείνους που ζουν σε θερμότερες μεσογειακές χώρες. Οι Αλασκανοί περνούν περισσότερο χρόνο στα σπίτια τους και προγραμματίζουν πολύ προσεκτικά τις εξωτερικές δραστηριότητές τους, δεδομένου του αφιλόξενου περιβάλλοντος στο οποίο ζουν.

Η άμεση επίδραση του περιβάλλοντος όμως δεν είναι πολύ μεγάλη. Οι άνθρωποι είναι συχνά σε θέση να αναπτύξουν σημαντικό παραγωγικό

πλούτο σε σχετικά αφιλόξενα εδάφη. Αυτό αληθεύει, για παράδειγμα, προκειμένου για τους Αλασκανούς, οι οποίοι κατάφεραν να αναπτύξουν πετρελαϊκούς και ορυκτούς πόρους παρά το σκληρό περιβάλλον τους.

Η άμεση σχέση μεταξύ του περιβάλλοντος και των συστημάτων παραγωγής που αναπτύσσονται είναι περιορισμένη. Η έμφαση που δίνουν οι εξελικτιστές στην προσαρμογή προς το περιβάλλον είναι λιγότερο διαφωτιστική από τις ιδέες του Μάρξ για την ερμηνεία της κοινωνικής ανάπτυξης. Διότι ο Μάρξ τόνιζε ότι τα ανθρώπινα όντα σπάνια προσαρμόζονται στις συνθήκες που τα περιβάλλουν έτσι απλά όπως κάνουν τα ζώα. Οι άνθρωποι προσπαθούν πάντα να κυριαρχήσουν στον κόσμο που τους περιβάλλει αντί να τον δεχτούν ως δεδομένο⁶.

4.2 Κίνδυνοι για το Παγκόσμιο Περιβάλλον

Από την αρχή της εφαρμογής της γεωργίας, εδώ και αρκετές χιλιάδες χρόνια, ο άνθρωπος άφησε την σφραγίδα του στην φύση. Οι θηρευτικές και τροφосуλλεκτικές κοινωνίες έζησαν κατά κύριο λόγο από την φύση. Ζούσαν με αυτό που τους έδιδε η φύση και δεν κατέβαλλαν παρά ελάχιστες προσπάθειες να αλλάξουν τον κόσμο γύρω τους. Με την έλευση της γεωργίας, η κατάσταση αυτή μεταβλήθηκε. Για να καλλιεργηθούν σπαρτά πρέπει να καθαριστεί το έδαφος, τα δέντρα πρέπει να κοπούν, τα ζιζάνια και οι αγριάδες πρέπει να απομακρυνθούν. Ακόμα και οι πρωτόγονες μορφές καλλιέργειας μπορούν να προκαλέσουν την διάβρωση του εδάφους. Όταν κοπούν τα δέντρα και εκχερσωθεί η περιοχή, ο αέρας μπορεί να απομακρύνει το χώμα της επιφάνειας. Η καλλιεργητική κοινότητα εκχερσώνει τότε νέες εκτάσεις και συνεχίζεται έτσι η ίδια διαδικασία. Μερικά τοπία που τα θεωρούμε σήμερα ως φυσικά, όπως οι βραχώδεις και οι θαμνώδεις εκτάσεις της νοτιοδυτικής Ελλάδας, στην πραγματικότητα είναι αποτέλεσμα της διάβρωσης του εδάφους που δημιουργήθηκε από γεωργούς πριν από πέντε χιλιάδες χρόνια.

Πριν όμως από την ανάπτυξη της σύγχρονης βιομηχανίας, η φύση κυριαρχούσε στην ανθρώπινη ζωή πολύ περισσότερο απ' ότι ο άνθρωπος στην φύση. Σήμερα, η ανθρώπινη επίθεση κατά του φυσικού περιβάλλοντος είναι τόσο έντονη ώστε λίγες είναι οι φυσικές διαδικασίες που έμειναν ανηπερέαστες από την ανθρώπινη δραστηριότητα. Σχεδόν όλες οι καλλιεργήσιμες εκτάσεις έχουν παραδοθεί στην γεωργική καλλιέργεια. Ότι παλιά ήταν παρθένος άγριος τόπος έγινε πολλές φορές τώρα περιοχή ψυχαγωγίας που την επισκέπτονται συνεχώς χιλιάδες

⁶ Α. Γκίντενς (2002), *Κοινωνιολογία*, σελ. 676

τουριστών. Ακόμα και το κλίμα επηρεάστηκε από την παγκόσμια ανάπτυξη της βιομηχανίας.

Τα «πράσινα» κινήματα και κόμματα όπως οι Φίλοι της Γης ή η Γκρήνπης, αρκετά από τα οποία είναι μερικές φορές παγκόσμιες οργανώσεις, αναπτύχθηκαν σαν αντίδραση στους νέους περιβαλλοντικούς κινδύνους. Παρά το γεγονός ότι υπάρχουν διάφορες πράσινες φιλοσοφίες, το κοινό σημείο όλων είναι το ενδιαφέρον τους για την ανάληψη πρωτοβουλιών για την προστασία του περιβάλλοντος, την διατήρηση μάλλον παρά την εξάντληση των υφισταμένων πόρων και την προστασία των εναπομεινάντων ζωικών ειδών. Εκατοντάδες είδη ζώων έχουν εξαφανιστεί στα τελευταία πενήντα χρόνια και για την ώρα η κατάσταση αυτή εξακολουθεί να συνεχίζεται.

Μερικά περιβαλλοντικά προβλήματα συναντιούνται ιδιαίτερα σε ορισμένες περιοχές όπου τα ποτάμια, τα δάση και η ατμόσφαιρα έχουν μολυνθεί πολύ από βιομηχανικά απόβλητα και ρύπους. Αν η μόλυνση αυτή παραμείνει ανεξέλεγκτη, υπάρχει κίνδυνος τα αποτελέσματά της να εξαπλωθούν σε ολόκληρη τη γη. Οι κοινωνίες της γης είναι σήμερα περισσότερο αλληλεξαρτώμενες από ποτέ άλλοτε. Ως ταξιδιώτες στο διαστημόπλοιο γη, κινδυνεύουμε όλοι μας από την διάβρωση του περιβάλλοντος, όπου κι αν ζούμε. Ζούμε σήμερα σε μια παγκόσμια τάξη όπου αντιμετωπίζουμε κινδύνους για την ασφάλειά μας, συμπεριλαμβανομένων και των οικολογικών κινδύνων, που οι προηγούμενες γενιές δεν αντιμετώπιζαν.

4.3 Πηγές Απειλής

Οι παγκόσμιες περιβαλλοντικές απειλές ανήκουν σε πολλά βασικά είδη: ρύπανση, δημιουργία αποβλήτων από τα οποία δεν μπορούμε να απαλλαγούμε βραχυπρόθεσμα ή τα οποία δεν μπορούν να ανακυκλωθούν, εξάντληση μη ανανεώσιμων πόρων. Οι ποσότητες των οικιακών αποβλήτων που παράγουμε κάθε μέρα στις βιομηχανικές κοινωνίες είναι απίστευτες. Οι χώρες αυτές αποκλήθηκαν μερικές φορές « απορριμματογόνες κοινωνίες» εξαιτίας του μεγάλου αριθμού των αντικειμένων που πετάγονται σαν κάτι φυσικό. Για παράδειγμα, τα τρόφιμα αγοράζονται τις περισσότερες φορές σε συσκευασίες που πετάγονται στο τέλος της μέρας. Μερικές από αυτές μπορούμε να τις επεξεργαστούμε ξανά και να τις ξαναχρησιμοποιήσουμε, άλλες όμως όχι. Μερικά από τα ευρύτατα χρησιμοποιούμενα πλαστικά μετατρέπονται απλά σε άχρηστα σκουπίδια. Δεν είναι ανακυκλώσιμα και πρέπει να τα θάβει κανείς σε χωματερές.

Όταν όμως οι αναλυτές του περιβάλλοντος μιλάνε για απόβλητα, δεν εννοούν μόνο τα αντικείμενα που πετάμε αλλά και τα απόβλητα με μορφή αερίων που εκπέμπονται στην ατμόσφαιρα. Παραδείγματα τέτοιων εκπομπών είναι το διοξείδιο του άνθρακα που εκπέμπεται από τα καύσιμα, όπως το πετρέλαιο και τα κάρβουνα, που καίγονται από τα αυτοκίνητα και τους θερμοηλεκτρικούς σταθμούς, και αέρια που εκπέμπονται στον αέρα με την χρήση δοχείων με αεροζόλ, υλικά μόνωσης και μονάδες κλιματισμού. Το διοξείδιο του άνθρακα είναι εκείνο που επηρεάζει περισσότερο την διαδικασία αύξησης της ατμοσφαιρικής θερμοκρασίας που πολλοί επιστήμονες πιστεύουν ότι βρίσκεται σε εξέλιξη, ενώ τα άλλα αέρια επηρεάζουν το όζον που περιβάλλει την γη.

Η αύξηση της θερμοκρασίας της ατμόσφαιρας πιστεύεται ότι γίνεται με τον ακόλουθο τρόπο. Η αύξηση του διοξειδίου του άνθρακα στην ατμόσφαιρα της γης λειτουργεί όπως το τζάμι στα θερμοκήπια. Επιτρέπει στις ακτίνες του ήλιου να περάσουν μέσα, τις εμποδίζει όμως να περάσουν ξανά προς τα έξω. Το αποτέλεσμα είναι ότι η γη θερμαίνεται. Για τον λόγο αυτόν, η αύξηση της θερμοκρασίας της ατμόσφαιρας χαρακτηρίζεται συνήθως ως «φαινόμενο του θερμοκηπίου». Αν συμβαίνει πράγματι η θερμοκρασία της γης να αυξάνει, τότε οι συνέπειες θα είναι πιθανότατα καταστροφικές. Μεταξύ των άλλων, η στάθμη της θάλασσας θα ανέβει όσο θα λιώνουν οι πάγοι και οι ωκεανοί θα θερμαίνονται και θα εξαπλώνονται. Οι πόλεις που βρίσκονται κοντά στις ακτές ή σε περιοχές κάτω από το επίπεδο της θάλασσας θα πλημμυρίσουν και θα γίνουν ακατοίκητες. Μεγάλες εκτάσεις εύφορου εδάφους θα μετατραπούν σε ερήμους.

Το στρώμα του όζοντος, το οποίο βρίσκεται ψηλά στην ατμόσφαιρα της γης, δημιουργεί μια ασπίδα που προστατεύει από την υπεριώδη ακτινοβολία. Τα αέρια που χρησιμοποιούνται στα αεροζόλ και στα ψυγεία παράγουν μόρια τα οποία αντιδρούν με το όζον με τρόπο που να το εξασθενίζουν. Θεωρείται ότι τα χημικά αυτά στοιχεία δημιούργησαν και στους δύο πόλους εμφανείς τρύπες στο στρώμα του όζοντος και το κατέστησαν λεπτότερο σε άλλα σημεία. Η ακτινοβολία η οποία εισέρχεται εξαιτίας αυτού του γεγονότος στην ατμόσφαιρα της γης προκαλεί διάφορα ενδεχομένως επιβλαβή αποτελέσματα, συμπεριλαμβανομένης και της αύξησης του καταρράκτη των ματιών και του καρκίνου του δέρματος.

Η σύγχρονη βιομηχανία, η οποία εξακολουθεί να εξαπλώνεται σε ολόκληρο τον κόσμο, οδήγησε σε κάθετα αυξανόμενες ανάγκες για αποθέματα ενέργειας και πρώτων υλών. Οι παγκόσμια όμως διαθέσιμες ποσότητες των αποθεμάτων αυτών ενέργειας και πρώτων υλών είναι περιορισμένες. Ακόμα και με τα σημερινά επίπεδα κατανάλωσης, για

παράδειγμα, τα γνωστά παγκόσμια κοιτάσματα πετρελαίου θα έχουν τελείως εξαντληθεί μέχρι το έτος του 2050. Μπορεί να ανακαλύψουμε νέα αποθέματα πετρελαίου ή να βρούμε νέες εναλλακτικές πηγές φτηνής ενέργειας, είναι βέβαιο όμως ότι θα υπάρξει κάποιο σημείο εξάντλησης των παγκόσμιων αποθεμάτων αν δεν περιοριστεί η παγκόσμια κατανάλωση.

Όποιος αναρωτιέται ποια είναι η πολιτική εμπειρία που συνδέεται με τη συνειδητοποίηση της οικολογικής κρίσης, ασφαλώς θα βρεθεί μπροστά σε πολλές απαντήσεις, ακόμα και αυτές που διατείνονται ότι πρόκειται για ένα κίνδυνο που προέρχεται από την δράση των πολιτών, που δεν πρέπει να χρεώνεται στο Θεό, τους θεούς ή την ίδια τη φύση, αλλά στις αποφάσεις των ανθρώπων, ξεπηδά από τις απαιτήσεις που αυτοί έχουν να ελέγξουν και να αλλάξουν τη φύση.

Η άλλη πλευρά της ίδιας εμπειρίας είναι αυτή που έχει να κάνει με το εύθραυστο του πολιτισμού εκείνου που – με πολιτικούς όρους – είναι σε θέση να φέρει στο προσκήνιο την πραγματικότητα του ενός και μοναδικού πεπρωμένου. «Το πεπρωμένο» είναι ένας όρος που από τη μία ανταποκρίνεται στην αλήθεια, επειδή όλοι μπορεί να έρθουν αντιμέτωποι με τα αποτελέσματα των αποφάσεων που έχουν να κάνουν με την κοινωνία και τη βιομηχανία, από την άλλη όμως, είναι λανθασμένος, ακριβώς επειδή οι κίνδυνοι που μας απειλούν είναι αποτέλεσμα των αποφάσεων του ανθρώπου.

Κατ' αυτό τον τρόπο, το οικολογικό σοκ γεννά μια κατάσταση την οποία οι θεωρητικοί της πολιτικής αντιμετωπίζουν με επιφύλαξη ως βίαιη κατάσταση πολεμικών συγκρούσεων. Σε κάθε περίπτωση αυτό γίνεται μέσα από μια χαρακτηριστική δημοσιότητα. Η ιστορία των εθνών συνέχιζε να αναιρείται μέσα από τη διαλεκτική σχέση αντίθετων εικόνων. Η συνειδητοποίηση της οικολογικής κρίσης μπορεί επίσης να οδηγήσει, σε περιπτώσεις έξαρσης πανικού και υστερίας, σε άσκηση βίας εναντίον κοινωνικών ομάδων αλλά και πραγμάτων. Την ίδια όμως στιγμή, γίνεται αντιληπτή, για πρώτη φορά, η πιθανότητα ύπαρξης ενός κοινού πεπρωμένου το οποίο – με αρκετά παράδοξο τρόπο – ξυπνά, μέσω της πίεσης που παράγεται και δεν γνωρίζει σύνορα, μια κοσμοπολίτικη καθημερινή συνείδηση, η οποία πιθανόν να αίρει τα σύνορα και ανάμεσα στον άνθρωπο, τα ζώα και τα φυτά: Οι κίνδυνοι παρακινούν την κοινωνία, οι παγκόσμιοι κίνδυνοι παρακινούν την παγκόσμια κοινωνία.

Στο άρμα της παγκοσμιοποίησης δημιουργείται μια περίπλοκη κατανομή όρων και εξουσιών, η οποία περιορίζει την ελευθερία κινήσεων κυβερνήσεων και κρατών, θέτοντας όρια σε μια εσωτερική πολιτική αυτοκαθορισμού, αλλοιώνοντας τις συνθήκες κάτω από τις

οποίες παίρνονται οι πολιτικές αποφάσεις, μεταβάλλοντας ριζικά τους θεσμικούς και οργανωτικούς όρους άσκησης και συνέχειας της πολιτικής, ενώ αλλάζουν και τα νομικά πλαίσια άσκησης πολιτικής και διοίκησης, με την έννοια ότι η ευθύνη και το κόστος για τις όποιες συνέπειες δεν είναι πλέον δυνατό να ανήκουν στη πολιτική του εθνικού κράτους. Εάν συνυπολογίσουμε τις επιπτώσεις από την παγκοσμιοποίηση, τότε δικαιολογείται η θέση ότι η δυνατότητα δράσης των κρατών, σε ένα διεθνή περίγυρο που γίνεται ολοένα πιο περίπλοκος, περιορίζεται σημαντικά, τουλάχιστον όσον αφορά δύο σημεία: την κρατική αυτονομία και την κρατική κυριαρχία. Κάθε θεωρία που έχει σχέση με την εθνική κυριαρχία, κατανοώντας την ως μια διαρκώς παρούσα και αδιαίρετη μορφή δημόσιας άσκησης εξουσίας και βίας, είναι ελλιπής. Σήμερα, αυτή η ίδια η κυριαρχία πρέπει να κατανοηθεί και να διερευνηθεί ως μια διαιρεμένη εξουσία, η οποία ανήκει σε μια ολόκληρη σειρά δρώντων υποκειμένων – σε εθνικό, περιφερειακό, διεθνές επίπεδο – και η οποία ορίζεται και δεσμεύεται από αυτό τον εσωτερικό πλουραλισμό της.

Οι νέες τεχνολογίες, ο τρόπος εφαρμογής τους στην παραγωγική διαδικασία και στις μεταφορές, έχουν οξύνει τα μεγάλα οικολογικά προβλήματα της εποχής μας. Τα προβλήματα αυτά υπερβαίνουν το εθνοκρατικό χώρο και αναζητούν λύσεις σε ευρύτερα πεδία. Η οικολογία αποτελεί μια άμεσα αρνητική πλευρά της διαδικασίας της παγκοσμιοποίησης και, όπως η τρύπα του όζοντος, αναζητεί και απαιτεί λήψη μέτρων και λύσεις που να υπερβαίνουν τα στενά τοπικά πλαίσια, θετική αξιοποίηση των δυνατοτήτων της παγκοσμιοποίησης.

Η σωτηρία του περιβάλλοντος θα απαιτήσει κοινωνικές και τεχνολογικές μεταβολές. Δεδομένων των τεραστίων παγκοσμίων ανισοτήτων που υπάρχουν, οι πιθανότητες οι φτωχές χώρες του Τρίτου κόσμου να θυσιάσουν με δική τους πρωτοβουλία την δική τους οικονομική ανάπτυξη, εξαιτίας των περιβαλλοντικών προβλημάτων που δημιουργήσαν οι πλούσιες χώρες, είναι περιορισμένες. Η γη δεν φαίνεται όμως να διαθέτει επαρκείς πόρους για να έχουν όλοι οι κάτοικοι του πλανήτη το επίπεδο ζωής που οι περισσότεροι κάτοικοι των βιομηχανικών χωρών θεωρούν ως δεδομένο. Επομένως, αν πρόκειται οι φτωχότεροι πληθυσμοί του πλανήτη να φτάσουν εκεί που βρίσκονται τώρα οι ευπορότεροι, οι τελευταίοι πρέπει να αναθεωρήσουν τις προσδοκίες τους για συνεχή οικονομική ανάπτυξη. Μερικοί συγγραφείς εκφράζουν την άποψη ότι ο πληθυσμός των πλουσίων χωρών πρέπει να αντιδράσει κατά του καταναλωτισμού και να επιστρέψει σε απλούστερους τρόπους ζωής αν πρόκειται να αποφευχθεί η παγκόσμια οικολογική καταστροφή.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο

ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΗΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗΣ

5.1 Είδη Παγκόσμιων Κινδύνων

Μπορούμε να διακρίνουμε τρία είδη παγκόσμιων κινδύνων:⁷ Πρώτο, συγκρούσεις γύρω από «κακά», τα οποία αποτελούν την άλλη πλευρά των «καλών», πρόκειται δηλαδή για οικολογικές καταστροφές και τεχνολογικούς-βιομηχανικούς κινδύνους που προκύπτουν από τον πλούτο (όπως η τρύπα του όζοντος, το φαινόμενο του θερμοκηπίου, αλλά ακόμα και οι απρόβλεπτες και ανυπολόγιστες επιπτώσεις της γενετικής μηχανικής και των τεχνητών μεθόδων αναπαραγωγής).

Δεύτερο, οικολογικές καταστροφές και τεχνολογικοί-βιομηχανικοί κίνδυνοι που προκύπτουν από τη φτώχεια. Ήταν πρώτη η επιτροπή Μπρούτλαντ που υπέδειξε ότι η καταστροφή του περιβάλλοντος δεν αποτελεί μόνο την επικίνδυνη συνέπεια της σύγχρονης οικονομικής μεγέθυνσης, αλλά υπάρχει και το ακριβώς αντίθετο, δηλαδή μια στενή σχέση ανάμεσα σε αυτή την καταστροφή και τη φτώχεια. Η ανισότητα είναι το σημαντικότερο 'περιβαλλοντικό' πρόβλημα του πλανήτη-αποτελεί ταυτόχρονα και το σημαντικότερο 'αναπτυξιακό' του πρόβλημα. Σωστά λοιπόν μια ολοκληρωμένη ανάλυση, που αφορά τις συνθήκες διαβίωσης και διατροφής, τις απώλειες στις πηγές και τις μορφές ζωής, την ενέργεια, τη βιομηχανία και τον εμποικισμό διάφορων περιοχών από τον άνθρωπο, δείχνει ότι όλα αυτά συνδέονται μεταξύ τους και δεν μπορούν να αντιμετωπιστούν ως ανεξάρτητα φαινόμενα.

Ανάμεσα στην καταστροφή του περιβάλλοντος που είναι αποτέλεσμα του πλούτου και αυτή που είναι αποτέλεσμα της φτώχειας, υπάρχει ασφαλώς μια σημαντική διαφορά που πρέπει να αναφερθεί: Ενώ πολλές από τις οικολογικές απειλές που προκύπτουν από τον πλούτο δημιουργούνται από τη μεταφορά στη φύση σημαντικού τμήματος του κόστους παραγωγής, αυτές που προκύπτουν από τη φτώχεια συνιστούν μια τάση αυτοκαταστροφής των φτωχών, η οποία έχει επιπτώσεις και στους πλούσιους.

Με άλλα λόγια: Καταστροφές του περιβάλλοντος που προκαλούνται από τον πλούτο κατανέμονται ισομερώς στον πλανήτη, ενώ αυτές που προκαλούνται από τους φτωχούς γίνονται πρωτίστως αισθητές σε

⁷ Ο. Μπεκ (1998), *Τι είναι παγκοσμιοποίηση*, σελ.121

συγκεκριμένο χώρο και περιοχή και διεθνοποιούνται μόνο υπό τη μορφή μεσοπρόθεσμων επιπτώσεων.

Το πιο γνωστό παράδειγμα γι' αυτό είναι η υλοτόμηση των τροπικών δασών, εξαιτίας της οποίας χάνονται ετησίως περίπου 17 εκατομμύρια εκτάρια. Άλλα παραδείγματα είναι τα τοξικά απόβλητα (ακόμα και τα εισαγόμενα) και οι απαρχαιωμένες τεχνολογίες (π.χ. της χημικής ή ακόμα και της πυρηνικής βιομηχανίας), ενώ στο μέλλον θα έχουμε να κάνουμε με τις γενετικές βιομηχανίες, καθώς και με τα εργαστήρια που θα ασχολούνται με τη γενετική και την τεχνητή ανθρώπινη αναπαραγωγή. Αυτοί οι κίνδυνοι είναι επακόλουθο της έναρξης και της διακοπής των διεργασιών εκσυγχρονισμού. Έτσι, αναπτύσσονται βιομηχανίες που διαθέτουν τεχνολογικό δυναμικό που θα μπορούσε να αποτελέσει απειλή για το περιβάλλον και τη ζωή, χωρίς οι χώρες να προνοούν για θεσμικά και πολιτικά μέσα τα οποία θα επιτρέψουν την αποτροπή των πιθανών καταστροφικών επιπτώσεων.

Όταν μιλάμε για τους κινδύνους που προκαλούνται τόσο από τον πλούτο όσο και από τη φτώχεια, αναφερόμαστε κυρίως σε «κανονικούς» κινδύνους, οι οποίοι τις περισσότερες φορές έχουν να κάνουν με την εφαρμογή αδόκιμων και διάτρητων μεθόδων πρόληψης και ασφάλειας και για το λόγο αυτό επιβαρύνουν αδιάλειπτα την ανθρωπότητα. Στον αντίποδά τους βρίσκονται, τρίτο, οι κίνδυνοι που προέρχονται από τα όπλα μαζικής καταστροφής και τη χρήση τους σε εξαιρετικές περιπτώσεις πολεμικών συγκρούσεων. Ακόμα και μετά το τέλος της αντιπαράθεσης Ανατολής-Δύσης, οι κίνδυνοι ενός περιφερειακού ή παγκόσμιου αφανισμού εξαιτίας της χρήσης πυρηνικών, χημικών ή βιολογικών όπλων δεν έχουν διόλου μειωθεί, ούτε καν από τη δομή ελέγχου τους που έχει δημιουργηθεί- το λεγόμενο «ατομικό σύμφωνο» ανάμεσα στις υπερδυνάμεις.

Στους κινδύνους που προέρχονται από τη στρατιωτική αντιπαράθεση μεταξύ κρατών προστίθενται και εκείνοι που έχουν να κάνουν με μία φονταμενταλιστική ή ατομική τρομοκρατία. Ολοένα και λιγότερο μπορεί να αποκλειστεί το ενδεχόμενο ότι στο μέλλον, όχι μόνο η κρατική στρατιωτική, αλλά και η ιδιωτική κατοχή όπλων μαζικής καταστροφής και οι (πολιτικές) πιέσεις που μπορούν να ασκηθούν μέσω αυτών, θα οδηγήσουν σε ένα νέο κύμα απειλών που θα χαρακτηρίσει την παγκόσμια κοινωνία του ρίσκου.

Αυτές οι διαφορετικές εστίες παγκόσμιων κινδύνων μπορούν να συντονιστούν και να οξυνθούν και αυτό θα συμβεί - κάτι που σημαίνει ότι θα πρέπει, εξαιτίας των συνδυασμένων επιπτώσεων που θα προκύψουν από τις οικολογικές καταστροφές, τους πολέμους και τη διακοπείσα διαδικασία εκσυγχρονισμού, να θέσουμε το εξής ερώτημα:

Με ποιο τρόπο οδηγούν οι οικολογικές καταστροφές σε πολέμους – μήπως επειδή ξεσπούν ένοπλες συγκρούσεις για τις φυσικές πηγές της ζωής (π.χ. για το νερό) ή μήπως επειδή οι οικολόγοι φονταμενταλιστές καλούν τη Δύση να επέμβει με στρατιωτικά μέσα για να σταματήσουν οι καταστροφές του περιβάλλοντος (όπως π.χ. απαίτησαν με σκοπό τον τερματισμό της υλοτόμησης των τροπικών δασών);

Είναι εύκολο να υποθέσει κανείς ότι μία χώρα στην οποία τα φαινόμενα της φτώχειας εντείνονται διαρκώς θα εκμεταλλευτεί τη φύση μέχρι την τελευταία γωνιά της. Στην απελπισία της μπορεί και να επιχειρήσει να εισβάλλει στρατιωτικά για να εκμεταλλευτεί τους φυσικούς πόρους και τον πλούτο μιας άλλης χώρας. Οι οικολογικές καταστροφές μπορεί να προκαλέσουν πληθυσμιακές μετακινήσεις, οι οποίες με τη σειρά τους μπορούν να οδηγήσουν σε πολεμικές συγκρούσεις. Ή, ακόμα, κράτη που βρίσκονται σε εμπόλεμη κατάσταση και αισθάνονται πίεση από πιθανές ήττες που έχουν υποστεί μπορεί να καταφύγουν, ως το «έσχατο μέσο», στην καταστροφή δικών τους ή ξένων πυρηνικών και χημικών εγκαταστάσεων, ώστε να απειλήσουν συνορεύουσες πόλεις ή περιοχές ολόκληρες με πυρηνικό αφανισμό. Κανένας φραγμός δεν μπορεί να μπει στα φανταστικά σενάρια τρόμου τα οποία προκαλούνται από το συνδυασμό των διάφορων υπαρκτών κινδύνων.

5.2 Επιπτώσεις στην Κοινωνία

Η πολιτισμική παγκοσμιοποίηση δεν σημαίνει ότι ο κόσμος γίνεται πολιτισμικά ομοιογενής. Η παγκοσμιοποίηση σημαίνει πολύ περισσότερο το συσχετισμό τοπικού και παγκόσμιου, δηλαδή σε μεγάλο βαθμό μια αντιφατική διαδικασία, τόσο όσον αφορά το περιεχόμενό της όσο και τα πολύπλευρα αποτελέσματά της. Τα αίτια και τα αποτελέσματα της δυναμικής της παγκοσμιοποίησης τοποθετούνται πρωταρχικά σε έναν και μοναδικό τομέα των θεσμικών διεργασιών: την οικονομία, την τεχνολογία, τη διεθνή πολιτική, την οικολογία, τις τέχνες και πιο συγκεκριμένα τις παγκόσμιες βιομηχανίες της τέχνης ή τις νέες κοινωνικές ανισότητες που γεννιούνται στον κόσμο. Συνδυάζοντας όλες αυτές τις αντιλήψεις έχουμε μια πλούσια και πολύπλευρη κοινωνιολογία της παγκοσμιοποίησης.

5.2.1 Παγκόσμιος Πλούτος και Τοπική Φτώχεια

Η σύνδεση παγκόσμιου-τοπικού επιτρέπει και προκαλεί όχι μόνο καινούριες αναλυτικές-εμπειρικές μεθόδους παρατήρησης των διατοπικών πολιτισμών και τρόπων ζωής, αλλά πολύ περισσότερο διαχωρίζει την αναπτυσσόμενη παγκόσμια κοινωνία. Η παγκοσμιοποίηση και ο εντοπισμός δεν αποτελούν δύο πλευρές, δύο πρόσωπα του ίδιου πράγματος. Είναι ταυτόχρονα δυνάμεις προώθησης και μορφές έκφρασης μιας καινοφανούς πόλωσης και διαστρωμάτωσης του πληθυσμού σε όλο τον κόσμο ανάμεσα σε παγκοσμιοποιημένους πλούσιους και ντόπιους φτωχούς.

Η παγκοσμιοποίηση και ο εντοπισμός μπορεί να είναι οι δύο όψεις του ίδιου νομίσματος, αλλά τα δύο τμήματα, στα οποία είναι χωρισμένος ο πληθυσμός όλου του κόσμου, ζουν σε διαφορετικές πλευρές και έχουν τη δυνατότητα να διακρίνουν μόνο τη μία- ακριβώς όπως οι άνθρωποι πάνω στη γη μπορούν να δουν και να παρατηρήσουν μόνο τη μία πλευρά του φεγγαριού. Ορισμένοι κατοικούν σε ολόκληρο τον πλανήτη, ενώ άλλοι είναι καθηλωμένοι στο χώρο τους. Η παγκοσμιοεντοπιότητα είναι πριν απ' όλα μια ανακατανομή προνομίων και δικαιωμάτων, πλούτου και φτώχειας, ευκαιριών και έλλειψης ελπίδας, δύναμης και αδυναμίας, ελευθερίας και ανελευθερίας. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι η παγκοσμιοεντοπιότητα είναι μια διαδικασία παγκόσμιας νέο-διαστρωμάτωσης, στην πορεία της οποίας οικοδομείται μια καινούρια, παγκόσμια, κοινωνικοπολιτισμική, αυτοαναπαραγόμενη ιεραρχία. Στα πλαίσια της διαφοράς και των κοινοτικών χαρακτηριστικών, τα οποία προωθούν την παγκοσμιοποίηση των αγορών και των πληροφοριών και τη μετατρέπουν σε «αναγκαιότητα», δεν πρόκειται για διαφορετικούς, αλλά για τους ίδιους εταίρους. Ότι είναι για τους μεν μια ελεύθερη επιλογή, για τους δε αντιπροσωπεύει ένα αναπόφευκτο πεπρωμένο. Και με δεδομένο ότι αυτοί οι άλλοι διαρκώς αυξάνονται αριθμητικά και βυθίζονται ολοένα και περισσότερο στην αμφιβολία που προκαλείται από μια ύπαρξη χωρίς προοπτικές, έχουμε δίκιο όταν αντιμετωπίζουμε την παγκοσμιοεντοπιότητα ως μια συγκέντρωση κεφαλαίων, χρηματοδοτικών και άλλων πόρων, που καθιστούν δυνατή τόσο την ελεύθερη επιλογή όσο και την ισχυρή παρουσία- ακόμα όμως και αυτό είναι κάτι που προτάσσεται, και ως μία συγκέντρωση δυνατοτήτων ελεύθερης δράσης. Η ελευθερία (προπάντων εμπορίου και κίνησης κεφαλαίων) είναι το θερμοκήπιο μέσα στο οποίο ο πλούτος αυξάνεται γρηγορότερα από ότι στο παρελθόν και μόλις ο πλούτος αυξηθεί, τότε θα υπάρχει αρκετός για όλους. Οι φτωχοί του κόσμου, οι νέοι και οι παλιοί, οι κληρονομικοί και τα παράγωγα των υπολογιστών, δεν θα μπορούσαν να αναγνωρίσουν ξανά την αμφισβητούμενη θέση τους. Οι πλούσιοι

παλιότερα χρειάζονταν τους φτωχούς για να γίνουν και να παραμείνουν πλούσιοι. Τώρα δεν χρειάζονται πλέον τους φτωχούς.

Εάν ο χώρος του Πρώτου Κόσμου, του κόσμου των ισχυρών και εχόντων, έχει χάσει την ούτως ή άλλως περιορισμένη ποιότητά του και είναι εύκολο να περιφέρεται κανείς τόσο στους ‘πραγματικούς’ όσο και στους ‘εικονικούς’ δρόμους του, τότε ο πραγματικός χώρος κλείνει τις πόρτες του για τον Δεύτερο Κόσμο – τον κόσμο των φτωχών, των ‘δομικά πλεοναζόντων’ – ολοένα και πιο γρήγορα.

Ο φορτικός τρόπος με τον οποίο τα μέσα ενημέρωσης δημιουργούν την αίσθηση κατάκτησης χώρων και ‘εικονικής κατάργησης’ των αποστάσεων, οι οποίες στην πραγματικότητα είναι πρακτικά αδύνατο να υπερνικηθούν, καθιστά αυτή την ταύτιση ακόμα πιο οδυνηρή. Ο συρρικνούμενος χώρος σταματά τη ροή του χρόνου. Οι κάτοικοι του Πρώτου Κόσμου ζουν σε ένα αιώνιο παρόν, ζουν μέσα από μια σειρά επεισοδίων τα οποία έχουν αποστειρωθεί με υγιεινό τρόπο τόσο από το παρελθόν όσο και από το μέλλον. Αυτοί οι άνθρωποι είναι διαρκώς απασχολημένοι και δεν έχουν ‘ποτέ χρόνο’, επειδή καμία στιγμή του χρόνου δεν είναι δυνατό να διασταλεί – ο χρόνος φαίνεται να έχει ξεχειλίσει.

Οι κάτοικοι του Πρώτου κόσμου ζουν μέσα στο χρόνο, ο χώρος δεν σημαίνει γι’ αυτούς τίποτα, αφού κάθε απόσταση μπορεί να συμπειστεί χωρίς όρια. Το φανταστικό και το πραγματικό δεν είναι πλέον δυνατό να διαχωριστούν, επειδή και τα δύο διαθέτουν και αναζητούν στον ίδιο βαθμό την ‘αντικειμενικότητα’, την ‘εξωτερίκευση’, και τη ‘δύναμη-τιμωρό’.

Οι κάτοικοι του Δεύτερου Κόσμου ζουν στο χώρο - είναι βαρύς, ανίκητος, ανέγγιχτος και δένει σφιχτά το χρόνο, αφαιρεί από τους κατοίκους τη δυνατότητα ελέγχου του. Ο χρόνος τους είναι άδειος. Μόνο ο φανταστικός χρόνος, αυτός της τηλεόρασης, έχει μία δομή, ένα συγκεκριμένο ‘ωρολόγιο πρόγραμμα’. Ο υπόλοιπος χρόνος περνά μονότονα, έρχεται και φεύγει, δεν έχει απαιτήσεις και δεν αφήνει πίσω του ίχνη. Κάνει φανερή την παρουσία του ξαφνικά, απροειδοποίητα και απρόσκλητα. Ο άυλος χρόνος δεν διαθέτει καμία εξουσία πάνω στον ‘υπερβολικά πραγματικό χώρο’, πίσω στον οποίο αναγκάζονται να γυρίσουν οι κάτοικοι του Δεύτερου Κόσμου.

Οι άνθρωποι που κατατάσσονται στον Δεύτερο Κόσμο λυγίζουν και καταπιέζονται κάτω από το βάρος του άφθονου και περιττού χρόνου, τον οποίο δεν μπορούν να γεμίσουν. Στον δικό τους χρόνο ‘δεν συμβαίνει ποτέ τίποτα’. Δεν ‘ελέγχουν’ το χρόνο – αλλά ούτε και αυτός τους ελέγχει, όπως γινόταν με τον απρόσωπο ρυθμό του χρόνου στο εργοστάσιο που επέβαλε το πέραςμα μπροστά από το μηχάνημα που

χτυπιέται η κάρτα. Το μόνο που μπορούν να κάνουν είναι να σκοτώνουν το χρόνο τους, ακριβώς όπως και αυτός τους σκοτώνει αργά.

Οι πλούσιοι, οι οποίοι παρεμπιπτόντως είναι εκείνοι που ελέγχουν τους περισσότερους πόρους και έχουν τη μεγαλύτερη ισχύ στο πολιτικό σκηνικό, δεν χρειάζονται τους φτωχούς ούτε για να σώσουν τις ψυχές τους, αλλά ούτε και για να παραμείνουν πλούσιοι ή να γίνουν πλουσιότεροι.

Οι φτωχοί δεν είναι παιδιά του θεού, οι οποίοι απολαμβάνουν τη χαμένη έννοια και τα αποτελέσματα της ευεργεσίας. Δεν είναι ο εφεδρικός στρατός, που πρέπει να προετοιμάζεται για την επιστροφή στην παραγωγή αγαθών. Δεν είναι οι καταναλωτές, οι οποίοι πρέπει να πειστούν και να οδηγηθούν στο να αναλάβουν τον έλεγχο στα πλαίσια της οικονομίας.

Η εικόνα της φτώχειας αυξάνεται δραματικά και πολυδιασπάται ποικιλότροπα. Το νήμα της κοινωνικής επικοινωνίας ανάμεσα στους πλούσιους που παγκοσμιοποιούνται και τους φτωχούς που παραμένουν προσκολλημένοι σ' έναν τόπο τείνει να κοπεί, επειδή ανάμεσα στους κερδισμένους της παγκοσμιοποίησης που βρίσκονται στο υψηλότερο επίπεδο και τους χαμένους εξαιτίας της που βρίσκονται στο χαμηλότερο δεν υπάρχουν πλέον χώροι υποχρεωτικοί και για τους μεν και για τους δε, στους οποίους θα μπορούσε να διεξαχθεί ένας αγώνας για ισότητα και δικαιοσύνη⁸.

Τελικά, οι διάφορες κατώτερες διαβαθμίσεις της φτώχειας διαχωρίζονται για μια ακόμη φορά σε μια «διπλή σχετικότητα». Η «απλή σχετικότητα» της φτώχειας σημαίνει μια σχετικότητα των κριτηρίων – κι αυτή με τη σειρά της σημαίνει: Δεν υπάρχουν απόλυτα παρά μόνο σχετικά μέτρα για τη φτώχεια, που κάθε φορά ισχύουν για συγκεκριμένες περιοχές της παγκόσμιας κοινωνίας – π.χ. στην Αφρική, την Ασία και την Ευρώπη. Στην περίπτωση της «διπλής σχετικότητας», η σχετικότητα των κριτηρίων διαχωρίζεται εκ νέου σε διαπολιτισμικούς, διεθνικούς χώρους ζωής. «Διεθνική φτώχεια» σημαίνει: Ο καθένας ζει τη δική του ζωή μέσα στην αντίφαση που συνιστούν τα κριτήρια που ισχύουν παγκοσμίως για τη φτώχεια. Όποιος συγκαταλέγεται στους άστεγους στη Βρετανία, μπορεί, σύμφωνα με τα μέτρα και σταθμά που ισχύουν για την οικογένειά του, στις Ινδίες ή την Καραϊβική να ζει καλά. Ακόμα και αυτά τα φαινόμενα πολυδιάσπασης αποτελούν μια βασική προϋπόθεση για την όξυνση της φτώχειας.

Το καινούριο στην εποχή του παγκόσμιου είναι ότι η σχέση ανάμεσα στη φτώχεια και τον πλούτο χάνεται και μάλιστα, εξαιτίας της

⁸ Ζ. Μπάουμαν (2002), *Η εργασία, ο καταναλωτισμός και οι νεόπτωχοι*, σελ. 65

παγκοσμιοποίησης. Διότι αυτή είναι που διαιρεί τον πληθυσμό της Γης σε παγκοσμιοποιημένους πλούσιους, οι οποίοι κατανικούν το χώρο και δεν έχουν χρόνο, και περιορισμένους σε συγκεκριμένους τόπους φτωχούς, οι οποίοι είναι εγκλωβισμένοι στο χώρο και είναι υποχρεωμένοι να σκοτώνουν το χρόνο τους με τον οποίο έτσι κι αλλιώς δεν μπορούν να κάνουν τίποτε.

5.2.2 Καπιταλισμός Χωρίς Εργασία

Η παγκοσμιοεντοπιότητα οδηγεί σε μία πόλωση ανάμεσα στους πλούσιους και τους φτωχούς σε παγκόσμιο επίπεδο⁹. Τα συγκεκριμένα πλαίσια του εθνικού κράτους χάνουν το νόημά τους, καθώς οι αντιθέσεις ανάμεσα στους φτωχούς χωρίς σύνορα και τους πλούσιους χωρίς σύνορα δεν μπορούν πλέον να προσδιοριστούν με σαφήνεια, με την απώλεια κάθε έννοιας συγκεκριμένου πλαισίου.

Από τη μία, δεν μπορεί να είμαστε κατηγορηματικοί ότι η διαμόρφωση μιας «παγκόσμιας αλληλεγγύης των πολιτών» θα πετύχει, δεδομένου δε ότι αυτή θα αντιπροσωπεύει σαφώς πιο ασθενείς δεσμούς από ότι η αλληλεγγύη ανάμεσα στα ευρωπαϊκά κράτη που αναπτύχθηκε επί ένα ή δύο αιώνες. Από την άλλη, οι παγκόσμιες κοινωνίες δεν υποσκάπτουν μόνο τις κοινότητες που στηρίζονται στο εθνικό κράτος και ελέγχονται από αυτό, αλλά δημιουργούν και την αίσθηση ότι δεν υφίσταται καμία απόσταση ανάμεσα σε εμφανώς διακριτούς κόσμους και μάλιστα σε κάθε συγκεκριμένο χώρο, στα μικρά, στη ζωή του καθενός.

Ο καπιταλισμός καταργεί την εργασία. Η ανεργία δεν αποτελεί πλέον κάποιο περιθωριακό φαινόμενο, αλλά αφορά δύναμει τους πάντες ακόμα και τη δημοκρατία ως τρόπο ζωής. Αλλά ο παγκόσμιος καπιταλισμός, ο οποίος αποποιείται τις όποιες ευθύνες γύρω από την απασχόληση και τη δημοκρατία, υποσκάπτει με αυτό τον τρόπο την ίδια του τη νομιμότητα.

Αυτό που παρουσιάζεται ως φάρμακο – η ελαστική εργασία με σκοπό το βιοπορισμό – κάλυψε και επιβράδυνε την πορεία της ασθένειας ανεργία, αλλά δεν τη θεράπευσε. Αντιθέτως, όλα αυξάνονται: η ανεργία και το νέο ακατάληπτο φαινόμενο της μερικής απασχόλησης, οι επισφαλείς σχέσεις εργασίας και οι μόνιμες εφεδρείες της εργασίας. Με άλλα λόγια: Ο όγκος της εργασίας με σκοπό το βιοπορισμό μειώνεται ραγδαία. Βαδίζουμε ολοταχώς προς την κατεύθυνση ενός καπιταλισμού χωρίς εργασία – και μάλιστα σε όλες τις μεταβιομηχανικές κοινωνίες του κόσμου.

⁹ Ο. Μπεκ (1998), *Τι είναι παγκοσμιοποίηση*, σελ.149

Τρεις μύθοι καλύπτουν τη δημόσια συζήτηση γύρω από την άποψη που αφορά τη συγκεκριμένη κατάσταση. Πρώτο: Τα πάντα είναι ούτως ή άλλως πολύ περίπλοκα – ο μύθος της αδιαφάνειας. Δεύτερο: Η επικείμενη άνοδος της κοινωνίας των υπηρεσιών θα σώσει την κοινωνία της εργασίας – ο μύθος των υπηρεσιών. Τρίτο: Πρέπει απλώς να μειώσουμε δραματικά το κόστος της εργασίας και τότε θα λυθεί αυτομάτως το πρόβλημα της ανεργίας – ο μύθος του κόστους.

Το γεγονός ότι όλα εξαρτώνται από όλα, ενώ ταυτόχρονα είναι αρκετά αδιαφανή μέχρι τώρα είναι κάτι που ασφαλώς ισχύει για την ανάπτυξη της αγοράς εργασίας κάτω από τα νέα δεδομένα της παγκοσμιοποίησης. Αυτό όμως δεν αποκλείει τη διαπίστωση της ύπαρξης μαζικών τάσεων, όπως εξάλλου αποδεικνύουν στατιστικές συγκριτικές έρευνες σε διεθνές επίπεδο. Σύμφωνα με αυτές τις έρευνες ο παράγοντας εργασία διατήρησε την αξία του διαμέσου των γενεών.

Κατηγορούμε τη «μαζική ανεργία» και υποβαθμίζουμε το γεγονός ότι η εργασία από το πρωί μέχρι το βράδυ για μια ολόκληρη ζωή, μέχρι την ηλικία της συνταξιοδότησης, είναι πλέον η συνηθισμένη κατάσταση την οποία βιώνει ένας ενήλικας.

Πολλοί πιστεύουν, ελπίζουν και παρακαλούν να μας σώσει ο τομέας των υπηρεσιών από τον κακό δράκο της ανεργίας. Πρόκειται για τον μύθο των υπηρεσιών. Υπολογισμοί και κόντρα υπολογισμοί πρόκειται να κριθούν στο μέλλον. Σίγουρα θα δημιουργηθούν νέες θέσεις εργασίας. Κατ' αρχάς όμως γίνεται το εντελώς αντίθετο και οι παραδοσιακά σίγουρες θέσεις εργασίας στον τομέα των υπηρεσιών θυσιάζονται στο βωμό ενός πρωτοεμφανιζόμενου κύματος αυτοματισμού.

Ακόμα και αν δημιουργηθούν νέες θέσεις εργασίας, στην εποχή της έκρηξης της πληροφορίας αυτές μπορούν να μεταφερθούν οπουδήποτε. Πολλές εταιρίες μεταφέρουν ολόκληρους κλάδους τους σε χώρες με φτηνό εργατικό δυναμικό

Η απογοητευτική πραγματικότητα ότι πολλές θέσεις εργασίας στον τομέα της επεξεργασίας δεδομένων θα μετατραπούν σε κακοπληρωμένες εργασίες ρουτίνας.

Ωστόσο, η αυταπάτη – κλειδί της συζήτησης που γίνεται είναι ασφαλώς ο μύθος του κόστους. Ολοένα και περισσότεροι άνθρωποι μολύνονται από τη συχνά με βίαιο τρόπο προβαλλόμενη θεωρία ότι μόνο μια δραστηκή μείωση του κόστους εργασίας και των μισθών μπορεί να μας βγάλει από την κοιλάδα των στεναγμών της ανεργίας.

Στα πλαίσια του παγκόσμιου καπιταλισμού στην εποχή της πληροφορίας όλο και λιγότεροι καλά εκπαιδευμένοι, παγκόσμια ανταλλάξιμοι άνθρωποι μπορούν να φέρουν σε πέρας όλο και

περισσότερα καθήκοντα και υπηρεσίες. Η οικονομική μεγέθυνση δεν προκαλεί τη μείωση της ανεργίας, αλλά αντίθετα την κατάργηση θέσεων εργασίας – την αύξηση της ανεργίας.

Όταν ο παγκόσμιος καπιταλισμός εξαφανίζει τον πυρήνα της αξίας της κοινωνίας της εργασίας στις υψηλά αναπτυγμένες χώρες, διαρρηγνύεται ένας ιστορικός δεσμός ανάμεσα στον καπιταλισμό, το κοινωνικό κράτος και τη δημοκρατία. Η δημοκρατία στην Ευρώπη ήρθε στον κόσμο ως «δημοκρατία της εργασίας» - με την έννοια ότι η δημοκρατία βασίζεται στη συμμετοχή στην εργασία με σκοπό το βιοπορισμό. Ο πολίτης έπρεπε να κερδίζει με τον ένα ή τον άλλο τρόπο τα προς το ζην, έτσι ώστε να δίνει νόημα και ζωή στα δικαιώματα που πηγάζουν από την πολιτική ελευθερία. Η εργασία με σκοπό το βιοπορισμό δεν συνιστά μόνο το θεμέλιο της ατομικής αλλά και της πολιτικής ύπαρξης. Δεν πρόκειται λοιπόν διόλου «μόνο» για τα εκατομμύρια των ανέργων. Δεν πρόκειται ούτε καν μόνο για το κοινωνικό κράτος. Ή για την αποτροπή της φτώχειας. Ή για την πραγμάτωση της δικαιοσύνης. Πρόκειται για όλους εμάς. Πρόκειται για την πολιτική ελευθερία και τη δημοκρατία στην Ευρώπη.

Δεν είναι όμως το γεγονός ότι ο καπιταλισμός παράγει όλο και περισσότερα με όλο και λιγότερη εργασία που υπονομεύει την ίδια του τη νομιμότητα, αλλά το ότι μπλοκάρει όλες τις πρωτοβουλίες που κινούνται στην κατεύθυνση σύναψης ενός νέου κοινωνικού συμβολαίου.

5.3 Επιπτώσεις στο Άτομο

Η παγκοσμιοποίηση δεν έχει επιπτώσεις μόνο πάνω στις εθνικές κοινωνίες και σε άλλες, ανάλογες, μεγάλες κοινωνικές μονάδες, αλλά επιδρά και πάνω στα άτομα. Ο τρόπος εξέλιξης της παγκοσμιοποίησης και οι σημερινές μορφοποιήσεις της δημιουργούν στον «καθημερινό πολίτη» αισθήματα άγχους, φόβους και ανασφάλειες για το μέλλον. Επίσης οι νέες δυνατότητες που εν δυνάμει εμπεριέχονται στην διαδικασία παγκοσμιοποίησης δεν είναι για όλα τα άτομα ίδια. Εξαρτάται σε σημαντικό βαθμό από τη θέση του στους κλάδους της οικονομίας και την κοινωνική του θέση εντός της τελευταίας¹⁰.

Επίσης, η παγκοσμιοποίηση δεν επιδρά πάνω στο άτομο μέσω της αντίληψης που διαμορφώνει εκείνο γι' αυτή, αλλά και με τη συνεχή επίδραση στην καθημερινότητά του. Έμμεσα, μέσω της επίδρασής της

¹⁰ Ο. Μπεκ (1998), *Τι είναι παγκοσμιοποίηση*, σελ. 40-41

πάνω στην τοπική-εθνική οικονομική ανάπτυξη, τη διαμόρφωση των συνθηκών αγοράς σ' αυτό το επίπεδο, την αφαίρεση σημαντικών κοινωνικών και πολιτικών δικαιωμάτων του. Άμεσα, μέσω της παγκοσμιοποίησης μορφών καθημερινής δράσης του, όπως είναι οι σπουδές στο εξωτερικό, οι διεθνείς μετακινήσεις και ταξίδια, η συνεχής επαφή με διαφορετικά προϊόντα πολιτισμού, ιδιαίτερα μέσω του κινηματογράφου, της τηλεόρασης και της μουσικής, των αθλητικών εκδηλώσεων και των υπερεθνικών συλλόγων, καθώς και των μη κυβερνητικών οργανώσεων. Επίσης, τα άτομα διαμορφώνουν φιλίες που υπερβαίνουν τα εθνικά πλαίσια, ενώ όλο και περισσότερα παντρεύονται μέλη άλλων εθνικών κοινωνιών.

Ο βιωματικός κόσμος του ατόμου και ο κοινωνικός περίγυρός του δεν είναι, πλέον, μόνο ο τοπικός-οικογενειακός περίγυρος ούτε περιορίζεται στα εθνικά πλαίσια. Τείνει όλο και περισσότερο να συμπεριλάβει και εξωτερικά στοιχεία. Όπως, παλαιότερα, έσπαγαν οι τοπικοί δεσμοί-χωρίς να καταργούνται- στην πορεία διαμόρφωσης μιας εθνικής αγοράς και ενσωμάτωσης της τοπικής σ' αυτή, έτσι και σήμερα τείνουν να διαμορφωθούν πλαίσια πέραν του εθνικού κράτους, με ενσωμάτωση των εθνικών χώρων, αλλά και αντιπαράθεση, μαζί τους. Ανάλογες είναι και οι τάσεις - μετακινήσεις του βιωματικού κόσμου του ατόμου.

Πρέπει να σημειωθεί ότι η μετακίνηση του βιωματικού κόσμου του συνοδεύεται με την προσπάθεια περιθωριοποίησης του ατόμου ως κοινωνικού παράγοντα, δηλαδή του ατόμου πολίτη, της κυριαρχίας των αγορών επί του ατόμου και της μετεξέλιξής του σε άτομο καταναλωτή.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6^ο

ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΕΣ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΠΟΥ ΑΦΟΡΟΥΝ ΤΗΝ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ

6.1 Διεθνής Συνεργασία

Μια πρώτη πολιτική απάντηση στην παγκοσμιοποίηση είναι η εξής:¹¹ Η συνεργασία των εθνικών κρατών σε πολιτικό επίπεδο πρέπει να οικοδομηθεί κατά τέτοιο τρόπο ώστε να περιορίζονται ή να αποκλείονται οι «υπόγειες συναλλαγές», μέσω των οποίων οι παγκόσμιες επιχειρήσεις

¹¹ Ο. Μπεκ (1998) *Τι είναι παγκοσμιοποίηση*, σελ 258

επιτυγχάνουν την ελαχιστοποίηση των φορολογικών τους εισφορών αλλά και τη μεγιστοποίηση των κρατικών εισφορών.

Εδώ το καθήκον της πολιτικής είναι να καταστήσει σαφές στην κοινή γνώμη ότι η παγκοσμιοποίηση δεν μπορεί να σημαίνει ότι τα πάντα επαφίενται στη δικαιοδοσία των δυνάμεων της αγοράς. Το αντίθετο: Μέσω της διαδικασίας της παγκοσμιοποίησης μεγαλώνει η ανάγκη δημιουργίας συναινετικών διεθνών ρυθμίσεων, καθώς και διεθνών συμβάσεων και θεσμών που θα αφορούν τις δραστηριότητες εκείνες που υπερβαίνουν τα εθνικά σύνορα. Θα έπρεπε μάλιστα η παγκοσμιοποίηση να προωθείται παράλληλα με τον καλύτερο συντονισμό της ακολουθούμενης από τα εθνικά κράτη πολιτικής, με τον καλύτερο και διεθνή έλεγχο των τραπεζών και των χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων, με τη σταδιακή κατάργηση του διακρατικού φορολογικού ντάμπινγκ (π.χ. στο εσωτερικό της Ευρωπαϊκής Ένωσης) και με μια καλύτερη συνεργασία στα πλαίσια των διεθνών οργανισμών, καθώς και την ενίσχυσή τους ώστε να είναι πιο ευέλικτοι και αποτελεσματικοί.

Ακριβώς ότι ισχύει στα πλαίσια του εθνικού κράτους, αυτό πρέπει να ισχύει και για τις διεθνείς οικονομικές σχέσεις: Η αγορά χρειάζεται ένα πολιτικό πλαίσιο αρχών. Η κοινωνική και οικολογική διάσταση της οικονομίας της αγοράς αποτελούν το πολιτικό σύστημα συντεταγμένων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Υποστηρίζουμε την πρόταση να γίνει αυτό το μοντέλο της οικονομίας της αγοράς, με σεβασμό προς την κοινωνία και το περιβάλλον, η βασική πρότασή μας για μια νέα τάξη πραγμάτων στα πλαίσια της παγκόσμιας οικονομίας. Κατ' αυτό τον τρόπο, μπορούμε να δημιουργήσουμε τις καλύτερες προϋποθέσεις για τον ανταγωνισμό των επιχειρήσεων γύρω από τις ιδέες και τα προϊόντα τους και για δίκαιες συναλλαγές που θα αποβούν προς όφελος όλων.

Για να το επιτύχουμε αυτό χρειαζόμαστε συμφωνίες σε παγκόσμιο επίπεδο στα πλαίσια των διεθνών οργανισμών. Αυτοί οι οργανισμοί υπάρχουν. Αναφέρω την Ευρωπαϊκή Ένωση, το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο. Ακόμα και οι οικονομικές προϋποθέσεις δεν λείπουν. Η περίφημη παγκοσμιοποίηση δεν συναντάται έξω από το χώρο της δικής μας πολιτικής επιρροής. Πρέπει να χρησιμοποιήσουμε τις δυνατότητες που διαθέτουμε για μια καλύτερη συνεργασία σε διεθνές επίπεδο. Έτσι θα μπορέσουμε να αντιμετωπίσουμε τα υπάρχοντα και μελλοντικά προβλήματα που προκύπτουν από την παγκοσμιοποίηση.

Εδώ λοιπόν η απάντηση στην παγκοσμιότητα δεν αναζητείται σε ένα υπερεθνικό κράτος – γίγαντα ούτε καν σε ένα παγκόσμιο κράτος, αλλά στην «αλληλοϋποστήριξη» που πρέπει να επιδείξουν τα εθνικά κράτη. Αυτά θα έπρεπε να συμφωνήσουν και να δημιουργήσουν τέτοιες δομές που (α) να υποδεικνύουν στις πολυεθνικές επιχειρήσεις τα πλαίσια

δράσης τους, δηλαδή να μη συνεχίσουν να γίνονται υποχείρια αυτών των επιχειρήσεων και (β) να μπορούν να ανανεώνουν τις κρατικές – πολιτικές δομές τους και αντίστοιχη εξουσία που αυτές τους προσφέρουν.

Συμπυκνώνοντας λοιπόν τη θέση μας, θα πρέπει η διεθνής συνεργασία να διασφαλίσει το εθνικό κράτος από τις επιθέσεις που δέχεται εξαναγκάζοντας, από τη μία, τα συμμετέχοντα κράτη σε ένα «συστηματικό ανταγωνισμό» ώστε, από την άλλη, να είναι σε θέση όλα να ανεβάζουν το επίπεδο της εθνικής τους οικονομίας και κοινωνίας, εκμεταλλευόμενα με την κοινωνική και βιομηχανική πολιτική που εφαρμόζουν τα πλεονεκτήματα που προσφέρει ο διεθνής ανταγωνισμός.

6.2 Συμμετοχή στο Κεφάλαιο

Εάν είναι σωστό ότι η εργασία αντικαθίσταται από τη γνώση και το κεφάλαιο, τότε μια νέα κοινωνική πολιτική μπορεί να προσανατολιστεί στην κατεύθυνση της συμμετοχής της εργασίας στο κεφάλαιο. Εδώ θα προέκυπτε συμπληρωματικά προς την αρχή της συμμετοχής η αρχή της συνιδιοκτησίας. Τα μοντέλα τα οποία συζητούνται εκτείνονται από την αντικατάσταση του μεριδίου στην αμοιβή από το μερίδιο στην ιδιοκτησία μέχρι και το παρακάτω όραμα: π.χ. ενώ η Mercedes παράγει σε όποιο σημείο του κόσμου είναι φθηνότερα, την ίδια στιγμή οι Γερμανοί ζουν ευχάριστα ως «λαός επιχειρηματιών» από τα ρευστοποιούμενα τοκομερίδια και τις κερδοφόρες μετοχές, σε όλο τον κόσμο.

Τα κόμματα και τα συνδικάτα που επιθυμούν να συνεχίσουν να λειτουργούν με βάση το στόχο της δίκαιης διανομής αγαθών και πόρων, πρέπει να επαναπροσανατολίσουν τις προσπάθειες που καταβάλλουν γύρω από τη φορολογική και μισθολογική πολιτική στο θέμα της διανομής των κεφαλαιουχικών αγαθών. Στις περιόδους που οι πραγματικές αμοιβές αυξάνονταν με ραγδαίους ρυθμούς θα ήταν ασφαλώς πολύ πιο εύκολο απ' ότι σήμερα να επιτευχθεί αυτός ο στόχος και αυτό αποτελεί μια εκδίκηση για το γεγονός ότι αντίστοιχα σχέδια της σοσιαλφιλελεύθερης συμμαχίας στις αρχές της δεκαετίας του '70 ναυάγησαν εξαιτίας της πολεμικής των συνδικάτων κατά του 'λαϊκού καπιταλισμού'.

Τα όρια αυτής της πολιτικής είναι εμφανή: Η αλλαγή προσανατολισμού από την εισοδηματική πολιτική σε μια πολιτική κερδοφορίας μέσω της συμμετοχής στο κεφάλαιο ωφελεί ή διασφαλίζει μόνο εκείνους που είναι ενσωματωμένοι στο σύστημα εργασίας όχι όμως

και τους άνεργους, που στέκονται ενώπιον των κλειστών πυλών της αγοράς εργασίας.

6.3 Επαναπροσανατολισμός της Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Όταν η εργασία αντικαθίσταται από τη γνώση και το κεφάλαιο τότε θα πρέπει η εργασία να αξιολογηθεί ή να μετασχηματιστεί μέσω της γνώσης. Αυτό όμως σημαίνει το εξής: επένδυση στην εκπαίδευση και την έρευνα!

Οι πολιτικοί δεν έχουν καταλάβει ότι οι πραγματικές τεχνολογικές δυνατότητες μιας χώρας βρίσκονται στην ικανότητα των πολιτών της να δίνουν λύσεις στα περίπλοκα προβλήματα του μέλλοντος. Οι γνώσεις τους, οι δεξιότητές τους, η συνεισφορά τους στην παγκόσμια οικονομία είναι που καθορίζουν το επίπεδο και την ευημερία μιας χώρας. Εάν το χρήμα και τα εργοστάσια, οι πληροφορίες, οι μηχανές και τα σύμβολα μιας φίρμας έχουν αποσυνδεθεί από τον συγκεκριμένο τόπο, αυτό είναι κάτι που ισχύει πολλαπλάσια για τους κατόχους της γνώσης και των εμπειριών.

Αντί να επιχορηγούνται οι εταιρίες, οι πολιτικοί θα έπρεπε να επενδύουν τα χρήματα στη γνώση και την εκπαίδευση, ώστε οι πολίτες να εφοδιαστούν με τις δεξιότητες και τις κατευθύνσεις εκείνες που θα τους επιτρέψουν να σταθούν όρθιοι στις διεθνικές διεργασίες και αντιφάσεις της παγκόσμιας κοινωνίας.

Σύμφωνα με τα παραπάνω, μια από τις ολοκληρωμένες απαντήσεις στη διαδικασία της παγκοσμιοποίησης είναι η εξής: Οικοδόμηση και τελειοποίηση της κοινωνίας της γνώσης και της εκπαίδευσης, αύξηση του χρόνου επαγγελματικής εκπαίδευσης, χαλάρωση ή και διακοπή του αυστηρού προσανατολισμού της εκπαίδευσης σε συγκεκριμένες θέσεις εργασίας και κατηγορίες επαγγελματιών και αναπροσανατολισμός της στην κατεύθυνση απόκτησης δεξιοτήτων – κλειδιών που διευρύνουν τον επαγγελματικό ορίζοντα. Ο όρος «δεξιότητες – κλειδιά» δεν θα πρέπει να ερμηνεύεται μόνο ως «ευελιξία» ή «δια βίου εκπαίδευση», διότι εμπεριέχει και τον κοινωνικό ανταγωνισμό, την ικανότητα ομαδικής δουλειάς, την ικανότητα να αντεπεξέρχεται κανείς σε συγκρούσεις, την κατανόηση των πολιτισμικών ιδιαιτεροτήτων, τη δικτυωμένη σκέψη και τη συμφιλίωση με τις ανασφάλειες.

Η μάθηση πρέπει να συνδεθεί με την απόκτηση νέων δεξιοτήτων, μέσω των οποίων οι άνθρωποι θα μπορέσουν να πάρουν στα χέρια τους

τη ζωή τους. Η μάθηση θα πρέπει ταυτόχρονα να διευρυνθεί και να απελευθερωθεί από το γκέτο της. Βεβαίως, αυτό είναι κάτι που γίνεται πολύ ευκολότερα στα λόγια από ότι στην πράξη. Όμως η έννοια της μάθησης μεταβάλλεται μέσα από τις διαπολιτισμικές σχέσεις. Είναι καθήκον της ανήσυχης διαλεκτικής της παγκοσμιοποίησης να αντικαταστήσει τις ξεπερασμένες «κοινωνίες της διδασκαλίας» με το διαλογισμό της προσοχής. Εδώ και εκεί αρχίζουμε να ακούμε καθαρά ότι χρειάζεται και κάτι σαν διεθνοποίηση των (πανεπιστημιακών) μεθόδων επαγγελματικής εκπαίδευσης και προγραμμάτων διδασκαλίας (παγκόσμιες σπουδές). Όλα αυτά θα έπρεπε να οδηγήσουν στο να είναι ευκολότερα κατανοητές και αντιμετωπίσιμες από τους σπουδαστές οι δυσκολίες και συγκρούσεις που προκύπτουν μέσα από τη διαπολιτισμική επικοινωνία. Ακόμα, θα έπρεπε να εξυπηρετούν το στόχο της παροχής στους σπουδαστές μιας αναγνωρισμένης κάρτας που θα τους επιτρέπει να κατανοήσουν και να αποφύγουν την πολυμορφία και τις παγίδες της «παγκοσμιοτοπικής» ζωής και δράσης.

Για το σκοπό αυτό δεν αρκεί πλέον στην εποχή της ατομικότητας να υποστηριχτούν οι νέοι μέσω της «ευέλικτης εσωτερίκευσης δεδομένων προτύπων», αλλά χρειάζεται κάτι πολύ πιο βαθύ. Αυτό που απαιτείται είναι η διαμόρφωση ενός ιδιαίτερου Εγώ ως κέντρου της δράσης και του προσανατολισμού του ατόμου. Κάθε νέος πρέπει σήμερα να μάθει να καθοδηγεί τη ζωή του εντελώς έξω από αυτόν, αλλά βασισμένη πάνω σε αυτόν, κάτι που σημαίνει να διδάχτεί και να πειραματιστεί πάνω στη διαμόρφωση ενός δημόσιου βίου.

6.4 Συμμαχία για την Εργασία των Πολιτών

Η εργασία μας έχει γίνει τόσο παραγωγική ώστε χρειαζόμαστε πλέον ολοένα λιγότερη εργασία για να παράγουμε ολοένα περισσότερα αγαθά και υπηρεσίες. Η υλική – κοινωνική ενσωμάτωση των ανθρώπων μέσω της εργασίας με σκοπό το βιοπορισμό εξακολουθεί ασφαλώς να έχει μεγάλη σημασία όπως και πριν, αλλά έχει πάψει να είναι ο μοναδικός τρόπος ενσωμάτωσης των ανθρώπων. Πρέπει να αναλογιστούμε μήπως αυτό το οποίο μπορεί να παρατηρήσει κανείς παντού στους διάφορους κοινωνικούς βιότοπους ως δέσμευση στα πλαίσια της κοινωνίας των πολιτών – η ικανότητα αυτοοργάνωσης, αλλά και το ενδιαφέρον για πολιτικές διεργασίες οι οποίες δεν συνειδητοποιούνται επαρκώς από τους θεσμούς – είναι δυνατό να αξιολογηθεί ως ένα δεύτερο κέντρο δραστηριοτήτων και ενσωμάτωσης, δίπλα σε αυτό της εργασίας με σκοπό το βιοπορισμό: η δημόσια εργασία, η εργασία των πολιτών. Τι σημαίνει όμως αυτό;

Μέχρι τώρα, η τιμητική εργασία που είχε σκοπό τη βοήθεια προς τους ηλικιωμένους, τους αναξιοπαθούντες, τους άστεγους, τους ασθενείς του AIDS, τους αναλφάβητους, τους αποκλεισμένους, αλλά και οικολογικούς σκοπούς και τόσα άλλα πράγματα, έπρεπε να αποτιμηθεί οικονομικά, δηλαδή να πληρωθεί (π.χ. με τη μορφή κάποιων κονδυλίων για τους πολίτες, το ύψος του οποίου εξαρτιόταν από την προσφερόμενη βοήθεια). Η εργασία των πολιτών θα μπορούσε να καταστήσει τις πόλεις πιο ανθρώπινες, τη χρησιμοποιούμενη ενέργεια αποτελεσματικότερη και τη δημοκρατία πιο ζωντανή. Γιατί να μη μιλήσουμε έστω και μία φορά αντί για τη «συμμαχία για την εργασία των πολιτών» για μια συμμαχία ανάμεσα στον πολίτη και το κράτος για τη δημιουργία μιας κοινωνίας των πολιτών και να επενδύσουμε κεφάλαια σε αυτή; Η εργασία των πολιτών θα έπρεπε να κάνει την εμφάνισή της κατά τέτοιο τρόπο ώστε να μην αντιπροσωπεύει μόνο ένα χώρο υποδοχής για άνεργους: Θα έπρεπε να είναι ελαστική για όλους. Θα έπρεπε να αντιπροσωπεύει ένα δεύτερο κέντρο δραστηριοτήτων, το οποίο θα διασφάλιζε το δημοκρατικό περιεχόμενο της κοινωνίας. Εδώ δεν πρόκειται για την αντικατάσταση της εργασίας που έχει ως σκοπό το βιοπορισμό, αλλά για τη συμπλήρωσή της. Έτσι, η εργασία των πολιτών ίσως θα μετατρέποταν τελικά στο ένα από τα τρία πόδια, δίπλα στην εργασία με σκοπό το βιοπορισμό, η οποία εξυπηρετεί την υπόθεση της βασικής διασφάλισης από οικονομική σκοπιά και την ατομική εργασία η οποία εξυπηρετεί το μέγλωμα των παιδιών και την ανάπτυξη της προσωπικότητας. Η εργασία των πολιτών λοιπόν δεν θα έπρεπε να περιορίζεται στα πλαίσια του εθνικού κράτους, αλλά θα μπορούσε να στηρίζει και να εμπλουτίζει τη διεθνική κοινωνία των πολιτών, τα δίκτυά της και τα κοινωνικά κινήματα. Είναι αυτές ακριβώς οι δραστηριότητες, όπως συμβαίνει στην περίπτωση της Greenpeace ή της Διεθνούς Αμνηστίας, που έλκουν τους νέους.

Δύο είναι οι αρχές που θα μπορούσαν να καταστήσουν την εργασία των πολιτών μια ελκυστική εναλλακτική πρόταση – η εθελοντικότητα ή αυτοοργάνωση, καθώς και η δημόσια χρηματοδότηση.

Διατυπώνοντας μια τέτοια πρόταση, τίθεται από μόνο του το παρακάτω ερώτημα: Από πού θα προέλθουν τα χρήματα; **Κοινωνική πρόνοια και επιδόματα ανεργίας:** Σύμφωνα με το προτεινόμενο μοντέλο οι άνεργοι θα έχουν στο μέλλον τη δυνατότητα να επιλέξουν είτε να παραμείνουν άνεργοι και να επωφελούνται μακροπρόθεσμα από την κοινωνική είτε να ενεργοποιηθούν εθελοντικά προσφέροντας δημόσια εργασία. Αντίστοιχα μπορούν να χρησιμοποιηθούν τα διάφορα εισοδήματα από μεταβίβαση παραβλέποντας το γεγονός ότι ακόμα και οι άνεργοι δεν εξαφανίζονται απλώς από τα στατιστικά δεδομένα. **Φορολογικές ελαφρύνσεις:** Ακριβώς όπως γίνεται και με τα νέα μέλη που εγγράφονται σε ένα σύλλογο θα πρέπει να ελαφρυνθεί και η εργασία

των πολιτών από τη φορολογία (εισοδήματος). **Κοινοφελείς οργανώσεις:** ποιος κατανέμει εδώ τι και σε ποιόν; Και πώς θα μπορούσαν αυτοί οι πόροι να γίνουν πιο διαφανείς και να χρησιμοποιηθούν για τη χρηματοδότηση της εθελοντικής εργασίας των πολιτών; **Μη νομισματικές κινήσεις:** Δίκτυα ανταλλαγών, συστήματα κουπονιών. **Κοινωνική χορηγία:** Πριν από αρκετό καιρό οι πολυεθνικές επιχειρήσεις συνεισέφεραν σε εκείνους τους πολιτισμικούς τομείς που βελτίωναν τη δημόσια εικόνα τους. Στη συνέχεια, μεταπήδησαν σε μια κατάσταση όπου ασχολήθηκαν με περιβαλλοντικά προβλήματα. Στο ενδιάμεσο έχει δημιουργηθεί μια σωστή τάση ανάμεσα στις μεγάλες επιχειρήσεις στην κατεύθυνση των κοινωνικών χορηγιών. Τα μεγάλα επιχειρηματικά συγκροτήματα θα μπορούσαν λοιπόν να εξαναγκαστούν, από μία επαγρυπνούσα κοινή γνώμη, να ανταποκριθούν στα καθήκοντα που τα ίδια έχουν θέσει στους εαυτούς τους. Πρέπει να βρεθεί και να γίνει αντικείμενο επεξεργασίας ένας νέος καταμερισμός εξουσίας και εργασίας, για παράδειγμα ανάμεσα στο σύστημα άσκησης της κρατικής πολιτικής και τη τοπική κοινωνία των πολιτών. Η ενίσχυση των κοινωνιών των πολιτών, πέρα από σύνορα, δεν σημαίνει ότι πρέπει να τους κληροδοτηθούν, με τη μορφή των όμορφων λόγων περί συλλογικότητας και κοινής πορείας, όλες οι ανεπιθύμητες συνέπειες ενός κενού περιεχομένου γραφειοκρατικού συστήματος. Ενίσχυση σημαίνει: Την ανάπτυξη του αισθήματος ευθύνης ακολουθεί μια μετατόπιση της εξουσίας από το κέντρο στην περιφέρεια, τις πόλεις – ταυτόχρονα οι πρωτοβουλίες των πολιτών μπορούν να σταθούν στα πόδια τους και μπορούν να ξεδιπλωθούν μέσα από κάποια κονδύλια που προορίζονται γι' αυτούς. Κανείς δεν πρέπει να αμφιβάλλει ότι κατ' αυτό τον τρόπο θα προκύψουν και νέα προβλήματα. Για παράδειγμα, θα δημιουργηθεί ένας διαρκής ανταγωνισμός γύρω από τη αντιπροσωπευτική πολιτική μέσω των κομμάτων και των δημοτικών αρχών ή ακόμα και ένας ανταγωνισμός ανάμεσα σε μορφές αυτοοργάνωσης της κοινωνίας των πολιτών και τις μορφές επαγγελματικής εξειδικευμένης εργασίας, αλλά και της εργασίας με σκοπό το βιοπορισμό. Κατ' αυτό τον τρόπο δημιουργούνται ποικίλες συγκρούσεις λόγω τριβών και αποκλεισμών.

ΕΠΙΛΕΓΟΜΕΝΑ

Η ΕΥΡΩΠΗ ΩΣ ΑΠΑΝΤΗΣΗ ΣΤΗ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ

Η Ευρώπη δεν είναι κάποιος γεωγραφικός, αλλά ένας φανταστικός χώρος.¹² Στο ερώτημα ποια είναι εκείνα τα στοιχεία που δημιουργούν την ταυτότητά της, απαντά ο Μίλαν Κούντερα: Η σοφία του μυθιστορήματος. Η Ευρώπη για τον Κούντερα είναι το εξής: Το να ανακαλύψει, να δει, να ζήσει κανείς τον κόσμο ως μια διφορούμενη έννοια. Η σοφία του μυθιστορήματος σημαίνει τη σοφία της άγνοιας, τη σοφία της ειρωνείας.

Αμέτρητοι άλλοι ορισμοί μπορεί να υποθέσει κανείς ότι υπάρχουν, π.χ. το ευρωπαϊκό παγκόσμιο στρώμα των πολιτών, το οποίο περιέγραψαν και βίωσαν ο Μοντένιε, ο Γκαίτε, ο Κάντ και το οποίο, μετά την καταστροφή που υπέφερε ακόμα και στους Ευρωπαίους Εβραίους η εθνικοσοσιαλιστική Γερμανία κατοικεί και σήμερα παντού, ακόμα και στο Ισραήλ. Όλοι αυτοί οι ορισμοί που αφορούν μια ευρωπαϊκή ταυτότητα στην εποχή της παγκοσμιοποίησης είναι υπαρκτοί, πολιτικά αναντίστρεπτοι και υποδεικνύουν το μέλλον.

Μήπως η πολιτική Ευρώπη είναι μια αυταπάτη; Όποιος μπει στον κόπο να μελετήσει τα ντοκουμέντα από τις συνεδριάσεις, τα παράπονα και τα συγγράμματα γύρω από το τι δεν είναι και το πού θα καταντήσει τελικά η Ευρώπη είναι βέβαιο ότι θα τον πιάσει υπνηλία.

Το ερεθιστικό δεν είναι απλώς ότι δεν υπάρχει μια πολιτική Ευρώπη, η μη ύπαρξή της δεν αντιμετωπίζεται προφανώς ως έλλειψη. Ακόμα και οι μισθωτοί διανοούμενοι, οι οποίοι έχουν ετοιμοπόλεμοι την πένα τους για να κοσμήσουν με το όνομά τους τον αγώνα υπέρ του Καλού και κατά του Κακού, καταλαβαίνουν ότι δεν είναι σε θέση να υπερβούν τα δημόσια τείχη που εξακολουθούν να υπάρχουν ανάμεσα στα μεμονωμένα κράτη και να εμπλακούν στις «Ευρωπαϊκές υποθέσεις».

Δεν υπάρχει καμία πραγματική πανευρωπαϊκή καθημερινή εφημερίδα, κανένα πανευρωπαϊκό τηλεοπτικό πρόγραμμα, το οποίο θα άξιζε να του προσδοθεί αυτό το χαρακτηριστικό αν κατόρθωνε να δεσμεύσει το ευρωπαϊκό του κοινό κατά τέτοιο τρόπο ώστε αυτό να πετούσε στον κάλαθο των αχρήστων τα εθνικά τηλεοπτικά προγράμματα. Σε αυτούς τους δύσκολους καιρούς οι άνθρωποι γαντζώνονται στα υπολείμματα του παλιού και δοκιμασμένου, για να μην παρασυρθούν από τις καταιγίδες που φέρνει μαζί της η αλλαγή των πάντων.

Όποιος ισχυρίζεται ότι δεν έχει δημιουργηθεί μέχρι σήμερα ένας ευρωπαϊκός πολιτικός χώρος, σε τελική ανάλυση εννοεί το εξής: Δεν υπάρχουν οι Ηνωμένες Πολιτείες της Ευρώπης, που να μπορούν να συγκριθούν με τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής. Δεν υπάρχει κάποιο ευρωπαϊκό κοινοβούλιο, κάποια ευρωπαϊκή κοινή γνώμη που να

¹² Ο. Μπεκ (1998), *Τι είναι παγκοσμιοποίηση*, σελ.299

αξίζουν αυτό το χαρακτηρισμό, δεν υπάρχει λοιπόν κάποια πολιτική Ευρώπη των εθνικών κρατών.

Είναι όμως δυνατό η πολιτική Ευρώπη να σχεδιαστεί στη βάση του πώς την αντιλαμβάνεται η εθνική κοινή γνώμη, σε μια ιστορική στιγμή κατά την οποία τα πλαίσια του εθνικού διαρρηγνύονται και προκύπτουν καινούρια τοπικά-παγκόσμια χαρακτηριστικά; Το να είναι κανείς Ευρωπαίος καθιστά ή όχι δυνατή την ταύτισή του με τους αποκλεισμένους στις φαβέλες της Βραζιλίας; Μπορώ εγώ να αισθανθώ συνδεδεμένος με την Greenpeace ως Ευρωπαίος; Μήπως η Ευρώπη απειλεί τη φεμινιστική μου αυτοσυνείδηση; Ή μήπως η ευρωπαϊκή μου ταυτότητα ενισχύει τη φεμινιστική και την οικολογική μου ταυτότητα; Τι υποστηρίζουμε λοιπόν και απέναντι σε τι εναντιωνόμαστε όταν δηλώνουμε ότι είμαστε υπέρ ή εναντίον της Ευρώπης;

Όλα αυτά τα ερωτήματα καθιστούν σαφές το εξής: Κανείς δεν περιμένει την Ευρώπη. Η Ευρώπη θα έρθει μόνη της. Πρέπει να κερδίσει την προσοχή. Η Ευρώπη δεν είναι τίποτα άλλο από μια ετικέτα, ένα αυτοκόλλητο ή μια ακόμα γραφειοκρατική ταξινόμηση. Χωρίς την Ευρώπη δεν υπάρχει καμιά απάντηση στην παγκοσμιοποίηση.

Δεν υπάρχει εθνική διέξοδος από τη διαδικασία της παγκοσμιοποίησης. Υπάρχει όμως διεθνική διέξοδος. Ένα διεθνικό κρατικό οικοδόμημα με το μέγεθος της Ευρωπαϊκής Ένωσης θα μπορούσε να αποσπάσει και πάλι την πρωτοκαθεδρία στην άσκηση πολιτικής, θα μπορούσε να δώσει και πάλι στα συνεργαζόμενα κράτη τη δυνατότητα να παρεμβαίνουν πολιτικά για το δημοκρατικό έλεγχο των εξελίξεων σε κοινωνικό και οικονομικό επίπεδο. Μια ισχυρή, δημοκρατική Ευρωπαϊκή Ένωση θα μπορούσε να ρίξει το βάρος της, ως μεγάλη παγκόσμια δύναμη, στην κατεύθυνση πραγματικών αλλαγών τόσο στο εσωτερικό της όσο και προς τα έξω. Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου θα έπρεπε τότε να μετασχηματιστεί ριζικά. Είναι επιτακτική ανάγκη να θεσπιστούν ελάχιστα στάνταρντς σε κοινωνικό και οικολογικό επίπεδο. Όχι με διάθεση προστατευτισμού, αλλά για να υπερνικηθεί η διάθεση που πηγάζει από τη διπλή ηθική των Ευρωπαίων, ότι δηλαδή για τους ανθρώπους που ζουν σε άλλες χώρες δεν ισχύει ό,τι στα πλαίσια της Ευρώπης ορίζεται και προστατεύεται ως ανθρώπινη αξιοπρέπεια. Στην πολιτική της απορύθμισης των διεθνικών οργανισμών πρέπει να αντιπαρατεθεί η απαίτηση επαναρύθμισής τους, καθιέρωσης κοινωνικών και οικολογικών κριτηρίων. Αυτό που χρειαζόμαστε στην Ευρωπαϊκή Ένωση είναι ένα ενιαίο φορολογικό σύστημα και όχι άλλες μαύρες τρύπες. Πρέπει να φτάσουμε σε μια κατάσταση του παγκόσμιου εμπορίου όπου δεν θα κερδίζουν συνεχώς λιγότεροι ολοένα περισσότερα και όλοι οι υπόλοιποι θα πληρώνουν τη νύφη. Πρέπει επιτέλους να ανοίξουμε τη συζήτηση γύρω από την ανάγκη μιας πανευρωπαϊκής

οικολογικής φορολογικής μεταρρύθμισης που θα αφαιρέσει τα όποια επιχειρήματα έχουν ακόμα στη διάθεσή τους οι αντίπαλοι στα πλαίσια των εθνικών κρατών. Πρέπει να βοηθήσουμε άλλα κράτη να παράγουν για τη δική τους αγορά, αλλά και να συμμετέχει ο λαός τους σε αυτή τη διαδικασία. Παγκοσμιοποίηση σημαίνει επανα-περιφερειοποίηση σε υπό και υπερεθνικό επίπεδο.

ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΕΣ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ

Μερικοί παρατηρητές διατύπωσαν την άποψη ότι αυτό που συμβαίνει σήμερα είναι η μετάβαση προς μια νέα κοινωνία που δεν βασίζεται πια κατά κύριο λόγο στην εκβιομηχάνιση. Μπαίνουμε, υποστηρίζουν, σε μια αναπτυξιακή φάση που αφήνει πίσω της τελείως την βιομηχανική εποχή. Πολλοί και διάφοροι είναι οι όροι που προτάθηκαν για να περιγράψουν την νέα κοινωνική οργάνωση, όπως κοινωνία της πληροφορίας, κοινωνία των υπηρεσιών και κοινωνία της γνώσης. Ο όρος που τέθηκε όμως περισσότερο σε κοινή χρήση είναι μεταβιομηχανική κοινωνία, όπου το «μετά» δηλώνει πως κινούμαστε πέρα από τις μορφές της βιομηχανικής ανάπτυξης.

Η ποικιλία των ονομάτων αποτελεί ένδειξη των μυριάδων ιδεών που προβάλλονται για να ερμηνεύσουν την τρέχουσα κοινωνική μεταβολή. Ένα όμως από τα θέματα που εμφανίζεται συνέχεια είναι η σημασία της πληροφορίας ή της γνώσης για την κοινωνία του μέλλοντος. Ο τρόπος ζωής μας, που βασίζεται στην παραγωγή υλικών αγαθών, με επίκεντρο την ηλεκτροκίνητη μηχανή και την βιομηχανία, αντικαθίσταται από έναν τρόπο ζωής όπου η πληροφορία είναι η βάση του παραγωγικού συστήματος.

Η μεταβιομηχανική οργάνωση της κοινωνίας διακρίνεται από την ανάπτυξη των εργασιών παροχής υπηρεσιών σε βάρος των εργασιών που παράγουν υλικά αγαθά. Οι εργάτες κυανού περιλαίμιου που εργάζονται στα εργοστάσια ή τα εργοτάξια δεν αποτελούν πλέον τον κυριότερο τύπο υπαλλήλου. Οι εργάτες του λευκού περιλαίμιου(υπάλληλοι και επαγγελματίες) ξεπερνούν κατά πολύ τον αριθμό των εργατών του κυανού περιλαίμιου, και τα ελεύθερα και τεχνικά επαγγέλματα αναπτύσσονται ταχύτερα από τα άλλα.

Οι άνθρωποι που εργάζονται στις υψηλότερες βαθμίδες των επαγγελματιών λευκού περιλαίμιου ειδικεύονται στην παραγωγή πληροφοριών και γνώσεων. Η παραγωγή και ο έλεγχος αποτελεί τον κύριο στρατηγικό πόρο της κοινωνίας. Εκείνοι που παράγουν και

διανέμουν την γνώση αυτή- οι επιστήμονες, οι ειδικοί των υπολογιστών, οι οικονομολόγοι, οι μηχανικοί και οι επαγγελματίες όλων των ειδών- καθίστανται όλο και περισσότερο οι ιθύνουσες κοινωνικές ομάδες, αντικαθιστώντας τους βιομηχάνους και τους επιχειρηματίες του παλαιού συστήματος.. Στο επίπεδο του πολιτισμού υπάρχει μια απομάκρυνση από την «εργασιακή ηθική» που χαρακτήριζε τον βιομηχανισμό. Οι άνθρωποι είναι πιο ελεύθεροι να καινοτομούν και ευχαριστιούνται περισσότερο τόσο την εργασία τους όσο και την οικογενειακή τους ζωή.

Μερικοί συγγραφείς υποστηρίζουν πως οι εξελίξεις που βλέπουμε σήμερα να εκτυλίσσονται πάνε ακόμα πιο βαθιά και δεν σημειώνουν απλά το τέλος της εποχής του βιομηχανισμού. Αυτό που συμβαίνει δεν είναι τίποτα λιγότερο από μια κίνηση που ξεπερνάει τα όρια της νεωτερικότητας, των στάσεων και των τρόπων ζωής που συνδέονται με τις σύγχρονες(ή μοντέρνες) κοινωνίες, όπως είναι η πίστη μας στην πρόοδο, στα οφέλη της επιστήμης και στην ικανότητά μας να ελέγχουμε τον σύγχρονο κόσμο. Έρχεται, ή έχει ήδη φτάσει, μια μετανεωτερική ή μεταμοντέρνα εποχή.

Οι υπέρμαχοι της ιδέας της μετανεωτερικότητας υποστηρίζουν ότι οι σύγχρονες κοινωνίες εμπνεύστηκαν από την ιδέα ότι η ιστορία δεν είναι άμορφη, έχει μορφή «πορεύεται προς κάποιο σημείο» και οδηγεί στην πρόοδο και ότι τώρα η αντίληψη αυτή έχει πλέον καταρρεύσει. Δεν υπάρχουν πια «μεγάλα αφηγήματα», συνολικές παραστάσεις της ιστορίας, που έχουν νόημα. Δεν είναι μόνο η ανυπαρξία μιας γενικής έννοιας της προόδου που να μπορεί να υποστηριχθεί, δεν υπάρχει καν κάτι σαν αυτό που ονομάζουμε ιστορία. Ο μετανεωτερικός κόσμος είναι επομένως ένας υπερβολικά πλουραλιστικός και ποικιλόμορφος κόσμος. Σε αναρίθμητες ταινίες, βίντεο και τηλεοπτικά προγράμματα κυκλοφορούν εικόνες ανά τον κόσμο. Ερχόμαστε σε επαφή με πολλές ιδέες και αξίες, που όμως έχουν ελάχιστη σχέση με την ιστορία των περιοχών στις οποίες ζούμε, ή ακόμα και με την ίδια μας την προσωπική ιστορία.. Τα πάντα φαίνονται να είναι συνεχώς ρευστά. Όπως το διατύπωσε ένας από τους συγγραφείς: « Ο κόσμος μας ξαναφτιάχνεται. Η μαζική παραγωγή, ο μαζικός καταναλωτής, η μεγάλη πόλη, το κράτος – μεγάλος αδελφός, οι αρυμοτόμητοι οικισμοί και το έθνος – κράτος παρακμάζουν: η ευελιξία, η ποικιλομορφία, η διαφοροποίηση και η κινητικότητα, η αποκέντρωση και η διεθνοποίηση βρίσκονται σε άνοδο. Στην διαδικασία αυτή μεταμορφώνονται η ίδια μας η ταυτότητα, η αντίληψη του εαυτού μας, η υποκειμενικότητά μας. Είμαστε σε μια φάση μετάβασης προς μια νέα εποχή».

Κοιτάζοντας προς το μέλλον δεν μπορούμε να προβλέψουμε κατά πόσο τα επόμενα εκατό χρόνια θα σηματοδοτούν από ειρηνική κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη ή από τον πολλαπλασιασμό των παγκόσμιων

προβλημάτων πέρα ίσως από κάθε δυνατότητα της ανθρωπότητας να τα επιλύσει. Αντίθετα από ό,τι οι κοινωνιολόγοι έγραφαν πριν από διακόσια χρόνια, η σύγχρονη βιομηχανία, τεχνολογία και επιστήμη δεν έχουν μόνο καλά αποτελέσματα. Ο κόσμος μας είναι πολύ πιο πολυάνθρωπος και πλούσιος από ό,τι στο παρελθόν. Βλέπουμε τις δυνατότητες που έχουμε να ελέγχουμε την μοίρα μας και να διαμορφώνουμε την ζωή μας προς το καλύτερο να έχουν φτάσει σε επίπεδα που δεν θα μπορούσαν καν να φανταστούν οι παλαιότεροι. Και όμως ο κόσμος παραμένει μετέωρος στα όρια της οικονομικής και οικολογικής καταστροφής. Λέγοντάς το αυτό, δεν σημαίνει ότι τηρούμε μια στάση μοιρολατρικής απελπισίας. Η σύγχρονη κοινωνική μεταβολή δεν πρέπει να μας εμποδίσει να διατηρούμε μια ρεαλιστική και αισιόδοξη στάση απέναντι στο μέλλον.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ❖ *Γκίντενς Α. (2002), Κοινωνιολογία, Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα*
- ❖ *Μπάουμαν Ζ. (2002), Η Εργασία, Ο Καταναλωτισμός και Οι Νεόπτωχοι, Εκδόσεις Μεταίχμιο, Αθήνα*
- ❖ *Μπάουμαν Ζ. (2002), Η Νεωτερικότητα και Τα Δεινά της, Εκδόσεις*
- ❖ *Μπεκ Ο. (1998), Τι Είναι Παγκοσμιοποίηση, Εκδόσεις Καστανιώτη Α.Ε., Αθήνα*
- ❖ *Μασμανίδης Κ. (2000), Παγκοσμιοποίηση, Αποϋλοποίηση και Νέα Οικονομία, Εκδόσεις Εξάντας Εκδοτική Α.Ε., Αθήνα*
- ❖ **ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ**

www.gregpalast.com

www.guerrillanews.com